JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
WIZARA YA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA
BARAZA LA MITIHANI LA TANZANIA

TAARIFA YA UCHAMBUZI WA MAJIBU YA WATAHINIWA KATIKA MTIHANI WA STASHAHADA YA UALIMU WA SEKONDARI (DSEE) 2021

KISWAHILI

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

WIZARA YA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA

BARAZA LA MITIHANI LA TANZANIA

TAARIFA YA UCHAMBUZI WA MAJIBU YA WATAHINIWA KATIKA MTIHANI WA STASHAHADA YA UALIMU WA SEKONDARI (DSEE) 2021

721 KISWAHILI

Kimechapishwa na;

Baraza la Mitihani la Tanzania,
S.L.P 2624, Dar es Salaam,
Tanzania.

©Baraza la Mitihani la Tanzania, 2021

Haki zote zimehifadhiwa.

YALIYOMO

DIBAJI iv
1.0 UTANGULIZI 1
2.0 TATHMINI YA KILA SWALI 2
2.1 SEHEMU A: Maswali ya Majibu Mafupi (Taaluma na Utaalamu) 2
2.1.1 Swali la 1: Maandalizi ya Kufundisha Somo la Kiswahili 2
2.1.2 Swali la 2: Fasihi 5
2.1.3 Swali la 3: Zana za Kufundishia na Kujifunzia 8
2.1.4 Swali la 4: Utumizi wa Msamiati na Miundo ya Kiswahili 11
2.1.5 Swali la 5: Mbinu za Kufundishia na Kujifunzia 14
2.1.6 Swali la 6: Matamshi na Lafudhi 17
2.1.7 Swali la 7: Maandalizi ya Kufundisha Somo la Kiswahili 20
2.1.8 Swali la 8: Ufahamu 22
2.1.9 Swali la 9: Maendeleo ya Kiswahili 25
2.1.10 Swali la 10: Upimaji 29
2.2 SEHEMU B: Maswali ya Insha (Taaluma) 31
2.2.1 Swali la 11: Maendeleo ya Kiswahili 32
2.2.2 Swali la 12: Uhakiki wa Kazi za Fasihi 37
2.2.3 Swali la 13: Ufahamu 42
2.3 SEHEMU C: Maswali ya Insha (Utaalamu) 46
2.3.1 Swali la 14: Vifaa vya Mtaala wa Somo la Kiswahili 46
2.3.2 Swali la 15: Mbinu za Kufundishia na Kujifunzia 50
2.3.3 Swali la 16: Upimaji 55
3.0 UCHAMBUZI WA KIWANGO CHA KUFAULU CHA WATAHINIWA KWA MADA 61
4.0 HITIMISHO 62
5.0 MAONI NA MAPENDEKEZO 63
KIAMBATISHO CHA PEKEE 64

DIBAJI

Baraza la Mitihani la Tanzania limetayarisha taarifa hii ya uchambuzi wa majibu ya watahiniwa katika mtihani wa kuhitimu Stashahada ya Ualimu wa Sekondari katika somo la Kiswahili mwaka 2021. Lengo la taarifa hii ni kutoa mrejesho wa ufaulu wa watahiniwa kwa walimu tarajali, wakufunzi, watunga sera, wakuza mitaala na wadau wengine wa elimu kuhusu namna watahiniwa walivyojibu maswali mbalimbali.

Taarifa ya uchambuzi wa majibu ya watahiniwa katika mtihani wa kuhitimu stashahada ya ualimu wa sekondari katika somo la Kiswahili mwaka 2021 inaonesha kuwa, ufaulu wa watahiniwa ulikuwa mzuri. Ufaulu huo, umechangiwa na watahiniwa kuwa na uelewa wa kutosha kuhusu mada zilizotahiniwa na matakwa ya swali, matumizi sahihi ya lugha na alama za uandishi, kutoa hoja sahihi zenye mifano kuntu na kujieleza katika mtiririko unaoleta mantiki. Vilevile, uchambuzi umeonesha kuwa, baadhi ya watahiniwa walipata alama za wastani. Hii imesababishwa na watahiniwa hao kutoa majibu yasiyojitosheleza.

Hata hivyo, uchambuzi zaidi umeonesha kwamba watahiniwa wengine walikuwa na kiwango hafifu cha ufaulu kutokana na kutokuwa na uelewa wa kutosha kuhusu mada zilizotahiniwa, dhana mbalimbali zinazohusiana na somo la Kiswahili na matakwa ya swali. Aidha, watahiniwa hao walikosa umahiri wa kujieleza katika mtiririko unaoleta mantiki na kushindwa kuandika sehemu za utangulizi na hitimisho hususan katika maswali ya insha.

Baraza linatarajia kuwa, taarifa hii itawawezesha walimu tarajali na wakufunzi kuelewa sababu za watahiniwa kujibu au kutokujibu vizuri maswali mbalimbali. Hivyo, itawasaidia kuboresha mchakato wa ufundishaji na ujifunzaji na utunzi wa mitihani katika ngazi ya chuo.

Mwisho, Baraza linatoa shukrani kwa wadau wote waliohusika katika kutayarisha taarifa hii.

Dkt. Charles Msonde
KATIBU MTENDAJI

1.0 UTANGULIZI

Mtihani wa somo la Kiswahili ulifanyika mwezi Mei, 2021 ambapo ulitungwa kwa kuzingatia muhtasari wa Taaluma na Utaalamu wa kufundisha Kiswahili kwa Stashahada ya Ualimu ngazi ya Sekondari wa mwaka 2009. Mtihani huu ulikuwa na maswali 16 yaliyogawanyika katika sehemu tatu ambazo ni sehemu A, B na C. Sehemu A ilikuwa na maswali ya majibu mafupi yaliyotungwa kutoka katika mada za *Taaluma na Utaalamu wa Kufundisha Kiswahili*. Sehemu B ilikuwa na maswali ya insha yaliyohusu mada za *Taaluma ya Kiswahili* na sehemu C ilikuwa na maswali yaliyohusu mada za *Utaalamu wa Kufundisha Kiswahili*.

Katika mtihani huu, mtahiniwa alitakiwa kujibu jumla ya maswali kumi na manne (14) kati ya kumi na sita (16). Mtahiniwa alipaswa kujibu maswali kumi (10) katika sehemu A na kila swali lilikuwa na alama 4. Hivyo, kufanya jumla ya alama za sehemu hii kuwa 40. Katika sehemu B, mtahiniwa alipaswa kujibu maswali mawili (2) kati ya matatu (3) na kila swali lilikuwa na alama 15. Hivyo, kufanya jumla ya alama katika sehemu hii kuwa 30. Aidha, mtahiniwa alitakiwa kujibu maswali mawili (2) kati ya matatu (3) katika sehemu C ambapo kila swali lilikuwa na alama 15 na kufanya jumla ya alama 30 katika sehemu hii.

Uchambuzi unaonesha kuwa ufaulu wa watahiniwa ulikuwa katika viwango vitatu; ambapo kiwango kizuri kilianzia alama 70 hadi 100, kiwango cha wastani alama 40 hadi 69 na kiwango hafifu alama 0 hadi 39. Aidha, chati za viwango vya ufaulu kiasilimia zimeambatanishwa mwishoni mwa taarifa hii. Ufaulu wa watahiniwa umeainishwa kwa kutumia rangi tatu ambapo rangi ya kijani inawakilisha ufaulu mzuri, rangi ya njano inawakilisha ufaulu wa wastani na rangi nyekundu inawakilisha ufaulu hafifu.

Jumla ya watahiniwa 372 walisajiliwa kufanya mtihani wa Kiswahili kwa mwaka 2021. Miongoni mwao, watahiniwa 366 ambao ni sawa na asilimia 98.4 ya watahiniwa waliosajiliwa walifanya mtihani. Hata hivyo, watahiniwa 6 (1.6%) hawakufanya mtihani. Watahiniwa 362 (98.9%) ya watahiniwa wote waliofanya mtihani huu walifaulu. Kwa upande mwingine, watahiniwa 4 (1.1%) hawakufaulu. Takwimu hizo zinadhihirisha kwamba, kiwango cha ufaulu wa watahiniwa katika mtihani huu ni kizuri. Hata hivyo, kiwango hiki kimeshuka kwa asilimia 0.2 ikilinganishwa na mwaka 2020 ambapo asilimia 99.1 ya watahiniwa waliofanya mtihani walifaulu.

2.0 TATHMINI YA KILA SWALI

2.1 SEHEMU A: Maswali ya Majibu Mafupi (Taaluma na Utaalamu)

Maswali ya sehemu hii yalikuwa kumi (10) yaliyohitaji majibu mafupi ambayo yalitungwa kutoka katika mada za *Taaluma na Utaalamu wa Kufundisha Kiswahili*. Mtahiniwa alipaswa kujibu maswali yote. Kila swali lilikuwa na uzito wa alama nne (4). Hivyo, kufanya sehemu hii kuwa na jumla ya alama arobaini (40).

Swali litakuwa limejibiwa vizuri ikiwa theluthi mbili (2/3) na zaidi ya watahiniwa wamepata alama 3-4 na litaelezwa kuwa limejibiwa vibaya ikiwa theluthi mbili (2/3) na zaidi ya watahiniwa ndio waliopata alama 0-1.5. Aidha, swali litaelezwa kuwa limejibiwa kwa kiwango cha wastani ikiwa idadi ya watahiniwa waliopata alama 2-2.5 inazidi theluthi moja (1/3) na haikuzidi theluthi mbili (2/3).

2.1.1 Swali la 1: Maandalizi ya Kufundisha Somo la Kiswahili

Katika swali hili, mtahiniwa alitakiwa kubainisha mambo manne ya kuzingatia wakati wa uandaaji wa Somo la Kiswahili. Asilimia 100 ya watahiniwa waliofanya mtihani walijibu swali hili. Kati yao, asilimia 65.8 walipata alama 2 hadi 4 hivyo, kufanya swali hili kuwa miongoni mwa maswali yaliyojibiwa kwa kiwango cha wastani. Chati Na. 1 inafafanua viwango vya ufaulu vya watahiniwa.

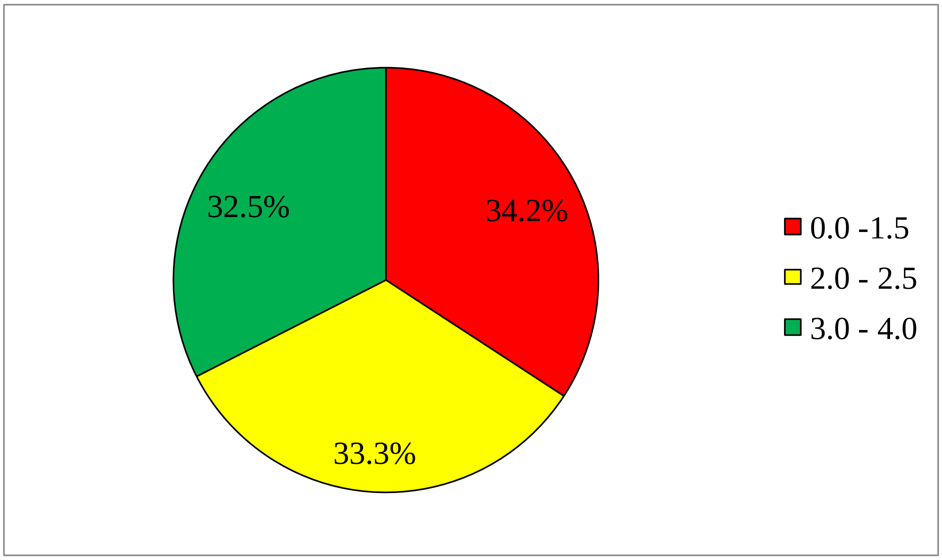

Chati Na. 1: *Ufaulu wa watahiniwa katika swali la 1*

Uchambuzi wa takwimu unaonesha kuwa, asilimia 32.5 ya watahiniwa waliojibu swali hili walipata alama 3 hadi 4 kwani waliweza kukidhi matakwa ya swali kutokana na uelewa mkubwa waliokuwa nao juu ya mada ya *Maandalizi ya kufundisha somo la Kiswahili*. Waliweza kubainisha mambo 3 hadi 4 ya kuzingatia wakati wa uandaaji wa somo la Kiswahili ambayo ni: *kuwa na muhtasari wa somo, kuwa na azimio la kazi, kuwa na rejea za kutosha pamoja na kitabu cha kiada, kuwa na nukuu za somo, kuwa na mwongozo wa kufundisha somo la kiswahili* na *kuandaa zana/vifaa vya kufundishia na kujifunzia*. Kielelezo Na. 1.1 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyejibu vizuri kulingana na matakwa ya swali.

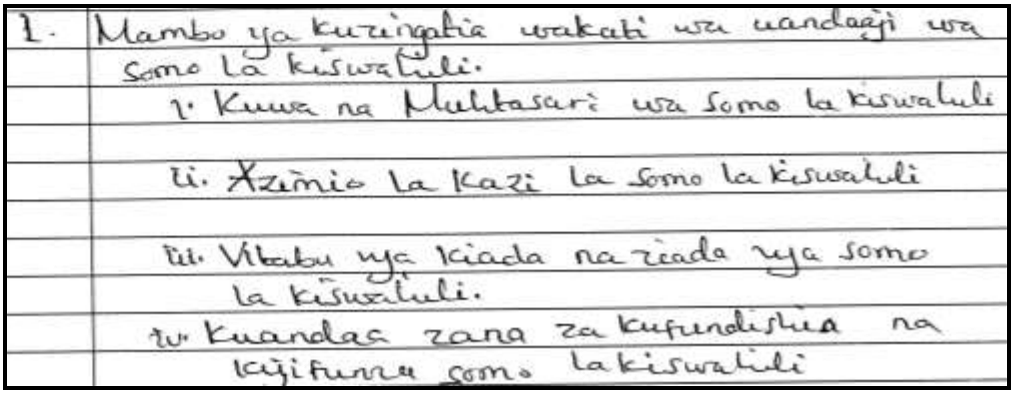
1. Mambo ya kuzingatia wakati wa uandaaji wa somo la kiswahili.
i. Kuwa na Muhtasari wa Somo la kiswahili
ii. Azimio la Kazi la Somo la kiswahili
iii. Vitabu vya kiada na ziada vya somo la kiswahili.
iv. Kuandaa zana za kufundishia na kujifunza somo la kiswahili

Kielelezo Na. 1.1: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 1

Uchambuzi zaidi wa takwimu unaonesha kuwa, asilimia 33.3 ya watahiniwa waliojibu swali hili walipata alama 2 hadi 2.5. Baadhi yao, walitoa hoja mbili sahihi na hoja nyingine zisizo sahihi. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alichanganya mambo ya kuzingatia wakati wa uandaaji wa somo la Kiswahili na mambo ya kuzingatia wakati wa kuandaa mbinu za kufundishia na kujifunzia. Mtahiniwa huyo, aliandika hoja kama vile: *kuangalia umri wa unaowafundisha* na *kuangalia mada* husika. Pia, aliandika hoja mbili sahihi ambazo ni: *kuwa na azimio la kazi* na *kuandika nukuu za somo*. Pia, watahiniwa wengine walibainisha mambo mawili badala ya manne hivyo, kusababisha kupata alama za wastani.

Hata hivyo, watahiniwa wengine (34.2%) walipata alama 0 hadi 1.5 kutokana na uelewa mdogo juu ya mambo ya kuzingatia wakati wa kuandaa somo. Hivyo, kufanya wabainishe mambo yanayopatikana katika jambo moja la kuzingatia wakati wa kuandaa somo ambalo ni *kuwa na azimio la kazi* na kusababisha kupata alama hafifu. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alibainisha mambo ambayo mwalimu anayapata katika azimio la kazi kama vile: *mbinu za kufundishia na kujifunzia, zana za kufundishia na kujifunzia, muda wa*

kufundisha mada husika na *ngazi ya wanafunzi wanaotarajiwa kufundishwa* badala ya kubainisha mambo ya kuzingatia wakati wa kuandaa somo ambayo ni: *kuwa na muhtasari wa somo, kuwa na azimio la kazi, kuandaa zana\vifaa vya kufundishia mada husika, kuwa na rejea za kutosha pamoja na kitabu cha kiada na kuwa na nukuu za somo*. Hivyo, mtahiniwa huyo alipata alama hafifu kwani alibainisha mambo manne yanayofafanua hoja moja ya *kuwa na azimio la kazi*.

Vilevile, watahiniwa wengine walishindwa kujibu kulingana na matakwa ya swali. Baadhi yao, walibainisha mambo ya kuzingatia wakati wa kutayarisha zana za ufundishaji na ujifunzaji badala ya mambo ya kuzingatia wakati wa uandaaji wa somo la Kiswahili. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja aliandika hoja kama vile: *umri\rika la wanafunzi, ukubwa wa darasa, mada husika* na *wanafunzi wenye mahitaji maalum*. Halikadhalika, watahiniwa wengine walichanganya mambo ya kuzingatia wakati wa kuandaa somo la Kiswahili na madhara yanazojitokeza kwa mwalimu anayefundisha pasipo kujiandaa. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja aliandika: *wanafunzi kutokupata maarifa yanayotarajiwa, kupoteza hamu ya kumsikiliza mwalimu, mwalimu kushindwa kujiamini na kutokufikiwa kwa malengo mahsusi na malengo ya jumla*. Kielelezo Na. 1.2 kinaonesha majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kubainisha mambo manne ya kuzingatia wakati wa uandaaji wa somo la Kiswahili.

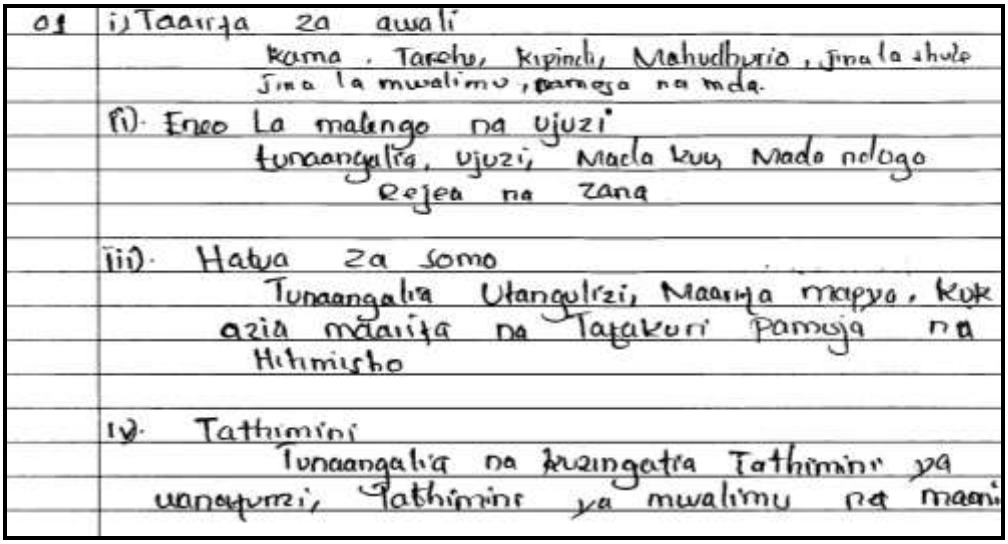
01 i) Taarifa za awali
kama . Tarehe, kipindi, Mahudhurio , Jina la shule
Jina la mwalimu , pamoja na mda.
ii) Eneo La malengo na ujuzi
tunaangalia, ujuzi, Mada kuu Mada ndogo
Rejea na zana
iii) Hatua za somo
Tunaangalia Utangulizi, Maarifa mapya, Kuk
azia maarifa na Tafakuri pamoja na
Hitimisho
iv) Tathimini
Tunaangalia na kuzingatia Tathimini ya
wanafunzi, Tathimini ya mwalimu na maoni

Kielelezo Na.1.2: Sampuli ya majibu yasiyosahihi katika swali la 1

Kielezo Na. 1.2 ni majibu ya mtahiniwa aliyebainisha vipengele vya andalio la somo badala ya kubainisha mambo ya kuzingatia wakati wa uandaaji wa somo la Kiswahili.

2.1.2 Swali la 2: Fasihi

Swali lilimtaka mtahiniwa kufafanua kwa kifupi sifa nne za mashairi ya kimapokeo. Swali hili lilijibiwa na watahiniwa wote (100%) waliofanya mtihani huu. Swali hili ni miongoni mwa maswali yaliyojibiwa vizuri kwani asilimia 74.9 ya watahiniwa waliojibu swali hili walipata alama 2 hadi 4. Chati Na. 2 inafafanua viwango vya ufaulu vya watahiniwa.

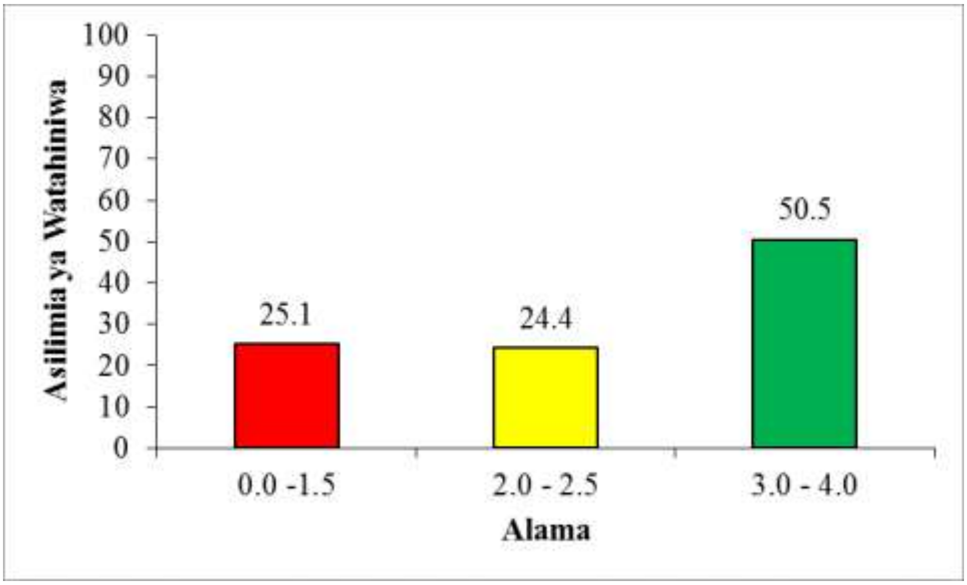

Chati Na. 2: *Ufaulu wa watahiniwa katika swali la 2*

Uchambuzi wa takwimu unaonesha kuwa, asilimia 50.5 ya watahiniwa waliofanya swali hili walipata alama 3 hadi 4. Watahiniwa hao, waliweza kufafanua kwa usahihi sifa 3 hadi 4 za mashairi ya kimapokeo. Hii inathibitisha kuwa walikuwa na uelewa wa kutosha juu ya mada ndogo ya *Kutunga Kazi za Fasihi*. Majibu yaliyotolewa na watahiniwa hawa ni kama vile: *Urari wa vina: ufanano wa silabi za kati na mwisho kwa kila mshororo, Urari wa mizani: ni ulinganifu wa idadi ya silabi kwa kila mshororo ambapo shairi la kimapokeo huwa na silabi 16 katika kila mshororo, Idadi ya mishororo minne kwa kila ubeti: mashairi ya kimapokeo hutumia muundo wa tarbia ambapo kila ubeti huundwa kwa mishororo minne, Mapigo ya kimuziki (ridhimu): mashairi haya lazima yaimbike/kughaniwa* na *huwa na bahari inayofanana katika kila ubeti: mashairi haya huwa na mshororo unaojirudia katika kila ubeti ambao hujulikana kama kina bahari*. Kielelezo Na. 2.1 kinaonesha sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeweza kutaja sifa nne za mashairi ya kimapokeo kwa usahihi.

.

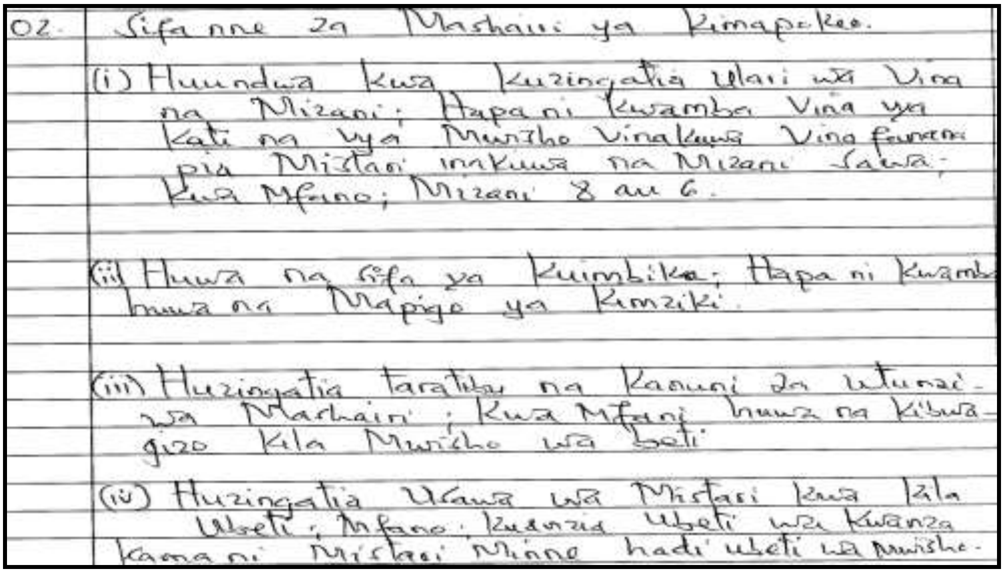
02. Sifa nne za Mashairi ya Kimapokeo.
(i) Huundwa kwa kuzingatia Urari wa Vina na Mizani; Hapa ni kwamba Vina vya kati na vya Mwisho Vinakuwa Vina fanana pia Mistari inakuwa na Mizani Sawa; Kwa Mfano; Mizani 8 au 6.
(ii) Huwa na Sifa ya Kuimbika; Hapa ni kwamba huwa na Mapigo ya Kimziki.
(iii) Huzingatia taratibu na Kanuni za utunzi-wa Mashairi; Kwa Mfano huwa na Kibwa-gizo Kila Mwisho wa beti.
(iv) Huzingatia Urawa wa Mistari kwa kila Ubeti; Mfano; Kuanzia ubeti wa Kwanza kama ni Mistari Minne hadi ubeti wa mwisho.

Kielelezo Na. 2.1: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 2

Uchambuzi zaidi wa takwimu unaonesha kuwa, baadhi ya watahiniwa (24.4%) walipata alama 2 hadi 2.5 katika swali hili. Miongoni mwao, walishindwa kufafanua sifa nne za mashairi ya kimapokeo kwa ufasaha na wengine walichanganya sifa mbili za mashairi ya kimapokeo na mashairi ya kisasa hivyo, kupata alama za wastani. Vile vile, watahiniwa wengine walitaja sifa hizo bila kutoa ufafanuzi kama yalivyokuwa matakwa ya swali.

Kwa upande mwingine, watahiniwa 92 sawa na asilimia 25.1 walipata alama 0 hadi 1.5 kutokana na kutokuwa na uelewa wa kutosha kuhusu mada ya *Fasihi* hususan mada ndogo ya *Kutunga Kazi za Fasihi*. Hii ilisababisha watahiniwa hawa kufafanua sifa zisizosahihi za mashairi ya kimapokeo. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alifafanua kuwa: *mashairi ya kimapokeo hutumia lugha isiyo ya mficho (yaani lugha ya wazi ndio inayotumika), Hayana mstari wa mshororo katika kila ubeti wa shairi na hayatumii lugha ya mkato kwani huwa ni marefu mfano shairi la chungu tamu* badala ya *huwa na urari wa vina: ufanano wa silabi za kati na mwisho kwa kila mshororo, Urari wa mizani: ni ulinganifu wa idadi ya silabi kwa kila mshororo ambapo shairi la kimapokeo huwa na silabi 16 katika kila mshororo, Idadi ya mishororo minne kwa kila ubeti: mashairi ya kimapokeo hutumia muundo wa tarbia ambapo kila ubeti huundwa kwa mishororo minne, Mapigo ya kimuziki (ridhimu): mashairi haya lazima yaimbike/kughaniwa* na *huwa na bahari inayofanana katika kila ubeti: mashairi haya huwa na mshororo unaojirudia katika kila ubeti ambao hujulikana kama kina bahari*.

Vilevile, watahiniwa wengine hawakuelewa kabisa matakwa ya swali kwani walifafanua sifa za mashairi ya kisasa badala ya mashairi ya kimapokeo. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alieleza sifa za mashairi ya kimapokeo kama ifuatavyo: *Mashairi ya kimapokeo hayana urari wa vina na mizani. Msanii wa mashairi haya huiandaa kazi yake pasipo kufuata taratibu zozote za kimashairi, Uwasilishwaji wake mara nyingi mashairi ya kimapokeo huwasilishwa kwa mtu yeyote na mahali popote, hayaimbiki – sifa ya shairi liimbike na lazima lifuate urari au kanuni zote za mashairi na muundo wake, mashairi haya hayazingatii idadi inayofanana ya mishororo katika kila ubeti*. Hata hivyo, watahiniwa wengine walitunga mashairi ya kimapokeo na kisasa badala ya kufafanua sifa za mashairi ya kimapokeo. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja aliandika ubeti mmoja wa shairi la kimapokeo kama ifuatavyo:

Karudi baba mmoja, kutoka safari ya mbali
Kavimba yote mapaja, na kutetemeka mwili
Watoto wake wakaja, ili kumtaka hali
Wakataka na kauli, iwafae maishani

Hii inadhihirisha kuwa, mtahiniwa huyu hakuelewa matakwa ya swali kwani alitunga mfano wa ubeti wa shairi la kimapokeo badala ya kufafanua kwa kifupi sifa nne za shairi hilo. Pia, watahiniwa wengine wa kundi hili walifanikiwa kufafanua sifa moja kwa usahihi na kushindwa tatu hivyo, kupata alama hafifu. Kielelezo Na 2.2 kinaonesha sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kufafanua kwa kifupi sifa tatu za mashairi ya kimapokeo.

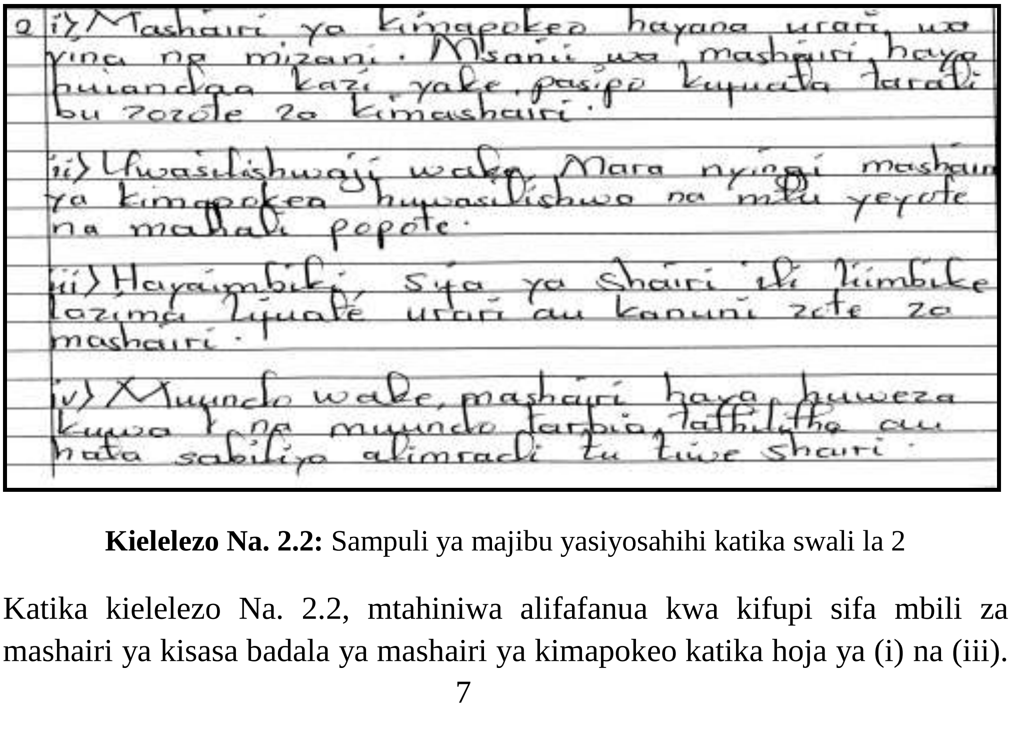
a i) Mashairi ya kimapokea hayana urari wa vina na mizani. Msanii wa mashairi haya huiandaa kazi yake pasipo kufuata taratibu zozote za kimashairi.
ii) Uwasilishwaji wake Mara nyingi mashairi ya kimapokea huwasilishwo na mtu yeyote na mahali popote.
iii) Hayaimbiki, Sifa ya shairi ili liimbike lazima lifuate urari au kanuni zote za mashairi.
iv) Muundo wake, mashairi haya huweza kuwa na muundo tarbia, tathlitha au hata sabiliya alimradi tu liwe shairi.

Kielelezo Na. 2.2: Sampuli ya majibu yasiyosahihi katika swali la 2

Katika kielelezo Na. 2.2, mtahiniwa alifafanua kwa kifupi sifa mbili za mashairi ya kisasa badala ya mashairi ya kimapokeo katika hoja ya (i) na (iii).

Aidha, alifafanua sifa ya jumla ya fasihi simulizi kuwa ni mali ya mtu yeyote badala ya kuchambua sifa mahsusi ya shairi la kimapokeo katika hoja ya (ii). Hata hivyo, aliweza kufafanua sifa sahihi katika hoja ya (iv).

2.1.3 Swali la 3: Zana za Kufundishia na Kujifunzia

Katika swali hili, mtahiniwa alitakiwa kuchambua kwa kifupi mambo manne yanayoweza kuharibu zana za kufundishia na kujifunzia. Asilimia 100 ya watahiniwa waliofanya mtihani walijibu swali hili. Miongoni mwao, asilimia 36.9 tu ya watahiniwa waliojibu swali hili ndio waliopata alama 2 hadi 4. Hivyo, kufanya swali hili kuwa miongoni mwa maswali yaliyojibiwa kwa kiwango hafifu kama inavyoonekana katika chati Na. 3.

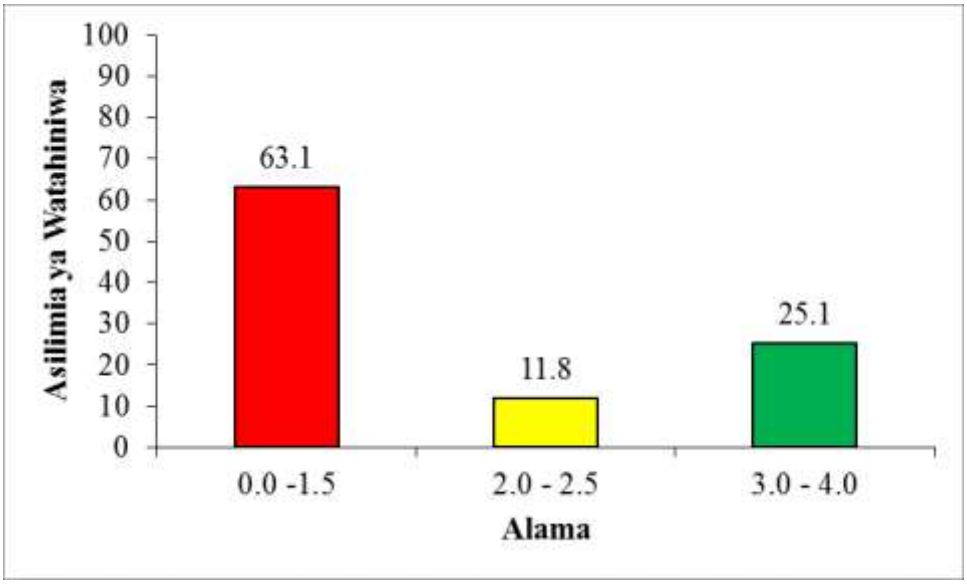

Chati Na. 3: *Ufaulu wa watahiniwa katika swali la 3*

Zaidi ya nusu ya watahiniwa (63.1%) walijibu swali hili na kupata alama hafifu. Wengi wao, walishindwa kuelewa matakwa ya swali. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja aliandika hoja kama vile: *zana kutoendana na mada husika, zana kuwa na rangi tofauti na kitu kinachowakilishwa au kitu kinachofundishwa, zana kuwa ndogo kupita kiasi au kubwa kupita kiasi, zana kutokuonekana vizuri na zana masikizi kutosikika vizuri ni chanzo kimojawapo kinacho haribu zana* badala ya *Vumbi – baadhi ya zana za kieletroniki kama vile tarakilishi hazipaswi kutuzwa kwenye mazingira yenye vumbi, Wadudu – baadhi ya zana zilizotengenezwa kwa karatasi ngumu au mbao zinaweza kuharibiwa na wadudu kama vile mchwa, Maji – baadhi ya vifaa havipaswi kuguswa na maji kwani hupata kutu mfano mkasi na sindano, Upepo – zana za kuchorwa kwenye manila kadi za namba huweza*

kupeperushwa na upepo endapo hazitotunzwa vizuri na *Moto – zana zilizotengenezwa kwa plastiki, mbao na karatasi zinaweza kuungua na hitilafu ya umeme – zana nyingine huweza kuharibika kutokana na hitilafu ya umeme mfano; runinga, redio na I - pad*. Kwa ujumla, mtahiniwa huyu alishindwa kutofautisha kati ya mambo yanayoweza kuharibu zana za ufundishaji na ujifunzaji na mambo yanayosababisha zana za ufundishaji na ujifunzaji kutokuwa na ubora.

Vilevile, watahiniwa wengine walikuwa na uelewa mdogo kuhusu mada ndogo ya *Utunzaji wa Zana za Kufundishia na Kujifunzia* kwani walitoa majibu ambayo hayahusiani kabisa na mambo yanayoweza kuharibu zana za ufundishaji na ujifunzaji. Mtahiniwa mmoja alitoa hoja kama vile: *kutokuzingatia kiwango cha elimu au umri wa wanafunzi, kutozingatia mila na desturi na kutozingatia ukubwa wa zana.* Aidha, watahiniwa wengine walimudu kuchambua hoja moja sahihi na kushindwa nyingine, hivyo kupata alama hafifu. Kielelezo Na. 3.1 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kuchambua kwa kifupi mambo manne yanayoweza kuharibu zana za kufundishia na kujifunzia.

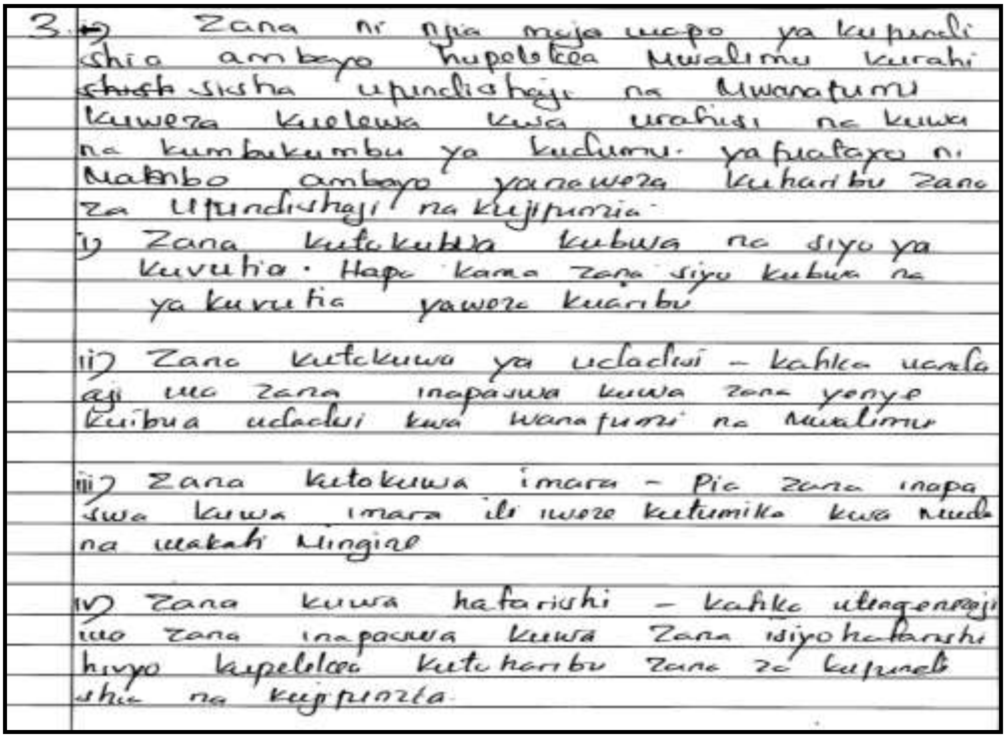
3. i) Zana ni njia moja wapo ya kufundishia ambayo hupelekea Mwalimu kurahisisha ufundishaji na Mwanafunzi kuweza kuelewa kwa urahisi na kuwa na kumbukumbu ya kudumu. yafuatayo ni Mambo ambayo yanaweza kuharibu Zana za Ufundishaji na kujifunzia.
i) Zana kutokukuwa kubwa na siyo ya kuvutia. Hapo kama zana siyo kubwa na ya kuvutia yaweza kuaribu
ii) Zana kutokuwa ya udadisi – katika uandaaji wa zana inapaswa kuwa zana yenye kuibua udadisi kwa wanafunzi na Mwalimu
iii) Zana kutokuwa imara – Pia zana inapaswa kuwa imara ili iweze kutumika kwa muda na wakati mwingine
iv) Zana kuwa hatarishi – katika utengenezaji wa zana inapaswa kuwa Zana isiyo hatarishi hivyo kupelekea kutoharibu Zana za kufundishia na kujifunzia.

Kielelezo Na. 3.1: Sampuli ya majibu yasiyosahihi katika swali la 3

Katika kielelezo Na. 3.1, mtahiniwa alichambua kwa kifupi mambo manne yanayoweza kusababisha matumizi ya zana husika kutokuwa na ufanisi katika

mchakato wa ufundishaji na ujifunzaji badala ya mambo manne yanayoweza kuharibu zana za kujifunzia na kufundishia.

Uchambuzi zaidi wa majibu ya watahiniwa unaonesha kuwa, watahiniwa 43 sawa na asilimia 11.8 walipata alama 2 hadi 2.5 kutokana na uelewa wa wastani waliokuwa nao juu ya mada ndogo ya *Utunzaji na Uhifadhi wa Zana za Kufundishia na Kujifunzia*. Baadhi yao, walitoa hoja mbili sahihi na hoja nyingine mbili zisizo sahihi. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alitoa hoja mbili sahihi ambazo ni: *kutu huharibu zana zenye asili ya chuma na vumbi na udongo ambapo huharibu zana zilizochorwa kwenye manila*. Pia, alitoa hoja mbili zisizo sahihi zinazoelezea mambo yanayoweza kusababisha matumizi ya zana yasifanikiwe katika ufundishaji na ujifunzaji ambayo ni; *matumizi ya vitu hatarishi mfano ng`e zinazoweza kuharibu lengo la zana na kumtoa mwanafunzi nje kisaikolojia na kutokuwepo kwa solatape ambayo itasaidia kushikisha zana ubaoni, hivyo mwalimu hataweza kubandika zana hiyo ubaoni.* Aidha, watahiniwa wengine wa kundi hili walishindwa kujibu swali kikamilifu kwani waliorodhesha mambo yanayoweza kuharibu zana bila kuyachambua kwa kifupi kama walivyoelekezwa katika swali husika hivyo, kupata alama za wastani.

Hata hivyo, watahiniwa waliopata alama 3 hadi 4 ni asilimia 25.1 ya watahiniwa wote waliojibu swali hili. Ufaulu huo ulitokana na uelewa mkubwa waliokuwa nao juu ya mada ndogo ya *Utunzaji wa Zana za Kufundishia na Kujifunzia*. Waliweza kuchambua mambo 3 hadi 4 yanayoweza kuharibu zana za kufundishia na kujifunzia ambayo ni: *Vumbi – baadhi ya zana za kieletroniki kama vile tarakilishi hazipaswi kutuzwa kwenye mazingira yenye vumbi, Wadudu – baadhi ya zana zilizotengenezwa kwa karatasi ngumu au mbao zinaweza kuharibiwa na wadudu kama vile mchwa, Maji – baadhi ya vifaa havipaswi kuguswa na maji kwani hupata kutu mafano mkasi na sindano na Upepo – zana za kuchorwa kwenye manila kadi za namba huweza kupeperushwa na upepo endapo hazitotunzwa vizuri*. Aidha, watahiniwa wengine walichambua mambo mengine kama vile; *Moto – zana zilizotengenezwa kwa plastiki, mbao na karatasi zinaweza kuungua , Hitilafu ya umeme – zana nyingine huweza kuharibika kutokana na hitilafu ya umeme mfano; runinga, redio na I – pad* na *Jua ambapo zana ikiachwa sana juani kwa muda mrefu inaharibika kama vile kufutika kwa maandishi*. Kielelezo Na 3.2 kinaonesha sampuli ya majibu sahihi ya mtahiniwa aliyeweza kuchambua kwa kifupi mambo manne yanayoweza kuharibu zana za kufundishia na kujifunzia.

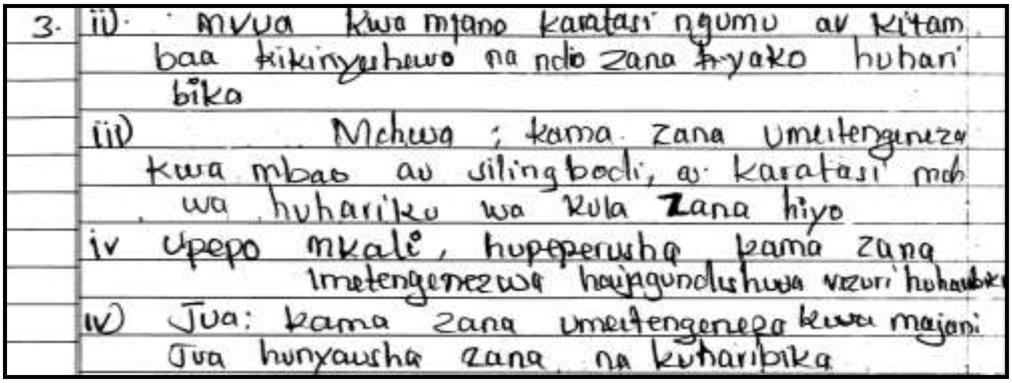

3. ii) Mvua kwa mfano karatasi ngumu au kitam
baa kikinyeshewa na ndio zana hyako huhari
bika
iii) Mchwa ; kama zana umeitengeneza
kwa mbao au siling bodi, au karatasi mch
wa huhariko wa kula Zana hiyo
iv Upepo mkali, hupeperusha kama zana
imetengenezwa haijagundushwa vizuri huharibika
iv) Jua: kama zana umeitengenezo kwa majani
Jua hunyausha zana na kuharibika

Kielelezo Na. 3.2: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 3

2.1.4 Swali la 4: Utumizi wa Msamiati na Miundo ya Kiswahili

Katika swali hili, mtahiniwa alipaswa kueleza maana ya istilahi zifuatazo kwa kutumia mifano miwili kwa kila istilahi: (a) Senstensi na (b) Kishazi. Wanafunzi wote (100%) walijibu swali. Kati yao, asilimia 88.5 ya watahiniwa walipata alama 2 hadi 4 na kusababisha swali hili kuwa miongoni mwa maswali yaliyojibiwa vizuri. Chati Na. 4 inaonesha viwango vya ufaulu wa watahiniwa.

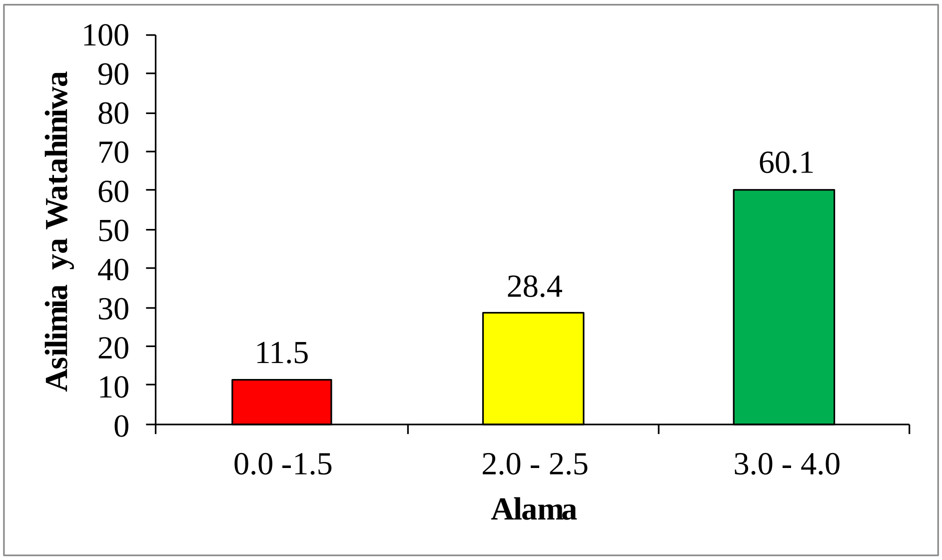

Chati Na. 4: *Ufaulu wa watahiniwa katika swali la 4*

Chati Na. 4 inaonesha kuwa, asilimia 60.1 ya watahiniwa waliojibu swali hili walikuwa na uelewa wa kutosha kuhusu miundo ya tungo mbalimbali za Kiswahili. Hivyo, waliweza kueleza maana ya istilahi walizopewa huku wakithibitisha kwa mifano. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alieleza maana ya sentensi kuwa ni: *neno au kifungu cha maneno chenye kiima na kiarifu*

kinachotoa taarifa kamili; mfano, (i) Bibi analima haraka na (ii) Anapika Chakula. Pia alieleza maana ya Kishazi kuwa ni: *tungo yenye kitenzi kinachoweza kujitosheleza na kukamilisha taarifa fulani au kisichoweza kujitosheleza hivyo kushindwa kukamilisha taarifa fulani*. Mfano, (i) *Mtoto uliyemwita.....* na (ii) *Amekuja*. Kielelezo Na. 4.1 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyejibu vizuri swali hili na kupata alama za juu.

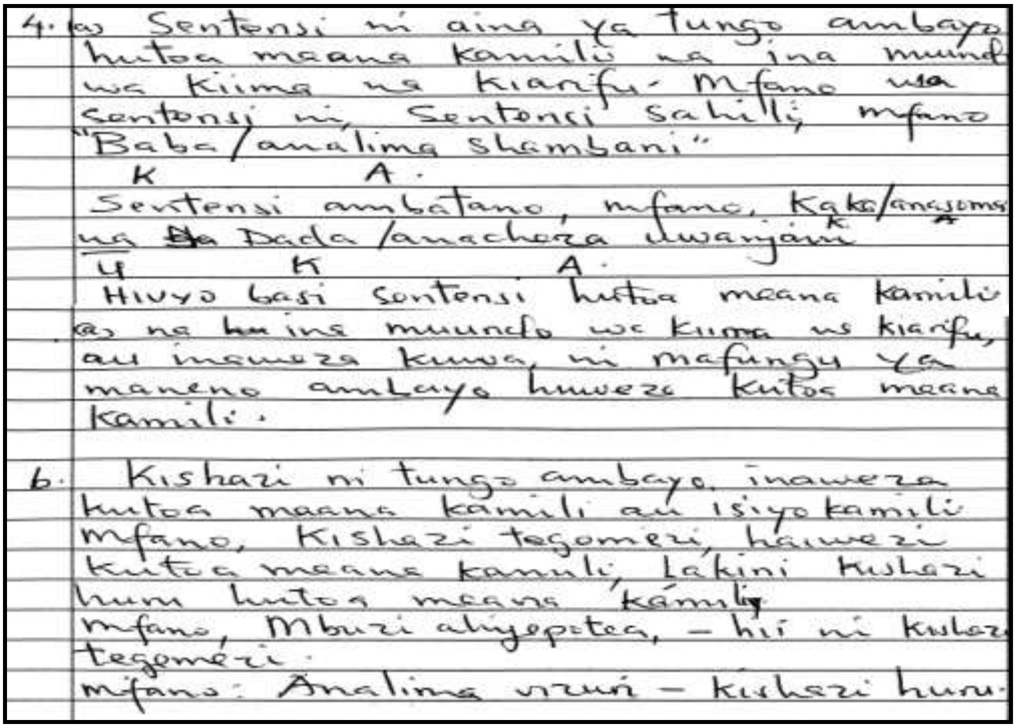
4. (a) Sentensi ni aina ya tungo ambayo hutoa maana kamili na ina muundo wa Kiima na Kiarifu. Mfano wa sentensi ni, Sentensi sahili, mfano "Baba /analima shambani"
K A.
Sentensi ambatano, mfano, Kaka/anasoma na Dada /anachora uwanjani
U K A.
Hivyo basi sentensi hutoa maana kamili na huina muundo wa Kiima na kiarifu, au inaweza kuwa, ni mafungu ya maneno ambayo huweza kutoa maana kamili.

b. Kishazi ni tungo ambayo inaweza kutoa maana kamili au isiyo kamili mfano, Kishazi tegemezi, haiwezi kutoa maana kamili, lakini kishazi huru hutoa maana kamili mfano, Mbuzi aliyepotea, - hii ni kishazi tegemezi.
mfano: Analima vizuri - kishazi huru.

Kielelezo Na. 4.1: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 4

Kwa upande mwingine, asilimia 28.4 ya watahiniwa waliofanya swali hili walipata alama 2 hadi 2.5 kwani baadhi yao walimudu kueleza maana ya istilahi moja kwa ufasaha na kushindwa au kuacha istilahi nyingine na wengine walitoa maana zisizojitosheleza. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alieleza kuwa *sentensi ni aina ya tungo yenye kiima na kiarifu inayotoa maana kamili. Mfano wa sentensi sahili: Baba analima shambani. Sentensi ambatano; Baba analima shambani na Mama anapika chakula.* Pia, alieleza maana ya *kishazi* kuwa ni: *aina ya tungo ambayo haikukamilika kuleta maana. Mfano; kishazi huru na kishazi tegemezi*. Kwa ujumla mtahiniwa huyu alimudu kueleza maana ya sentensi na kutoa mifano sahihi ila alitoa maana hafifu ya kishazi kwani hakujua kuwa kishazi kinaweza kutoa maana kamili. Aidha, alitoa mifano ya kishazi kwa kutaja aina za kishazi tofauti na matakwa ya swali. Halikadhalika, watahiniwa wengine wa kundi hili walitoa

maana ya istilahi bila kutoa mifano na wengine wakitoa mifano isiyo sahihi hivyo, kupata alama za wastani.

Hata hivyo, watahiniwa wachache (11.5%) walipata alama 0 hadi 1.5 kwani hawakuwa na uelewa wa kutosha juu ya miundo ya tungo mbalimbali za Kiswahili. Hivyo, kushindwa kutoa maana ya (a) sentensi na (b) kishazi huku wakitoa mifano miwili kwa kila moja. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alieleza maana ya sentensi kuwa ni *tungo yenye kuleta maana* badala ya *neno au kifungu cha maneno chenye kiima na kiarifu na hutoa maana kamili. Mfano, Juma anapika chakula*. Pia, alieleza kuwa *Kishazi* ni *sehemu katika sentensi inayozungumzia aliyofanya mtenda wa jambo; mfano, kitenzi, kielezi na kivumishi na si vinginevyo* badala ya *tungo yenye kitenzi ambacho chaweza kujitosheleza na kukamilisha ujumbe uliokusudiwa na mzungumzaji (kishazi huru) au kuwa na kitenzi kisichojitosheleza kimaana (kishazi tegemezi). Mfano: (i) Amekuja , (ii) Mtoto uliyemwita na (iii) Mwalimu anafundisha*. Kwa ujumla, mtahiniwa huyu hakuwa na uelewa kuwa pamoja na sentensi kuleta maana, ni tungo inayokamilika yenye pande mbili yaani kiima na kiarifu. Aidha, maana ya kishazi aliyotoa haikuwa sahihi kwani sehemu ya sentensi inayozungumzia mtenda wa jambo ni kiima na sio kishazi na mifano aliyotoa pia haikuwa sahihi kwani alitaja aina za maneno badala ya kutaja mifano ya kishazi.

Vilevile, miongoni mwa watahiniwa wa kundi hili hawakuelewa matakwa ya swali kwani badala ya kueleza maana ya istilahi mbili walizoulizwa kwa kutumia mifano, waliainisha istilahi hizo na kueleza maana zake bila kutoa mifano. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alieleza maana ya sentensi sahili na ambatano badala ya kueleza maana ya sentensi. Aidha, alitoa maana ya kishazi huru na tegemezi badala ya kutoa maana ya jumla ya kishazi na mifano yake hivyo, kupata alama hafifu. Pia, mtahiniwa mwingine alieleza maana ya sentensi kuwa ni *upande wa tungo unaoonesha mtenda wa jambo* maana ambayo ni fasili ya tungo *kiima* na kishazi ni *upande wa tungo unaoarifu juu ya tendo lililotendwa na mtenda* ikiwa ni fasili ya tungo kiarifu. Kielelezo Na 4.2 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kueleza maana ya istilahi alizopewa na kutoa mifano miwili kwa kila moja.

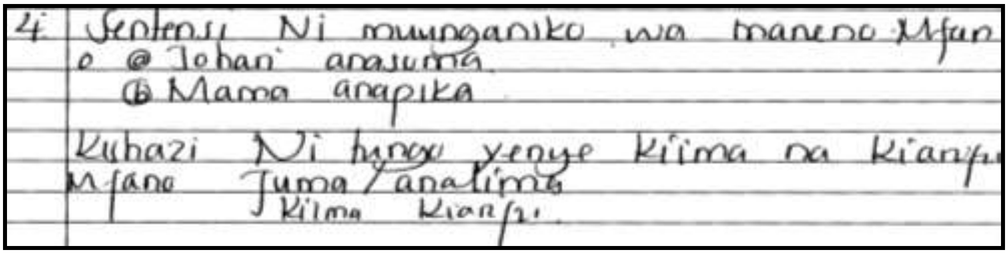
4. Sentensi Ni muunganiko wa maneno Mfano
@ Johari anasuma
(b) Mama anapika
Kuhazi Ni tungo yenye kiima na kiarifu
Mfano Juma / analima
Kiima Kiarifu.

Kielelezo Na. 4.2: Sampuli ya majibu yasiyosahihi katika swali la 4

Katika kielelezo Na. 4.2, mtahiniwa alishindwa kutoa maana sahihi za sentensi na kishazi ingawa alifanikiwa kutoa mifano sahihi ya sentensi. Mtahiniwa huyu alishindwa kuelewa kuwa, sentensi sio tu muunganiko wa maneno bali ni muunganiko wa maneno wenye kuleta maana. Hata hivyo, alishindwa kuelewa kuwa tungo yenye muundo wa kiima na kiarifu ni kishazi huru.

2.1.5 Swali la 5: Mbinu za Kufundishia na Kujifunzia

Swali hili lilimtaka mtahiniwa, kufafanua tofauti nne zilizopo kati ya njia shirikishi na njia shirikishi hafifu. Asilimia 100 ya watahiniwa waliofanya mtihani walijibu swali hili ambapo asilimia 94.0 walipata alama 2 hadi 4. Hivyo, kufanya swali hili kuwa miongoni mwa maswali yaliyojibiwa vizuri kama inavyoonekana katika chati Na. 5.

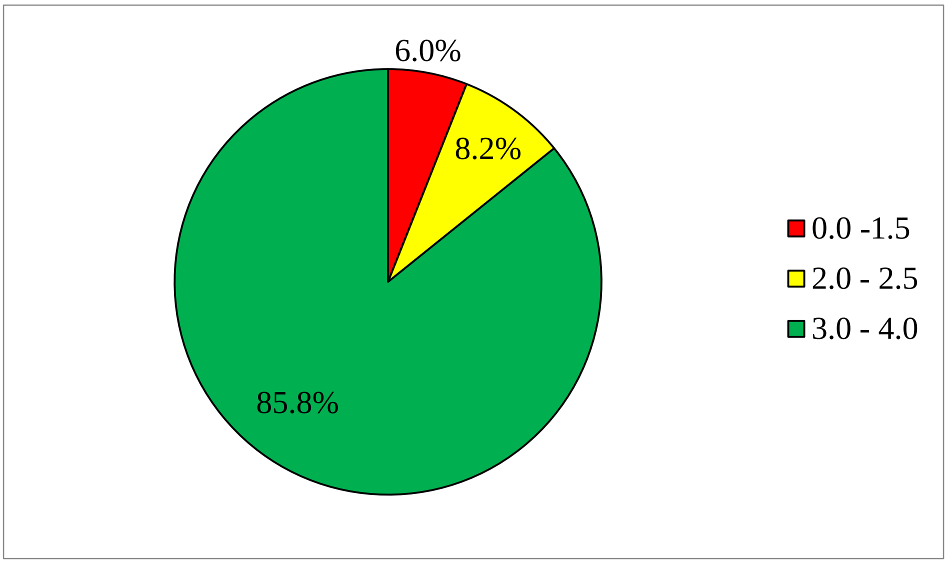

Chati Na. 5: *Ufaulu wa watahiniwa katika swali la 5*

Watahiniwa wengi (85.8%) walijibu swali hili vizuri na kupata alama 3 hadi 4 kwa sababu walikuwa na uelewa wa kutosha juu ya mbinu za kufundishia na

kujifunzia somo la Kiswahili. Hivyo, waliweza kufafanua tofauti nne kati ya njia shirikishi na shirikishi hafifu ambazo ni: *Njia shirikishi huweza kuwashirikisha wanafunzi na walimu katika mchakato wa ujifunzaji na ufundishaji darasani wakati hafifu mwalimu ni chanzo na kisima cha maarifa, Njia shirikishi huongeza kiwango cha udadisi na utafiti kwa mwanafunzi wakati shirikishi hafifu humdumaza mwanafunzi, Njia shirikishi huinua kiwango cha uelewa kwa wanafunzi ilihali shirikishi hafifu huwafanya wanafunzi kukariri badala ya kuelewa mada, Njia shirikishi humjengea mwanafunzi ari na saikolojia ya kulipenda somo wakati shirikishi hafifu huweza kuwafanya wanafunzi kulichukia somo* na *Njia shirikishi humjengea mwanafunzi kumbukumbu ya muda mrefu kutokana na ushiriki katika mchakato wa ujifunzaji lakini shirikishi hafifu humfanya mwanafunzi kutunza kumbukumbu ya alichojifunza kwa muda mfupi.* Kielelezo Na 5.1 kinaonesha sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeweza kufafanua tofauti nne kati ya njia shirikishi na shirikishi hafifu kwa usahihi.

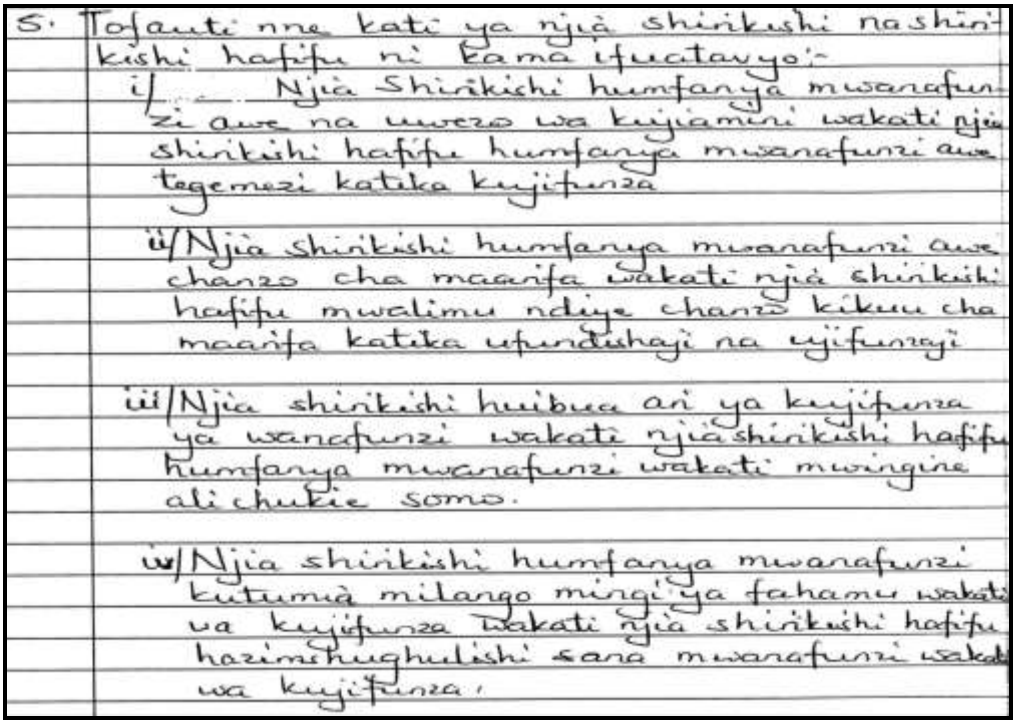
5. Tofauti nne kati ya njia shirikishi na shirikishi hafifu ni kama ifuatavyo:-
i/ Njia Shirikishi humfanya mwanafunzi awe na uwezo wa kujiamini wakati njia shirikishi hafifu humfanya mwanafunzi awe tegemezi katika kujifunza
ii/ Njia shirikishi humfanya mwanafunzi awe chanzo cha maarifa wakati njia shirikishi hafifu mwalimu ndiye chanzo kikuu cha maarifa katika ufundishaji na ujifunzaji
iii/ Njia shirikishi huibua ari ya kujifunza ya wanafunzi wakati njia shirikishi hafifu humfanya mwanafunzi wakati mwingine alichukie somo.
iv/ Njia shirikishi humfanya mwanafunzi kutumia milango mingi ya fahamu wakati wa kujifunza wakati njia shirikishi hafifu hazimshughulishi sana mwanafunzi wakati wa kujifunza.

Kielelezo Na. 5.1: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 5

Vilevile, watahiniwa 30 ambao ni sawa na asilimia 8.2 walipata alama 2 hadi 2.5 kutokana na uelewa wa wastani waliokuwa nao juu ya mbinu za kufundishia na kujifunzia Kiswahili. Hivyo, walieleza tofauti mbili zilizopo kati ya njia shirikishi na shirikishi hafifu badala ya nne na wengine

walishindwa kufafanua tofauti hizo badala yake walizitaja na kusababisha kupata alama za wastani.

Hata hivyo, watahiniwa wachache (6.0%) walipata alama hafifu kwa kuwa hawakuwa na uelewa wa kutosha kuhusu mbinu za kufundishia na kujifunzia Kiswahili. Hivyo, walitoa tofauti hafifu na zisizo sahihi kati ya njia shirikishi na shirikishi hafifu. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alitoa hoja kama vile: *njia shirikishi ni njia mojawapo inayomuhusu mwanafunzi* wakati *njia shirikishi hafifu ni njia inayomuhusu sana mwalimu, njia shirikishi ina lengo la kukuza uelewa wa mwanafunzi* wakati *njia shirikishi hafifu ina lengo la kumfurahisha mwalimu, njia shirikishi ina lengo la kutatua matatizo ya mwanafunzi* wakati *njia shirikishi hafifu ina lengo la kupunguza hamasa kwa mwanafunzi*. Tofauti zilizotolewa na mtahiniwa huyu haziko bayana kiasi cha kuonesha ni jinsi gani njia shirikishi inamhusu zaidi mwanafunzi na shirikishi hafifu inavyomhusu zaidi mwalimu. Vile vile, hakuelewa kuwa njia zote mbili zina lengo la kukuza uelewa kwa mwanafunzi na si kweli kwamba njia shirikishi hafifu ina lengo la kupunguza hamasa ya ujifunzaji kwa mwanafunzi. Hii inadhihirisha kuwa, watahiniwa wa kundi hili walielewa vizuri matakwa ya swali lakini walikosa maarifa ya kutosha katika kujibu swali hili. Kielelezo Na. 5.2 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kujibu swali hili kwa usahihi.

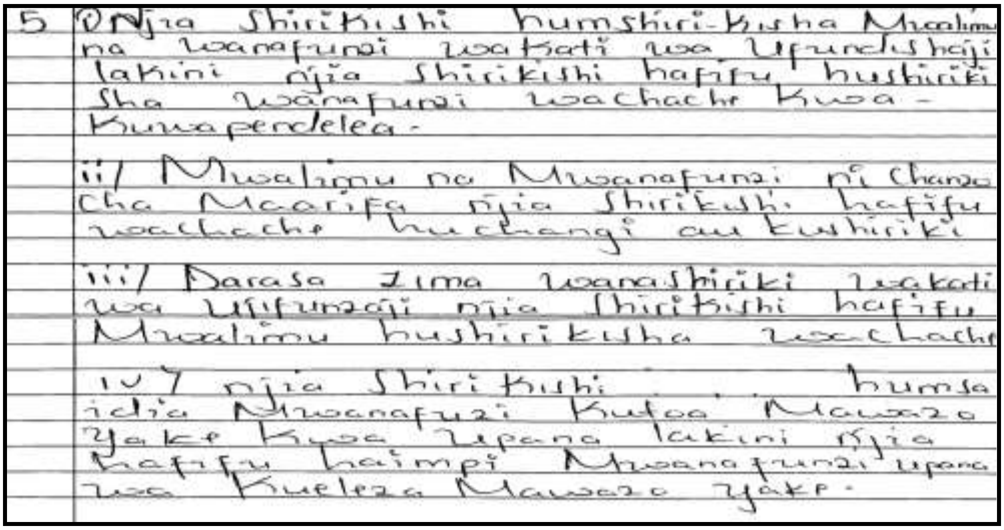
5 i) Njia Shirikishi humshirikisha Mwalimu na wanafunzi wakati wa Ufundishaji lakini njia Shirikishi hafifu hushirikisha wanafunzi wachache kwa kuwapendelea.
ii/ Mwalimu na Mwanafunzi ni Chanzo Cha Maarifa njia Shirikishi hafifu wachache huchangia au kushiriki
iii/ Darasa Zima wanashiriki wakati wa Ujifunzaji njia Shirikishi hafifu Mwalimu hushirikisha wachache
iv/ njia Shirikishi humsaidia Mwanafunzi Kutoa Mawazo yake Kwa upana lakini njia hafifu haimpi Mwanafunzi upana wa Kuelezea Mawazo yake.

Kielelezo Na. 5.2: Sampuli ya majibu yasiyo sahihi katika swali la 5

Kielelezo Na. 5.2 ni majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kufafanua kwa kifupi tofauti tatu kati ya njia shirikishi na shirikishi hafifu. Alielewa kuwa, njia shirikishi ni njia ambayo humshirikisha mwalimu na mwanafunzi ilihali

shirikishi hafifu hushirikisha wanafunzi wachache hivyo, kutoa tofauti zisizo sahihi. Hata hivyo, alimudu kufafanua tofauti moja sahihi katika hoja ya (iv).

2.1.6 Swali la 6: Matamshi na Lafudhi

Swali lilimtaka mtahiniwa kutumia mifano miwili kwa kila moja ili kutoa maana ya istilahi zifuatazo: (a) Ala tuli na (b) Ala sogezi. Asilimia 100 ya watahiniwa waliofanya mtihani walijibu swali hili. Asilimia 25.7 ya watahiniwa waliojibu swali hili walipata alama 2 hadi 4 na kufanya swali hili kuwa miongoni mwa maswali yaliyojibiwa kwa kiwango hafifu kama inavyoonekana katika chati Na. 6.

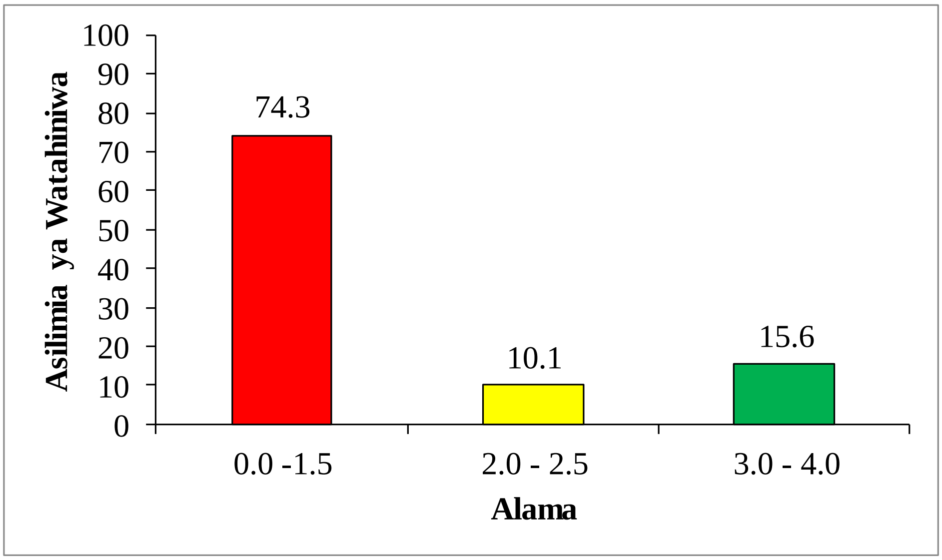

Chati Na. 6: *Ufaulu wa watahiniwa katika swali la 6*

Watahiniwa zaidi ya nusu (74.3%) walipata alama 0 hadi 1.5 kwa sababu walikuwa na uelewa mdogo juu ya dhana ya ala za sauti hivyo, kutoa maana zisizo sahihi. Wengi wao, walichanganya ala za sauti na vifaa au vyombo vya kuhifadhia sauti. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alieleza kuwa: *ala tuli ni ala za sauti ambazo hazitoi milio au sauti mfano; lugha za ishara badala ya viungo ambavyo havisogei wakati wa utamkaji wa sauti kama vile: meno ya juu, ufizi na kaakaa gumu na laini.* Vilevile, alieleza kuwa ala sogezi ni: *ala ambazo zinaweza kuhama kutoka eneo moja kwenda eneo jingine mfano; tepurekoda* badala ya *viungo ambavyo husogea kwenda kugusa viungo vingine wakati wa utamkaji wa sauti mbalimbali katika kinywa; mfano, ulimi, midomo, meno ya chini na kidaka tonge*. Kwa ujumla, mtahiniwa huyu alishindwa kutofautisha kati ya ala za sauti/matamshi na vyombo vinavyohifadhia sauti.

Kadhalika, watahiniwa wengine hawakuwa na uelewa juu ya msamiati ‘ala’ kama unavyotumika katika mada ya *Matamshi na Lafudhi*. Msamiati huu humaanisha viungo vinavyohusika katika utamkaji wa sauti badala yake walielewa kuwa ni vyombo vinavyotumika kutoa sauti za kimuziki. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alieleza kuwa: *ala tuli ni vyombo vya muziki visivyohamishika kwa urahisi kama vile music system kubwa, ngoma kubwa* na *spika kubwa* na *ala sogezi ni vyombo ambavyo mwanamuziki huweza kuhamisha kwa urahisi kama vile tepurekoda, vinasa sauti* na *kanda za sauti*. Vile vile, mtahiniwa mwingine alichanganya ala tuli na sauti sighuna na ala sogezi na sauti ghuna. Mtahiniwa huyo aliandika: *ala tuli ni aina ya ala ambayo hutamkwa ikiwa hewa haikutikisa nyuzi za sauti yaani hutamkwa kwa ulaini mfano “f”* na *ala sogezi ni aina ya ala ambayo hutamkwa kwa kutikisa nyuzi za sauti mfano, “v”*. Kielelezo Na. 6.1 kinaonesha sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kutoa maana ya ala tuli na ala sogezi kwa usahihi.

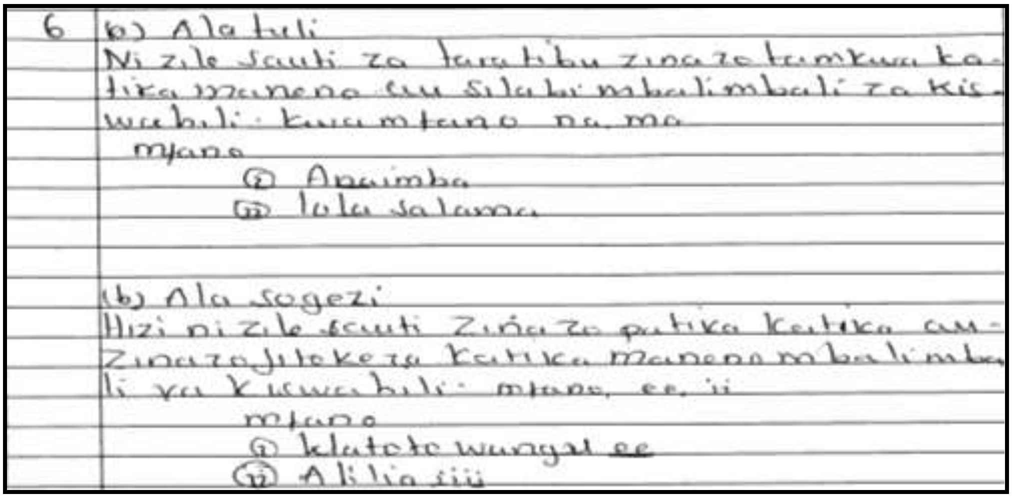
6 (a) Ala tuli
Ni zile sauti za taratibu zinazotamkwa ka-
tika maneno au silabi mbalimbali za Kis-
wahili: kwa mfano na ma
mfano
(i) Anaimba
(ii) lala salama

(b) Ala sogezi
Hizi ni zile sauti zinazo patika katika au-
zinazojitokeza katika maneno mbalimba-
li ya Kiswahili: mfano, ee, ii
mfano
(i) kitoto wungu ee
(ii) Alilia siii

Kielelezo Na. 6.1: Sampuli ya majibu yasiyo sahihi katika swali la 6

Katika kielelezo Na. 6.1, mtahiniwa alielezea maana ya ala tuli na ala sogezi kwa kuhusianisha na sauti au silabi zinazotamkwa katika maneno mbalimbali ya Kiswahili badala ya kuhusianisha na viungo visivyosogea au vinavyosogea wakati wa utamkaji wa sauti mbalimbali.

Vilevile, asilimia 10.1 ya watahiniwa waliofanya swali hili walipata alama 2 hadi 2.5 kutokana na uelewa wa wastani waliokuwa nao kuhusiana na ala za matamshi. Miongoni mwao, waliweza kutoa maana ya ala tuli na ala sogezi bila kuweka mifano kama yalivyokuwa matakwa ya swali na wengine waliishia kutoa maana katika kipengele kimoja. Aidha, watahiniwa wengine walitoa maana katika vipengele viwili lakini maana zilizotolewa

hazikujitosheleza na wengine walitoa maana zisizojitosheleza na kuweka mifano pungufu. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alieleza kuwa ala tuli *ni vitu vinavyotulia wakati wa kutamka mfano, meno ya juu*. Vile vile, alieleza kuwa: *ala sogezi ni vitu vinavyosogea wakati wa utamkaji mfano, midomo*. Maana zilizotolewa na mtahiniwa huyu hazikujitosheleza kwani alishindwa kueleza kuwa vitu vinavyosogea au kutulia wakati wa utamkaji ni viungo vya sauti. Pia, aliweka mfano mmoja badala ya miwili hivyo, kupata alama za wastani.

Kwa upande mwingine, watahiniwa 52 ambao ni sawa na asilimia 15.6 walijibu swali hili vizuri na kupata alama 3 hadi 4 kwa sababu waliweza kutoa maana sahihi ya ala tuli na ala sogezi kwa kutumia mifano. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alieleza kuwa; *Ala tuli ni viungo ambavyo havisogei wakati wa utamkaji wa sauti kwa mfano, kaakaa gumu, kaakaa laini ufizi na meno ya juu.* Aidha, alielezea maana ya ala sogezi kuwa ni: *viungo ambavyo husogea kwenda kugusa viungo vingine wakati wa utamkaji mfano, midomo, ulimi* na *meno ya chini.* Wengine walitoa maana nyingine kama vile; *ala tuli ni aina ya ala ambazo huwa hazisogei wakati wa utamkaji wa maneno. Mfano; kaakaa gumu na kaakaa laini* na *ala sogezi ni aina ya ala ambazo huwa zinasogeasogea wakati wa utamkaji wa maneno mfano; ulimi na meno.* Kielelezo Na 6.2 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeeleza maana ya ala tuli na ala sogezi kwa usahihi na kupata alama za juu.

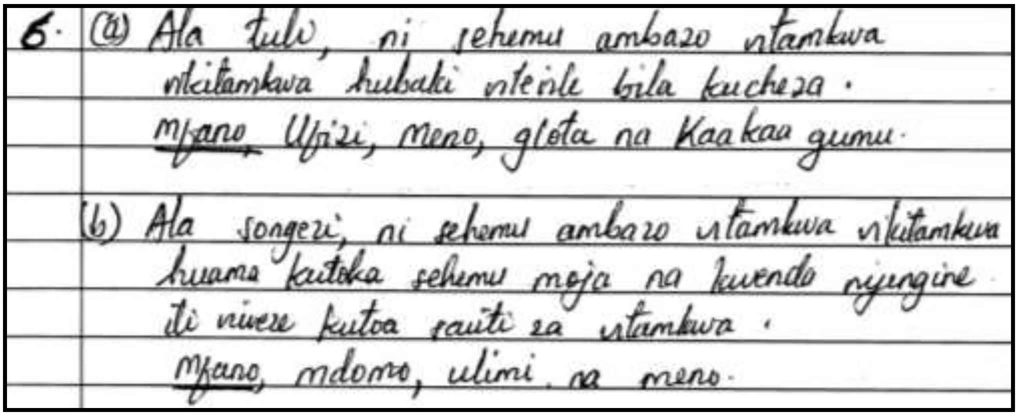
6. (a) Ala tuli, ni sehemu ambazo vitamkwa vikitamkwa hubaki vilevile bila kucheza.
mfano, Ufizi, meno, glota na Kaakaa gumu.
(b) Ala sogezi, ni sehemu ambazo vitamkwa vikitamkwa huama kutoka sehemu moja na kwenda nyingine ili viweze kutoa sauti za vitamkwa.
Mfano, mdomo, ulimi na meno.

Kielelezo Na. 6.2: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 6

Katika kielelezo Na. 6.2, mtahiniwa aliweza kutoa maana ya ala tuli na ala sogezi ingawa alieleza kuwa ni vitamkwa badala ya viungo vya utamkaji wa sauti.

2.1.7 Swali la 7: Maandalizi ya Kufundisha Somo la Kiswahili

Swali hili lilimtaka mtahiniwa ataje sifa nne za muhtasari wa somo la Kiswahili. Asilimia 100 ya watahiniwa waliofanya mtihani, walijibu swali hili. Asilimia 89.6 ya watahiniwa waliojibu swali hili walipata alama 2 hadi 4 hivyo, kufanya swali hili kuwa miongoni mwa maswali yaliyojibiwa vizuri kama inavyoonekana katika chati Na. 7.

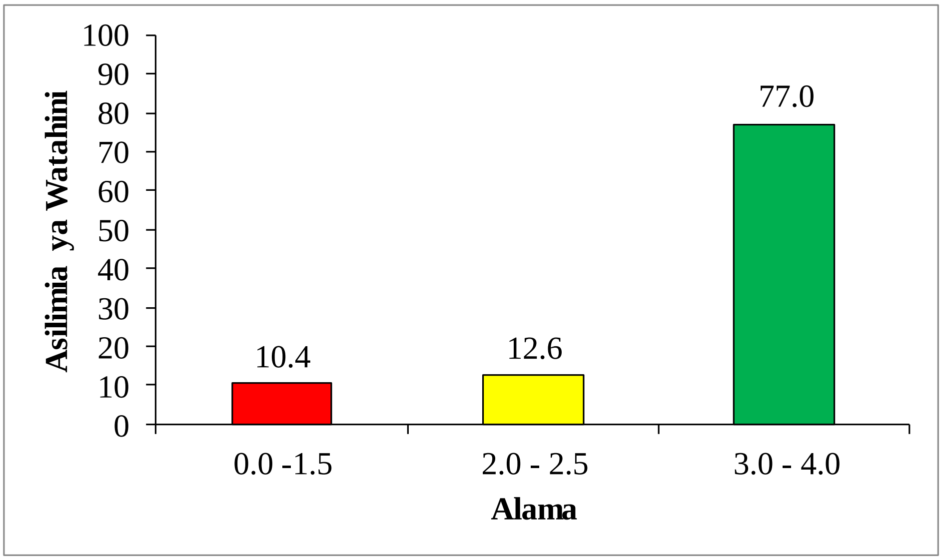

Chati Na. 7: *Ufaulu wa watahiniwa katika swali la 7*

Watahiniwa 282 sawa na asilimia 77.0 walijibu swali hili vizuri na kupata alama 3 hadi 4 kwa kuwa walikuwa na uelewa wa kutosha kuhusu muhtasari wa somo la Kiswahili. Watahiniwa hao, waliweza kutaja sifa 3 hadi 4 za muhtasari wa somo la Kiswahili pamoja na kujibu kulingana na matakwa ya swali. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja aliandika hoja kama vile: *uwe na uchambuzi wa yaliyomo, uwe na mada kuu na mada ndogo, uwe na mapendekezo ya vitabu au rejea mbalimbali, uwe na malengo ya ufundishaji wa somo la Kiswahili* na *uwe na mapendekezo ya zana za kufundishia na kujifunzia*. Vilevile, mtahiniwa mwingine alitaja hoja nyingine kama ifuatavyo: *muhtasari lazima uoneshe idadi ya vipindi, mbinu za kufundishia na kujifunzia* na *uoneshe jinsi ya upimaji kwa kila mada*. Kielelezo Na 7.1 kinaonesha sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyetaja sifa nne za muhtasari wa somo la kiswahili kwa usahihi.

.

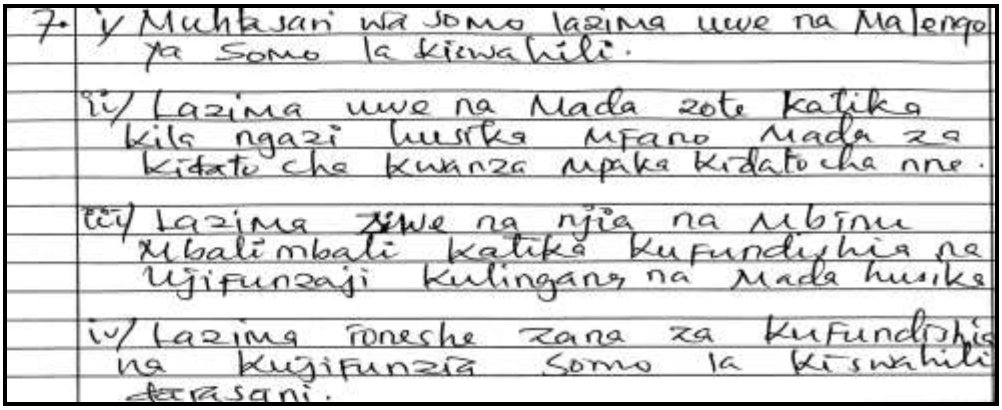
7. i) Muhtasari wa somo lazima uwe na Malengo ya somo la kiswahili.
ii) Lazima uwe na Mada zote katika kila ngazi husika mfano Mada za kidato cha kwanza mpaka kidato cha nne.
iii) Lazima uwe na njia na mbinu mbalimbali katika kufundishia na ujifunzaji kulingana na Mada husika
iv) Lazima uoneshe zana za kufundishia na kujifunzia somo la kiswahili darasani.

Kielelezo Na. 7.1: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 7

Kwa upande mwingine, asilimia 12.6 ya watahiniwa waliojibu swali hili walipata alama za wastani kutokana na uelewa wa wastani waliokuwa nao kuhusu muhtasari wa somo la Kiswahili. Miongoni mwao, walitaja sifa mbili sahihi na nyingine mbili hazikuwa sahihi. Mathalani, mtahiniwa mmoja alitaja sifa mbili zisizo sahihi za muhtasari wa somo la Kiswahili ambazo ni: *muhtasari lazima uoneshe jinsi ya kuandaa andalio la somo katika kipindi husika kabla ya mchakato wa ufundishaji na ujifunzaji* na *lazima uoneshe azimio la kazi kwa kila darasa/ngazi husika*. Pia, alitaja sifa mbili sahihi ambazo ni: *muhtasari lazima uoneshe ujuzi au umahiri na mbinu za kufundishia na kujifunzia* hivyo, kusababisha kupata alama za wastani. Aidha, watahiniwa wengine wa kundi hili walitaja sifa mbili badala ya nne.

Hata hivyo, asilimia 10.4 ya watahiniwa waliojibu swali hili walipata alama 0 hadi 1.5 kutokana na uelewa mdogo waliokuwa nao kuhusu muhtasari wa somo la Kiswahili na kutokuelewa matakwa ya swali. Hivyo, walishindwa kutaja sifa nne za muhtasari wa somo la Kiswahili. Baadhi yao, walichanganya sifa za muhtasari wa somo la Kiswahili na umuhimu wa muhtasari huo. Kwa mfano, mtahiniwa mmojawapo aliandika hoja kama vile: *humsaidia mwalimu katika suala la ufundishaji, humsaidia mwalimu ambaye hakuweza kuhudhuria kipindi kwa muda husika, humsaidia mwalimu kufundisha kwa mtiririko maalumu* na *humwongezea mwalimu maarifa mapya na kumfanya aweze kupata mbinu mbalimbali za ufundishaji na kuandaa zana* badala ya *kuwa na uchambuzi wa yaliyomo, mada kuu na mada ndogo, mapendekezo ya vitabu au rejea mbalimbali*, *malengo ya ufundishaji wa somo la Kiswahili, mapendekezo ya zana za kufundishia na kujifunzia, mbinu za kufundishia na kujifunzia, idadi ya vipindi* na *uoneshe namna ya upimaji katika kila mada*. Aidha, watahiniwa wengine walitaja hoja moja sahihi na nyingine zisizo sahihi na kusababisha kupata alama 1. Kielelezo Na 7.2 ni

sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kutaja sifa nne za muhtasari wa somo la Kiswahili kwa usahihi.

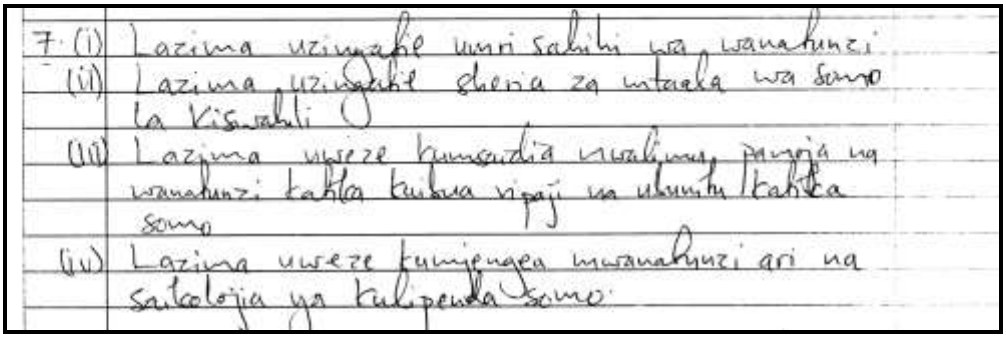
7. (i) Lazima uzingatie umri sahihi wa wanafunzi
(ii) Lazima uzingatie sheria za mtaala wa somo la Kiswahili
(iii) Lazima uweze kumsaidia mwalimu, pamoja na wanafunzi katika kukuza vipaji na ubunifu katika somo
(iv) Lazima uweze kumjengea mwanafunzi ari na saikolojia ya kulipenda somo.

Kielelezo Na. 7.2: Sampuli ya majibu yasiyosahihi katika swali la 7

Kielelezo Na. 7.2 kinaonesha majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kuelewa matakwa ya swali kwani alitaja mambo manne ya kuzingatia wakati wa kuandaa muhtasari wa somo la Kiswahili badala ya kutaja sifa nne za muhtasari huo.

2.1.8 Swali la 8: Ufahamu

Katika swali hili, mtahiniwa alipaswa kutoa maana ya ufahamu katika kipengele (a) na kueleza kwa kifupi aina mbili za ufahamu katika kipengele (b). Watahiniwa wote (100%) waliofanya mtihani, walijibu swali hili ambapo asilimia 94.3 walipata alama 2 hadi 4. Hivyo, kufanya swali hili kuwa miongoni mwa maswali yaliyojibiwa vizuri. Chati Na. 8 inafafanua viwango vya ufaulu vya watahiniwa.

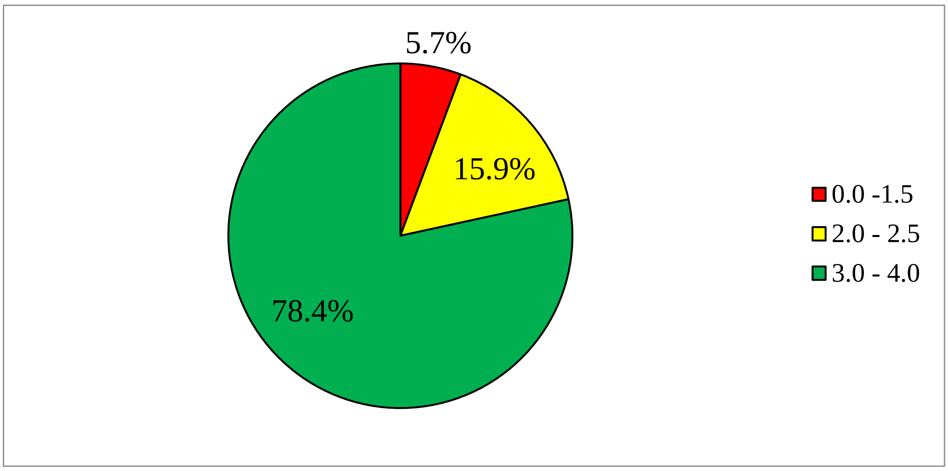

Chati Na. 8: *Ufaulu wa watahiniwa katika swali la 8*

Uchambuzi wa takwimu unaonesha kuwa, asilimia 78.4 ya watahiniwa waliojibu swali hili walipata alama 3 hadi 4 kwani waliweza kueleza dhana ya ufahamu na aina mbili za ufahamu. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alieleza kama ifuatavyo: (a) *Ufahamu ni hali au kitendo cha kusoma au kusikiliza habari fulani na kuielewa kiasi kwamba unaweza kumwelezea mwingine kwa ufupi bila kupotosha mawazo makuu ya habari hiyo. (b)(i) Ufahamu wa kusikiliza ni aina ya ufahamu ambayo mtu husikiliza kwa makini mawazo makuu yanayokusudiwa kisha aweze kutoa mawazo hayohayo kwa kifupi bila kupotosha ujumbe uliokusudiwa na (b)(ii) Ufahamu wa kusoma ni ufahamu ambao mwanafunzi anatakiwa kusoma habari na kuielewa kisha ajibu maswali au afupishe bila kupotosha ujumbe wa habari hiyo.* Halikadhalika mtahiniwa mwingine alitoa maana ya ufahamu kuwa ni: *stadi ya lugha ya mawasiliano inayompa msomaji/msikilizaji mbinu za kusoma/kusikiliza na kuelewa habari fulani*. Aidha, alieleza aina mbili za ufahamu kama ifuatavyo: (b)(i) *ufahamu wa kusoma: ni uzingatiaji wa neno / maneno/habari yote ili kuweza kuelewa habari au matini kwa kina wakati wa kusoma* na (b)(ii) *ufahamu wa kusikiliza ni ufahamu ambao mtu husikiliza kwa makini habari inayosomwa/inayosimuliwa na kuielewa ipasavyo*. Kwa ujumla, majibu yao yanadhihirisha kuwa watahiniwa hawa walipata maarifa ya kutosha kuhusu dhana ya ufahamu. Kielelezo Na. 8.1 kinaonesha sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyetoa maana ya ufahamu na aina mbili za ufahamu kwa usahihi.

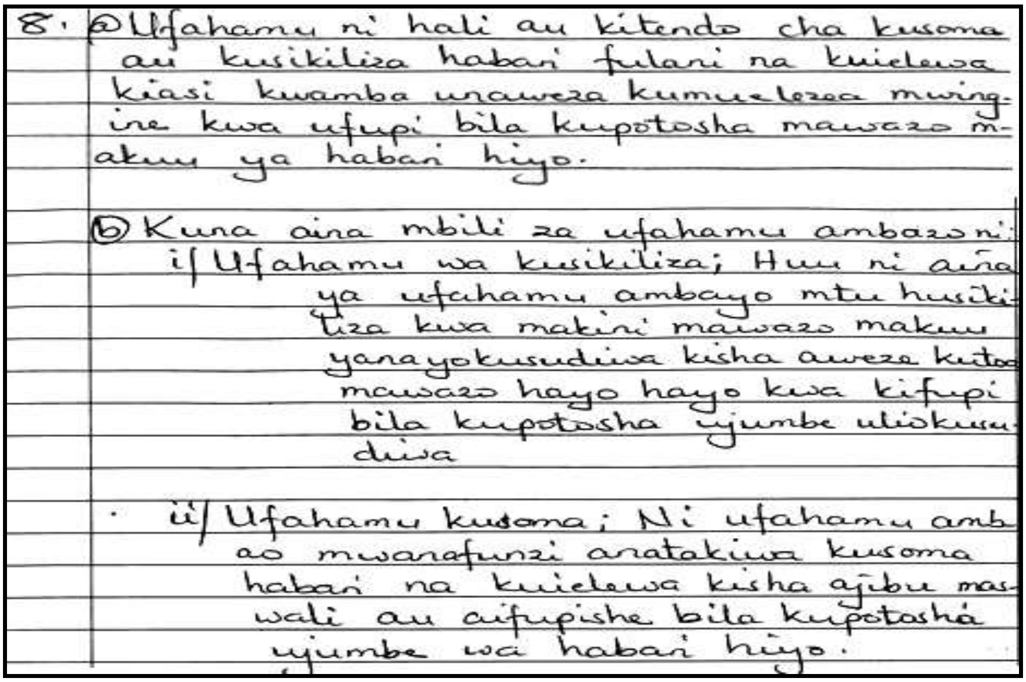
8. (a) Ufahamu ni hali au kitendo cha kusoma au kusikiliza habari fulani na kuielewa kiasi kwamba unaweza kumuelezea mwing-ine kwa ufupi bila kupotosha mawazo m-akuu ya habari hiyo.

(b) Kuna aina mbili za ufahamu ambazo ni:
i/ Ufahamu wa kusikiliza; Huu ni aina ya ufahamu ambayo mtu husiki-liza kwa makini mawazo makuu yanayokusudiwa kisha aweze kutoa mawazo hayo hayo kwa kifupi bila kupotosha ujumbe uliokusu-diwa

ii/ Ufahamu kusoma; Ni ufahamu amb-ao mwanafunzi anatakiwa kusoma habari na kuielewa kisha ajibu mas-wali au aifupishe bila kupotoshá ujumbe wa habari hiyo.

Kielelezo Na. 8.1: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 8

Kielelezo Na. 8.1 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeeleza kwa usahihi maana ya dhana ya ufahamu na kuchambua zaidi aina mbili za ufahamu kwa kuzingatia muktadha wa darasani kwa kumtumia mwanafunzi.

Uchambuzi zaidi wa takwimu unaonesha kuwa, asilimia 15.9 ya watahiniwa waliojibu swali hili walipata alama 2 hadi 2.5 kwa kuwa walikuwa na uelewa wa wastani juu ya dhana ya ufahamu. Baadhi yao, waliweza kutoa maana ya ufahamu katika kipengele (a) na kushindwa kueleza aina zake katika kipengele (b). Aidha, wengine hawakuweza kutoa maana ya ufahamu na aina za ufahamu zinazojitosheleza na wengine walifanikiwa kutoa maana ya ufahamu na kutaja aina zake bila kueleza. Hivyo, kusababisha kupata alama za wastani. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alitoa maana ya ufahamu kuwa ni *kujua na kulifahamu jambo kiasi cha kuweza kulielezea kama lilivyo* na kutaja aina za ufahamu kuwa ni: *ufahamu wa kusikiliza* na *kusoma* bila kuelezea.

Hata hivyo, uchambuzi zaidi wa takwimu unaonesha kuwa, watahiniwa wachache sana (5.7%) walipata alama 0 hadi 1.5. Wengi wao, walikosa uelewa wa kutosha juu ya dhana ya Ufahamu hivyo kutoa maana zisizo sahihi. Mtahiniwa mmojawapo alieleza kuwa: *ufahamu ni kitendo cha mtu kufupisha habari na kuieleza mwenyewe bila kutoka nje ya mada* badala ya *stadi ya lugha ya mawasiliano inayompa msomaji/msikilizaji mbinu za kusoma/kusikiliza na kuelewa habari fulani/ hali au kitendo cha kusoma au kusikiliza habari fulani na kuielewa kiasi kwamba unaweza kumwelezea mwingine kwa ufupi bila kupotosha mawazo makuu ya habari hiyo*. Aidha, mtahiniwa huyu alieleza kuwa; *ufahamu wa kusoma ni aina ya ufahamu ambao msomaji husoma habari yenyewe na kuifupisha kwa kutumia maarifa yake mwenyewe bila kutoka nje ya mada* badala ya *uzingatiaji wa neno/ maneno/habari yote ili kuweza kuelewa habari au matini kwa kina wakati wa kusoma*. Pia, alielezea kuwa: *Ufahamu wa kusikiliza ni aina ya ufahamu ambao msikilizaji husikiliza habari kwa umakini na kuifupisha habari yenyewe pia kubaini maneno/msamiati uliojitokeza bila kutoka nje ya mada* badala ya *aina ya ufahamu ambayo mtu husikiliza kwa makini mawazo makuu yanayokusudiwa kisha aweze kutoa mawazo hayohayo kwa kifupi bila kupotosha ujumbe uliokusudiwa.* Hii inadhihirisha kwamba, mtahiniwa huyu hakuwa na uelewa wa kutosha kuhusu dhana ya ufahamu na aina zake kwani alieleza maana ya ufupisho badala ya ufahamu. Pia, aliweza kutaja aina mbili za ufahamu lakini maelezo yake hayakuwa sahihi.

Aidha, baadhi ya watahiniwa wa kundi hili walitoa maelezo hafifu katika hoja zao. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alieleza kwamba; *Ufahamu ni kitendo cha kusoma habari na kuielewa na kubainisha baadhi ya misamiati iliyotumika*

kwenye habari. Ufahamu wa kusoma ni aina ya ufahamu ambao msomaji anasoma habari na kuielewa kwa kina na kurudiarudia na *Ufahamu wa kuandika ni aina ya ufahamu ambayo msomaji anaandika ujumbe alivyoukuta kwenye habari aliyosoma.* Mtahiniwa huyu hakutoa maelezo ya kina katika dhana ya ufahamu na ufahamu wa kusoma. Aidha, aina ya pili aliyotoa "ufahamu wa kuandika" haikuwa sahihi kwani ili mtu afahamu jambo anaweza akasoma/akasikiliza na si kuandika. Kielelezo Na. 8.2 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kutoa maana ya ufahamu na aina zake.

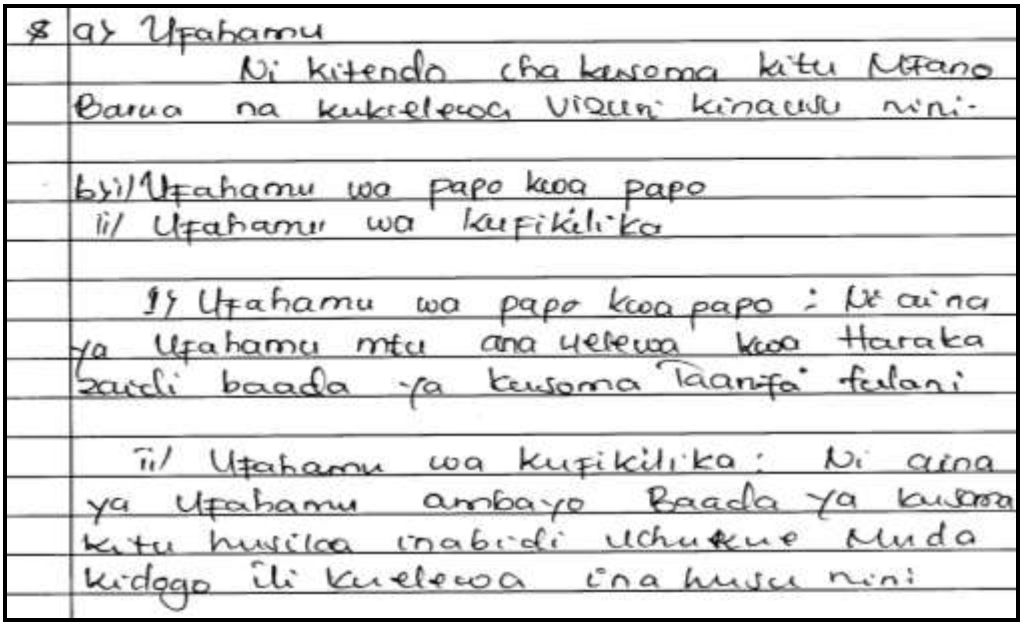

8 a) Ufahamu
Ni kitendo cha kusoma kitu Mfano
Barua na kukielewa vizuri kinachohusu nini.

b) i/ Ufahamu wa papo kwa papo
ii/ Ufahamu wa kufikilika

i) Ufahamu wa papo kwa papo : Ni aina
ya Ufahamu mtu ana uelewa kwa Haraka
zaidi baada ya kusoma taarifa fulani

ii/ Ufahamu wa kufikilika : Ni aina
ya Ufahamu ambayo Baada ya kusoma
kitu husika inabidi uchukue Muda
kidogo ili kuelewa inahusu nini

Kielelezo Na. 8.2: Sampuli ya majibu yasiyosahihi katika swali la 8

Kielelezo Na. 8.2 ni majibu ya mtahiniwa ambaye alieleza maana ya *ufahamu wa papo kwa hapo na ufahamu wa kufikirika* badala ya ufahamu wa kusoma na kusikiliza.

2.1.9 Swali la 9: Maendeleo ya Kiswahili

Mtahiniwa alitakiwa kutaja kazi nne za Baraza la Kiswahili la Taifa (BAKITA) katika kukuza na kueneza lugha ya Kiswahili. Asilimia 100 ya watahiniwa waliofanya mtihani walijibu swali hili. Swali hili ni miongoni mwa maswali yaliyojibiwa vizuri kwani asilimia 75.1 walipata alama 2 hadi 4 kama inavyoonekana katika Chati Na. 9.

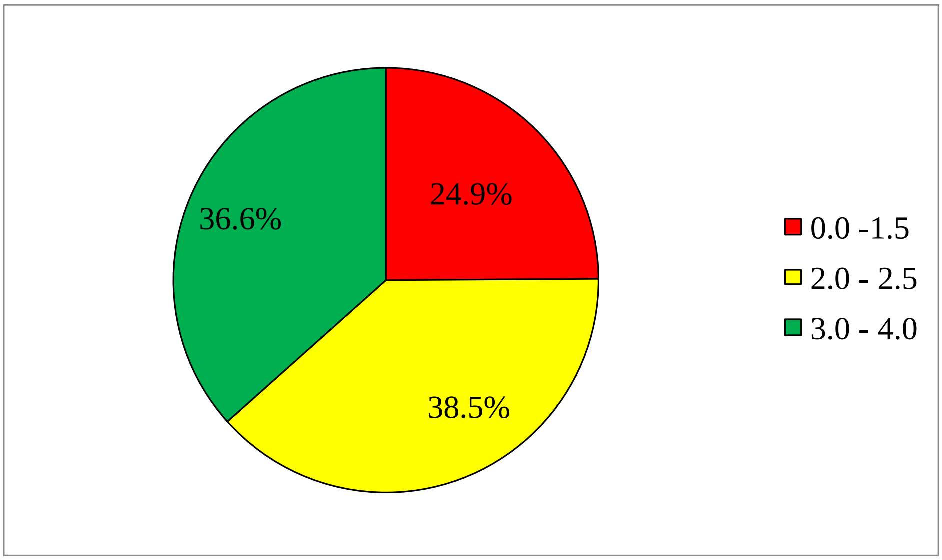

Chati Na. 9: *Ufaulu wa watahiniwa katika swali la 9*

Uchambuzi wa takwimu unaonesha kuwa, asilimia 38.5 ya watahiniwa waliojibu swali hili walipata alama za wastani kuanzia 2 hadi 2.5 kwa kuwa walikuwa na uelewa wa wastani kuhusu kazi mbalimbali zinazofanywa na Baraza la Kiswahili la Taifa (BAKITA). Baadhi ya watahiniwa wa kundi hili, walitaja hoja mbili sahihi na nyingine hazikuwa sahihi. Mathalani, mtahiniwa mmoja aliandika kazi mbili sahihi kama ifuatavyo: *kuchapisha vitabu na majarida mbalimbali yenye lengo la kukuza lugha ya Kiswahili* na *kutoa semina na wataalamu wa lugha ya Kiswahili kuelimisha watu kuhusu matumizi ya lugha ya Kiswahili*. Aidha, aliandika hoja nyingine mbili zisizo sahihi kama vile: *usanifishaji wa lugha ya Kiswahili* na *kuchapisha kamusi za Kiswahili*. Hoja ambazo zinaelezea kazi zinazofanywa na TATAKI badala ya BAKITA. Vile vile, mtahiniwa mwingine aliandika hoja mbili sahihi na nyingine zisizosahihi ambazo ni: *kutohoa maneno mbalimbali na kukopa kutoka katika lugha nyingine*. Mtahiniwa huyu alichanganya njia za kuongeza msamiati katika lugha na kazi zinazofanywa na BAKITA. Watahiniwa wengine waliandika hoja sahihi lakini hoja moja ikarudiwa mara mbili, hivyo kusababisha kupata alama za wastani.

Vile vile, watahiniwa 134 sawa na asilimia 36.6% walifanya swali hili na kupata alama 3 hadi 4 kutokana na uelewa wa kutosha waliokuwa nao juu ya kazi mbalimbali zinazofanywa na BAKITA. Waliweza kutaja kazi 3 hadi 4 zinazofanywa na Baraza la Kiswahili la Taifa (BAKITA). Baadhi yao, walitaja kazi kama vile: *kukuza maendeleo na matumizi ya Kiswahili, kushirikiana na vyombo vya habari vinavyotumia lugha ya Kiswahili, Kushirikiana na Wizara*

zinazohusika katika kutoa tafsiri za maneno ya Kiswahili na *Kutoa jarida la Kiswahili litakaloongoza matumizi sahihi ya maneno na maendeleo yake*. Watahiniwa wengine walitaja kazi nyingine ambazo ni: *Kuratibu kazi ya ukuzaji wa Lugha ya kiswahili nchini, kuzuia matumizi mabaya ya lugha ya Kiswahili na kushirikiana na taasisi zinazohusika katika kuthibitisha ufasaha wa lugha ya Kiswahili katika vitabu vya kiada na ziada*. Kielelezo Na. 9.1 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeweza kutaja kazi nne zinazofanywa na BAKITA.

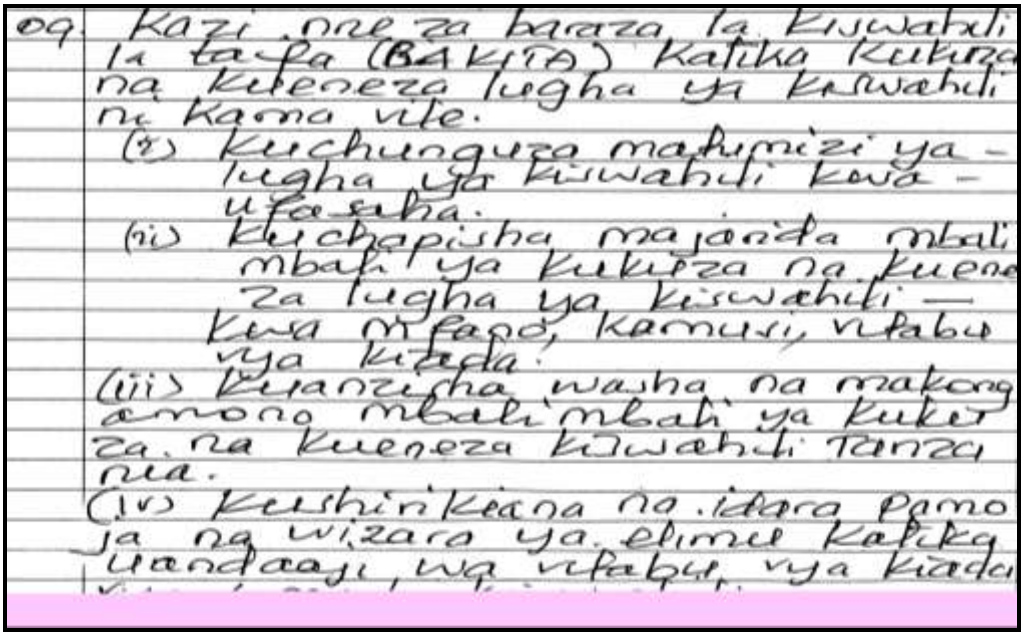
09. Kazi nne za baraza la Kiswahili la taifa (BAKITA) katika kukuza na kueneza lugha ya kiswahili ni kama vile.
(i) Kuchunguza matumizi ya lugha ya kiswahili kwa ufasaha.
(ii) Kuchapisha majarida mbali mbali ya kukuza na kueneza lugha ya kiswahili — kwa mfano, kamusi, vitabu vya kiada.
(iii) Kuanzisha warsha na makongamano mbali mbali ya kukuza na kueneza kiswahili Tanzania.
(iv) Kushirikiana na idara pamoja na wizara ya elimu katika uandaaji wa vitabu vya kiada

Kielelezo Na.9.1: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 9

Kielelezo Na. 9.1 ni majibu ya matahiniwa aliyeweza kutaja kazi nne zinazofanywa na Baraza la Kiswahili la Taifa (BAKITA) ingawa katika hoja ya (ii) mtahiniwa alitoa mifano ya machapisho ambayo hayatolewi na chombo hiki ambayo ni *kamusi* na *vitabu vya ziada*.

Hata hivyo, asilimia 24.9 ya watahiniwa waliojibu swali hili walipata alama hafifu kwa kuwa hawakuwa na uelewa wa kutosha juu ya mada ya *Maendeleo ya Kiswahili* hususan katika kipengele cha vyombo mbalimbali vinavyokuza na kueneza Kiswahili tangu kupata uhuru. Hii ilisababisha watahiniwa wengi wa kundi hili kutaja mambo ya jumla yanayohusiana na lugha ya Kiswahili badala ya kazi nne zinazofanywa na BAKITA katika kukuza na kueneza lugha ya Kiswahili. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alitaja hoja kama vile: *kukosoa na kurekebisha sarufi ya lugha, kutunga vitabu na marejeo mbalimbali ikiwemo kamusi ya Kiswahili sanifu, kukuza na kusanifisha lugha na*

kuboresha na kuendeleza lugha kwa kuibua msamiati mpya wa lugha ya Kiswahili badala ya *kuratibu kazi za ukuzaji wa lugha ya Kiswahili nchini, kukuza maendeleo na matumizi ya Kiswahili fasaha katika jamhuri ya Muungano wa Tanzania, kushirikiana na Wizara husika katika kuandaa au kutoa tafsiri za maneno ya Kiswahili, kuzuia matumizi mabaya ya lugha ya Kiswahili kadiri iwezekanavyo, kutoa jarida la Kiswahili litakaloongoza matumizi sahihi ya maneno na maendeleo yake na kushirikiana* na *taasisi nyingine katika kukuza lugha ya Kiswahili*. Vilevile, mtahiniwa mwingine aliandika hoja moja sahihi na hoja tatu hazikuwa sahihi. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja aliandika hoja sahihi ambayo ni: *kukuza maendeleo na matumizi ya Kiswahili*. Hoja zisizo sahihi zilizotolewa na mtahiniwa huyo ni: *kuangalia msamiati, kuongeza msamiati mpya na kusanifisha lugha* hivyo, kupata alama hafifu.

Aidha, wapo baadhi ya watahiniwa ambao hawakuelewa matakwa ya swali kwani badala ya kutaja kazi nne zinazofanywa na BAKITA, walitaja njia nne za kuongeza msamiati katika lugha. Hii inadhihirisha kwamba, watahiniwa hao walielewa kwamba kazi kubwa ya BAKITA ni kuongeza msamiati katika lugha ya Kiswahili. Mtahiniwa mmoja wapo aliandika kuwa: *BAKITA hutohoa maneno kutoka lugha za kigeni, hukopa, huambisha na hufupisha maneno ili kupata maneno mapya katika lugha ya Kiswahili*. Kielelezo Na. 9.2 kinaonesha sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kutaja kazi tatu za BAKITA na kupata alama hafifu.

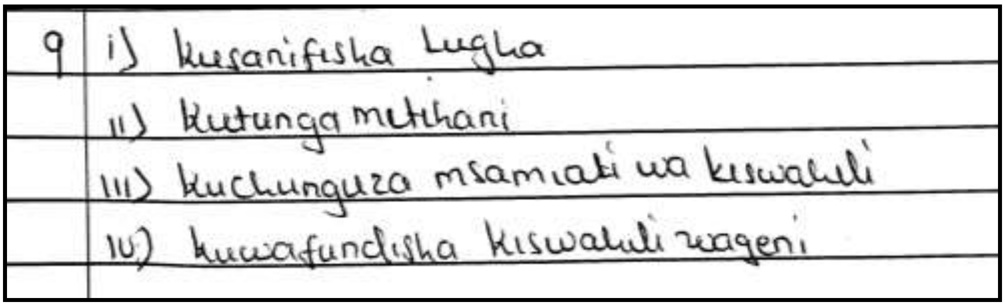

9	i) kusanifisha Lugha
	ii) Kutunga mitihani
	iii) kuchunguza msamiati wa kiswahili
	iv) kuwafundisha kiswahili wageni

Kielelezo Na.9.2: Sampuli ya majibu yasiyosahihi katika swali la 9

Katika kielelezo Na. 9.2, mtahiniwa alitaja kazi ya Baraza la Mitihani la Tanzania katika hoja ya (ii) ambayo haihusiani na kukuza na kueneza Lugha ya Kiswahili. Vile vile, alitaja kazi ya TATAKI katika hoja ya (i) na TAKILUKI katika hoja ya (iv) badala ya kazi zinazofanywa na BAKITA. Hata hivyo, alifanikiwa kutaja kazi moja sahihi katika hoja ya (iii).

2.1.10 Swali la 10: Upimaji

Swali hili lilimtaka mtahiniwa kutaja wadau wawili wa elimu kisha kuonesha namna wanavyonufaika na matokeo ya upimaji. Swali hili ni miongoni mwa maswali yaliyojibiwa na watahiniwa wote (100%) waliofanya mtihani. Ufaulu wa watahiniwa ulikuwa wa kiwango cha wastani kwani asilimia 57.7 walipata alama 2 hadi 4. Chati Na. 10 inaonesha viwango vya ufaulu vya watahiniwa.

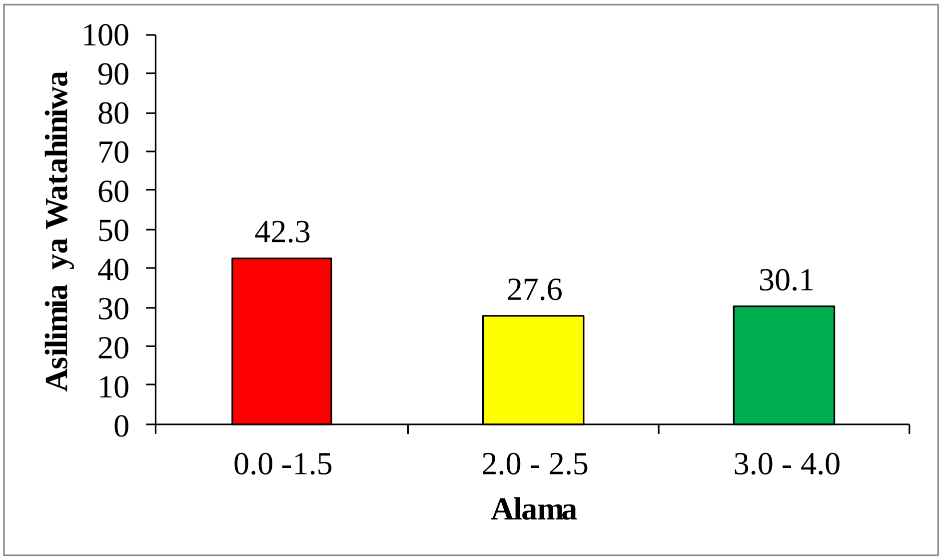

Chati Na. 10: *Ufaulu wa watahiniwa katika swali la 10*

Uchambuzi wa takwimu unaonesha kuwa, asilimia 42.3 ya watahiniwa waliofanya swali hili, walipata alama 0 hadi 1.5. Wengi wao, hawakuwa na uelewa wa kutosha juu ya wadau mbalimbali wanaonufaika na matokeo ya Upimaji. Hivyo, walitaja wadau wanaouhusika na maswala ya elimu kwa namna moja au nyingine na kushindwa kuonesha ni jinsi gani wanavyonufaika na matokeo ya upimaji. Kwa mfano, majibu ya mtahiniwa mmoja yalikuwa kama ifuatavyo: *Mwalimu Nyerere – wananufaika kwasababu alisema lazima watu wafundishwe kwa kufuata mtaala wa nchi. Pia, alisema watu wote wana haki ya kupata elimu. E. Kezilahabi – mdau huyu aliandika vitabu vingi vya mashairi hivyo watu wanapata elimu kupitia mashairi yake* badala ya *Mwalimu – anafanya upimaji kwa wanafunzi wake ili kubaini uwezo wa mwanafunzi wake na kujua namna ya kumsaidia, Mzazi-anahusika na malezi na ustawi wa mtoto wake awapo nyumbani hivyo, upimaji humsaidia kujua atoe huduma zipi kwa mwanafunzi ili afanye vizuri katika masomo yake, Serikali/Mwajiri – anahusika na matokeo ya upimaji kwa kutoa ajira kwa wahitimu, anaamua kozi gani isomwe kutokana na soko la ajira pia, anahusika katika uboreshaji wa mtaala* na *Mwanafunzi – huyu*

ndiye anayepimwa, matokeo ya upimaji humsaidia kuboresha ujifunzaji wake na kuongeza bidii katika masomo. Kwa ujumla, mtahiniwa huyu alishindwa kubainisha wadau mahsusi wanaonufaika na matokeo ya upimaji badala yake alitaja wadau wa jumla wa elimu na kushindwa kuthibitisha wanavyonufaika na matokeo ya upimaji.

Aidha, watahiniwa wengine hawakuelewa matakwa ya swali kwani walitaja vyombo mbalimbali vilivyohusika katika kukuza na kueneza Kiswahili badala ya kutaja wadau wawili wa elimu na kuonesha jinsi wanavyonufaika na matokeo ya upimaji. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alitaja wadau kama vile: *Baraza la Kiswahili la Taifa (BAKITA)* na *Chama cha Usanifu wa Kiswahili na Ushairi Tanzania (UKUTA)*. Halikadhalika, watahiniwa wengine walitaja taasisi mbalimbali zinazohusika na elimu nchini. Mfano, mtahiniwa mmojawapo alitaja *Bazara la Mitihani Tanzania (BAMITA)* na Taasisi ya Elimu Tanzania (TET). Kielelezo Na. 10.1 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kutaja wadau wawili wa elimu na kuonesha jinsi wanavyofaidika na matokeo ya upimaji.

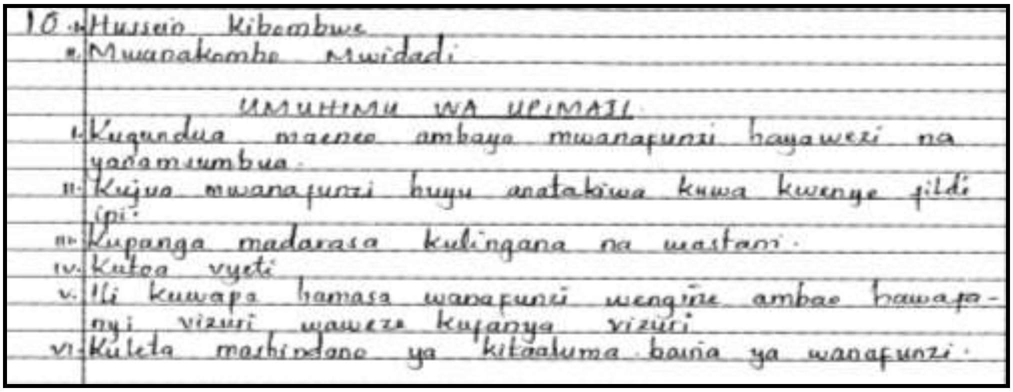
10. i. Hussein Kibombwe
ii. Mwanakombo Mwidadi

UMUHIMU WA UPIMAJI

i. Kugundua maeneo ambayo mwanafunzi hayawezi na yanamsumbua.
ii. Kujua mwanafunzi huyu anatakiwa kuwa kwenye fildi ipi.
iii. Kupanga madarasa kulingana na wastani.
iv. Kutoa vyeti
v. Ili kuwapa hamasa wanafunzi wengine ambao hawapanyi vizuri waweze kufanya vizuri
vi. Kuleta mashindano ya kitaaluma baina ya wanafunzi.

Kielelezo Na.10.1: Sampuli ya majibu yasiyosahihi katika swali la 10

Kielelezo Na. 10.1 ni majibu ya mtahiniwa ambaye alitaja majina ya watu wawili ambao ni: *Hussein Kibombwe* na *Mwanakombo Mwidadi* na kuandika umuhimu wa matokeo ya upimaji kwa ujumla badala ya kutaja wadau wawili wa elimu na kuonesha jinsi wanavyonufaika na matokeo ya upimaji.

Uchambuzi zaidi wa takwimu unaonesha kuwa, watahiniwa 101 sawa na asilimia 27.6 walipata alama za wastani katika swali hili kwani walikuwa na uelewa wa wastani kuhusiana na wadau wa elimu wanaohusika na matokeo ya upimaji. Hivyo, baadhi yao waliweza kutaja mdau mmoja na kuonesha anavyonufaika na matokeo ya upimaji badala ya wawili na wengine waliishia kutaja tu bila kuonesha jinsi wadau hao wanavyonufaika na matokeo ya upimaji.

Hata hivyo, asilimia 30.1 ya watahiniwa waliojibu swali hili walipata alama 3 hadi 4 kwa kuwa walikuwa na uelewa wa kutosha kuhusu mada ya *Upimaji* hususani kipengele cha wadau wa upimaji. Hivyo, waliweza kutaja wadau wawili wa elimu kwa usahihi na kuweza kuonesha jinsi wanavyonufaika na matokeo ya upimaji. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja aliweza kutaja na kueleza kama ifuatavyo: *Mwalimu – humsaidia kujua maendeleo ya mwanafunzi wake na kushughulikia changamoto zinazosababisha wanafunzi kutofanya vizuri. Mwanafunzi – matokeo ya upimaji kwa mwanafunzi humsaidia kujua madhaifu yake na kuyafanyia kazi. Humsaidia kutumia mbinu za usomaji na kuongeza juhudi inapohitajika.* Mtahiniwa mwingine, alitaja mdau mwingine *kuwa ni: Wizara ya Elimu – hunufaika na matokeo ya tathmini tamati kwa kupata wanafunzi wanaofaa kuendelea na masomo ya ngazi ya juu, mfano mtihani wa kidato cha nne na kidato cha sita. Pia, hunufaika na upimaji tamati kwa kutoa vyeti kwa wahitimu baada ya upimaji*. Kielelezo Na. 10.2 kinaonesha sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeweza kutaja wadau wawili wa elimu na namna wanavyonufaika na matokeo ya upimaji.

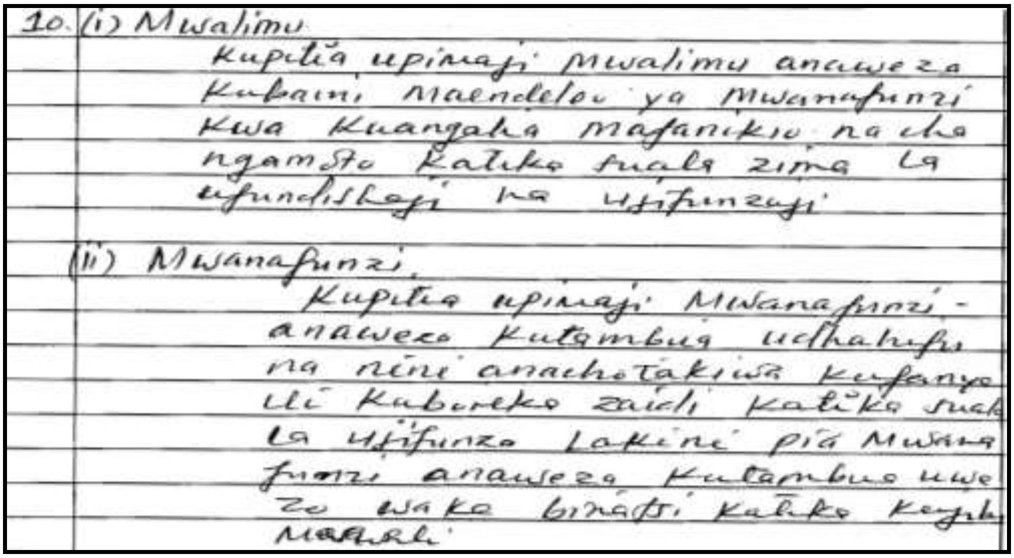
10. (i) Mwalimu
Kupitia upimaji mwalimu anaweza kubaini maendeleo ya mwanafunzi kwa kuangalia mafanikio na changamoto katika suala zima la ufundishaji na ujifunzaji
(ii) Mwanafunzi,
Kupitia upimaji Mwanafunzi - anaweza kutambua udhaifu na nini anachotakiwa kufanya ili kuboreka zaidi katika suala la ujifunzaji lakini pia Mwanafunzi anaweza kutambua uwezo wake binafsi katika kujipatia maarifa

Kielelezo Na.10.2: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 10

2.2 SEHEMU B: Maswali ya Insha (Taaluma)

Sehemu hii ilikuwa na maswali matatu (3) ya insha ambayo yalitungwa kutoka katika mada za *Taaluma ya Kiswahili*. Mtahiniwa alipaswa kujibu maswali mawili (2) ambapo kila swali lilikuwa na alama kumi na tano (15) hivyo, kufanya sehemu hii kuwa na jumla ya alama thelathini (30). Vile vile, ufaulu wa watahiniwa umegawanyika katika makundi matatu. Mtahiniwa alibainishwa kuwa na kiwango hafifu cha kufaulu endapo alipata alama 0 hadi

5.5, wastani endapo alipata alama 6 hadi 10 na alihesabika kuwa na kiwango kizuri cha kufaulu iwapo alipata alama 10.5 hadi 15.

2.2.1 Swali la 11: Maendeleo ya Kiswahili

Katika swali hili, mtahiniwa alipaswa kutumia ushahidi wa kiisimu kuthibitisha kwamba 'Kiswahili ni kibantu' huku akitoa mifano anuai kutoka katika lugha ya Kiswahili na lugha nyingine za Kibantu. Watahiniwa 359 (98.1%) ya watahiniwa waliofanya mtihani walijibu swali hili ambapo asilimia 88.6 walipata alama 6 hadi 15 hivyo, kufanya swali hili kuwa miongoni mwa maswali yaliyojibiwa vizuri. Chati Na. 11 inafafanua viwango hivyo vya ufaulu.

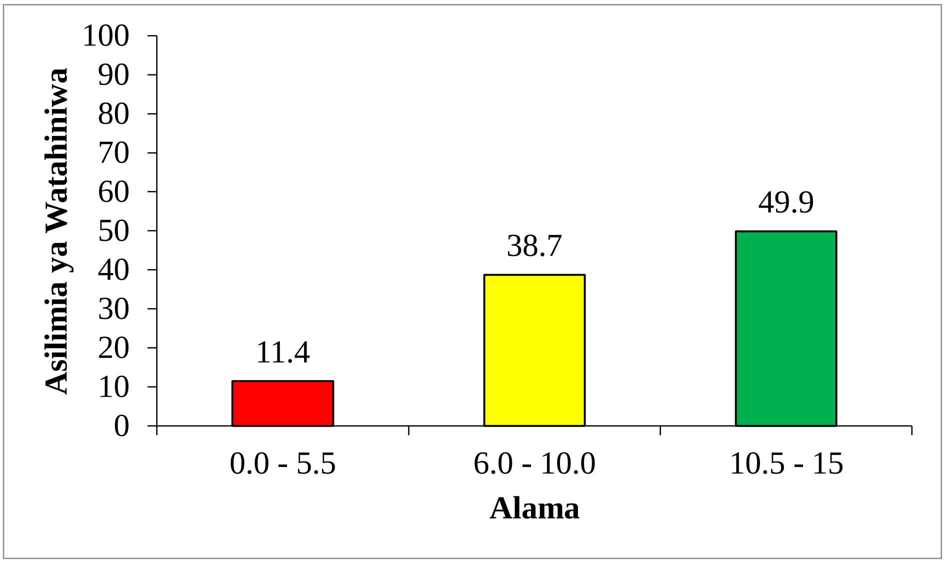

Chati Na. 11: *Ufaulu wa watahiniwa katika swali la 11*

Kutokana na uchambuzi wa takwimu, asilimia 49.9 ya watahiniwa waliojibu swali hili walipata alama 10.5 hadi 15. Watahiniwa hao, waliweza kutumia ushahidi wa kiisimu kwa kutoa hoja 4 hadi 5 kuthibitisha kwamba 'Kiswahili ni kibantu' pamoja na mifano kutoka katika lugha ya Kiswahili na lugha za Kibantu. Aidha, waliweza kuandika utangulizi na hitimisho lililoendana na swali. Umahiri waliouonesha ulitokana na uelewa wa kutosha kuhusu mada ndogo ya Asili ya Kiswahili pamoja na matakwa ya swali. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alieleza hoja zifuatazo: *muundo wa kiima na kiarifu hushahabiana kati ya lugha ya Kiswahili na lugha za kibantu, mnyumbuliko wa vitenzi unafanana kati ya Kiswahili na kibantu, upatanisho wa kisarufi, muundo wa sentensi wa Kiswahili unafanana na ule wa kibantu na muundo wa viambishi tamati unafanana kati ya lugha ya Kiswahili na lugha za*

kibantu. Mtahiniwa mwingine, alieleza hoja nyingine kama vile; *kuna mfanano wa matamshi katika msamiati wa lugha ya Kiswahili na lugha nyingine za kibantu*, *umoja na wingi wa vitenzi vya lugha ya Kiswahili na lugha za kibantu* na *mpangilio wa ngeli za majina*. Pia, watahiniwa hao walishadidia hoja zao kwa kutoa mifano kutoka katika lugha ya Kiswahili na lugha nyingine za kibantu kwa kila hoja. Kielelezo Na 11.1 kinaonesha sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeweza kuthibitisha kuwa Kiswahili ni Kibantu kwa kutumia hoja tano za kiisimu na kutoa mifano sahihi kutoka katika lugha ya Kiswahili na Kinyakyusa.

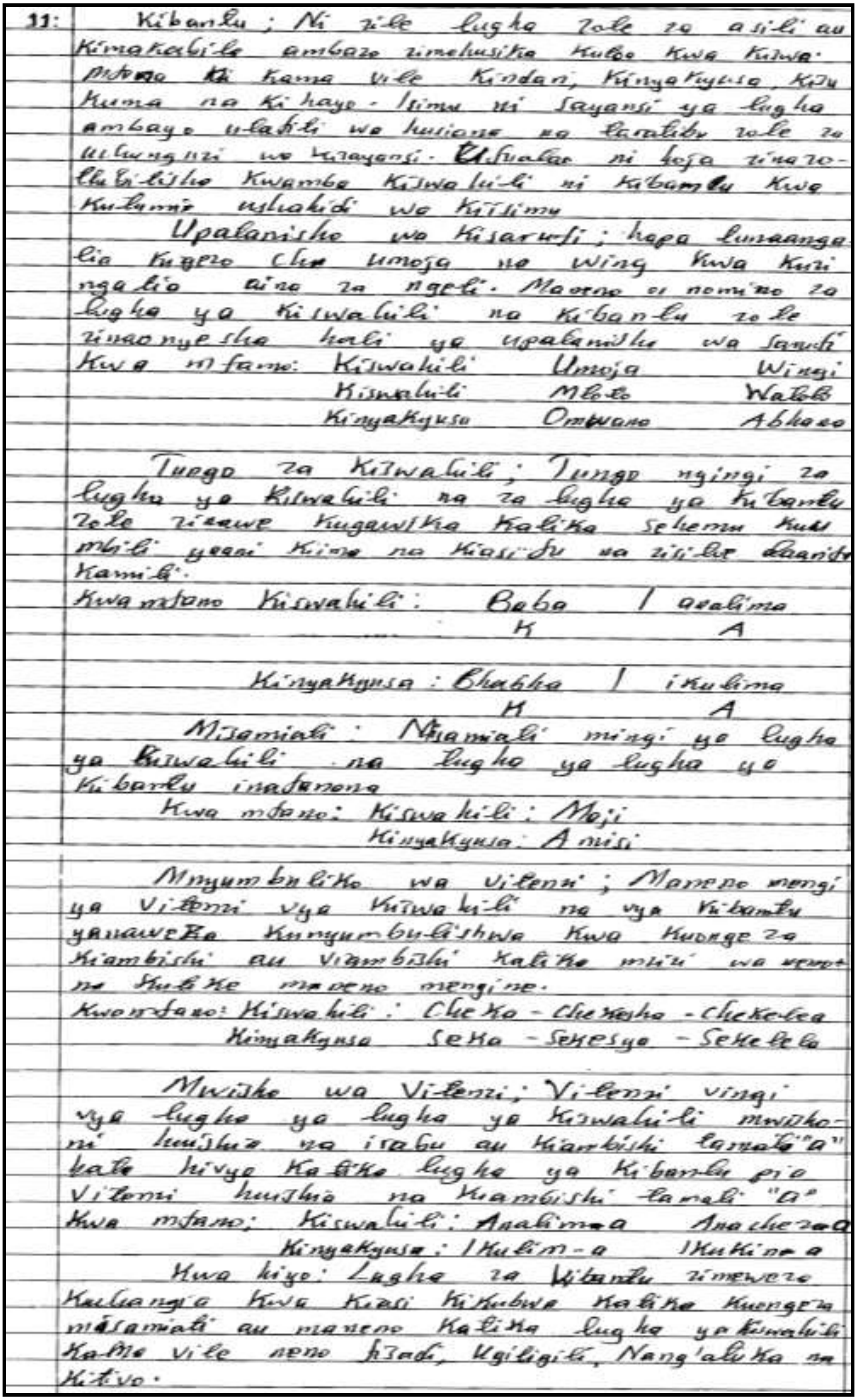

11: Kibantu; Ni zile lugha zote za asili au Kimakabila ambazo zimehusika kuibua Kiswahili kama vile Kindari, Kinyakyusa, Kizukuma na Kihaya. Isimu ni sayansi ya lugha ambayo ulafiti wa husiano na taratibu zote za ulinganishi wa kisayansi. Ushahidi ni hoja zinazothibitisha kwamba Kiswahili ni Kibantu kwa kutumia ushahidi wa kiisimu

Upatanisho wa kisarufi; hapa tunaangalia kigezo cha umoja na wingi kwa kuzingatia aina za ngeli. Maneno au nomino za lugha ya Kiswahili na Kibantu zote zinaonyesha hali ya upatanisho wa sarufi

Kwa mfano: Kiswahili	Umoja	Wingi
Kiswahili	Mtoto	Watoto
Kinyakyusa	Omwana	Abhana

Tungo za Kiswahili; Tungo nyingi za lugha ya Kiswahili na za lugha ya Kibantu zote zinaweza kugawika katika sehemu kuu mbili yaani Kiima na Kiarifu na zikiwa kamili.

Kwa mfano Kiswahili: Baba / analima
K A

Kinyakyusa: Bhabha / ikulima
K A

Msamiati: Msamiati mingi ya lugha ya Kiswahili na lugha ya lugha ya Kibantu inafanana

Kwa mfano: Kiswahili: Maji
Kinyakyusa: Amisi

Mnyambuliko wa vitenzi; Maneno mengi ya vitenzi vya Kiswahili na vya Kibantu yanaweza kunyumbulishwa kwa kuongeza kiambishi au viambishi katika mzizi wa neno na kuleta maneno mengine.

Kwa mfano: Kiswahili: Cheka - Chekesha - Chekelea
Kinyakyusa Seka - Sekesya - Sekelela

Mwisho wa Vitenzi; Vitenzi vingi vya lugha ya lugha ya Kiswahili mwishoni huishia na irabu au kiambishi tamati "a" hata hivyo katika lugha ya Kibantu pia vitenzi huishia na kiambishi tamati "a"

Kwa mfano; Kiswahili: Analim-a Anachez-a
Kinyakyusa: Ikulim-a Ikukin-a

Kwa hiyo: Lugha za Kibantu zimeweza kuchangia kwa kiasi kikubwa katika kuongeza msamiati au maneno katika lugha ya Kiswahili kama vile neno Ikadi, Ugiligili, Nang'alika na Kitivo.

Kielelezo Na.11.1: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 11

Vilevile, watahiniwa waliojibu swali hili na kupata alama 6 hadi 10 walikuwa 139 ambao ni sawa na asilimia 38.7. Watahiniwa hao, walikuwa na uelewa wa wastani juu ya mada ndogo ya *Asili ya Kiswahili* hivyo, walitoa hoja 2 hadi 3 zinazothibitisha kuwa "Kiswahili ni Kibantu" na kutoa mifano katika baadhi ya hoja. Aidha, wengine walielezea hoja hizo bila kuweka mifano kutoka katika lugha za Kibantu na wengine kutoka katika lugha zote mbili yaani kibantu na Kiswahili. Halikadhalika, wengine walichanganya hoja 3 sahihi na 2 ambazo hazikuwa sahihi na wengine walishindwa kuandika utangulizi na hitimisho linaloendana na swali husika hivyo, kupata alama za wastani.

Hata hivyo, uchambuzi zaidi wa takwimu unaonesha kuwa asilimia 11.4 ya watahiniwa waliojibu swali hili walipata alama 0 hadi 5.5. Wengi wao, hawakuwa na uelewa wa kutosha juu ya mada ya *Maendeleo ya Kiswahili* hususan mada ndogo ya *Asili ya Kiswahili*. Baadhi yao, walieleza nadharia za chimbuko la lugha ya Kiswahili badala ya kutumia ushahidi wa kiisimu kuthibitisha kuwa Kiswahili ni kibantu. Mathalani, mtahiniwa mmoja alieleza hoja kama vile; *Kiswahili ni Ki – Pijini, Kiswahili ni vizalia, Kiswahili ni kreoli, Kiswahili ni kiarabu na Kiswahili ni kibantu* badala ya kueleza hoja za kiisimu zinazothibitisha kuwa Kiswahili ni kibantu ambazo ni: *msamiati wa lugha za kibantu unaonesha uhusiano mkubwa na ule wa Kiswahili kuliko lugha nyingine ambazo si za kibantu, matamshi ya lugha za kibantu yana uhusiano mkubwa sana na yale ya lugha ya Kiswahili, maumbo ya vitenzi ya lugha za kibantu huweza kuambishwa na kunyambuliwa kama ilivyo katika Kiswahili, muundo wa sentensi za kibantu zina mfafanano mkubwa, mpangilio wa ngeli za majina katika lugha za kibantu* unathibitisha *kuwa Kiswahili ni kibantu kwasababu unafanana*.

Uchambuzi zaidi wa majibu ya watahiniwa unadhihirisha kwamba, watahiniwa wengine hawakuelewa matakwa ya swali. Watahiniwa hawa badala ya kutumia hoja za kiisimu kuthibitisha kuwa Kiswahili ni kibantu, walitumia hoja za kihistoria. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alieleza hoja kama vile: *Ushahidi wa Ali- Idriss, Ushahidi wa Marcopolo, Ushahidi wa Ali- Masudi, historia ya Kilwa* na *Utenzi wa Fumo Liyongo*. Aidha, watahiniwa wengine walieleza hoja 2 sahihi na 3 zisizo sahihi bila kuandika sehemu ya utangulizi na hitimisho linaloendana na swali. Hivyo, kupata alama hafifu. Kielelezo Na. 11.2 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kuthibitisha kuwa Kiswahili ni kibantu kwa kutumia hoja za kiisimu.

11· Zipo nadharia nyingi zilizoelezea asili ya kiswahili kimetokana na nini kama vile kiswahili ni kiarabu na kiswahili ni kibantu. Zifuatazo ni hoja zinazoonesha chimbuko cama chanzo cha kiswahili ni kibantu.

Ushahidi wa kimsamiati, kiswahili kilitokana na kibantu pale ambapo tunaona msamiati ya kiswahili inaendana na msamiati ya kibantu kwa baadhi ya maneno na hata kimatamshi pia kibantu kinaendana na kiswahili

Watu wa pwani ya Afrika mashariki, baada ya wageni kuingia Afrika waliwakuta wenyeji ambao walikuwa ni wabantu ambao walitumia lugha pia kama chombo cha mawasiliano hivyo huonesha kuwamba kiswahili ni kibantu

Ushahidi wa kisimu, watu wa kale wa Afrika ambao walikuwa ndio wabantu walikuwa wakitumia lugha ambazo ni vianzi za nasibu kama chombo cha mawasiliano hivyo utanaweza kuona jinsi gani kiswahili kimetokana na kibantu.

Ushahidi wa Marcopolo, huyu ni mgeni aliyekuwa akitembelea visiwa vya Afrika mashariki na kukuta baadhi ya maneno ya kiswahili yaliyokuwa yakitumika kipindi hicho na kuendelea kutumika mpaka sasa

Utungo wa utenzi liwongo, huu ni utenzi uliotungwa na wabantu kipindi cha zamani na ulitungwa kwa kwa lugha ya kiswahili kuonesha kuwa kiswahili ni kibantu

Hivyo basi kwa hoja zote zilizopita hapo juu tunasema kiswahili ni kibantu licha ya kuwepo kwa nadharia nyingi juu ya chimbuko la kiswahili

Kielelezo Na.11.2: Sampuli ya majibu yasiyosahihi katika swali la 11

Katika kielelezo Na. 11.2, mtahiniwa alitumia hoja za kihistoria badala ya kutumia hoja za kiisimu kuthibitisha kuwa Kiswahili ni Kibantu. Aidha,

alishindwa kutumia mifano ya Kiswahili na lugha nyingine za kibantu katika hoja (i) ambayo ilikuwa sahihi.

2.2.2 Swali la 12: Uhakiki wa Kazi za Fasihi

Swali hili lilimtaka mtahiniwa kutumia hoja tano, kuonesha namna msanii alivyotumia mbinu ya taswira katika kuibua dhamira mbalimbali kwa kutumia diwani ya KARIBU NDANI. Watahiniwa 322 ambao ni sawa na asilimia 88.0 ya watahiniwa wote waliofanya mtihani walijibu swali hili. Aidha, swali hili ni miongoni mwa maswali yaliyojibiwa vizuri kwani asilimia 75.0 ya watahiniwa waliojibu swali hili walipata alama 6 hadi 15 kama inavyoonekana katika chati Na. 12.

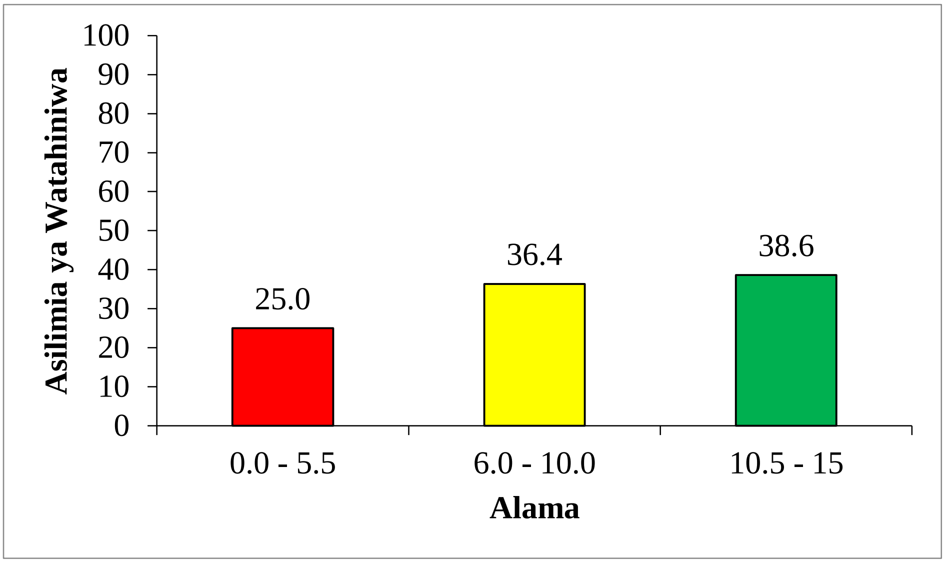

Chati Na. 12: *Ufaulu wa watahiniwa katika swali la 12.*

Chati Na. 12 inaonesha kuwa, asilimia 38.6 ya watahiniwa waliojibu swali hili walipata alama 10.5 hadi 15. Watahiniwa hao, waliweza kutumia hoja 4 hadi 5 kuonesha jinsi ambavyo msanii alitumia mbinu ya taswira katika kuibua dhamira mbalimbali kwa kutumia diwani ya KARIBU NDANI. Utendaji wa watahiniwa hao ulitokana na uelewa wa kutosha waliokuwa nao katika mada ya *Uhakiki wa Kazi za Fasihi*. Aidha, walieleza hoja zao katika mtiririko unaoleta mantiki na kuandika sehemu ya utangulizi na hitimisho la swali huku wakitoa mifano kutoka katika diwani husika. Majibu yaliyotolewa na watahiniwa hao ni kama vile: *shairi la Kibanda cha Msonge lilitumika kuwakilisha mashairi ya kimapokeo ambayo yanakaribia kutoweka kwa kuzidiwa nguvu na mashairi ya kisasa, mwandishi ametumia neno Miungu katika shairi la Hatumwoni kuwakilisha viongozi wasaliti, neno Wakaidi*

katika shairi la Moshi ukizidi Pangoni limetumika kuwakilisha wafuasi wa mashairi ya kimapokeo ambao hawataki kubadilisha mtazamo wao, katika shairi la Nondo, neno nondo limetumika kuwakilisha nchi zinazonyonywa, katika shairi la Mbegu, msanii ametumia neno hilo kuwakilisha washairi wa mashairi ya kisasa kwamba wameshatunga mengi watulie ili yaenee pwani na bara na *msanii ametumia maneno Mti wa Zamani kuwakilisha mashairi ya kimapokeo kuwa yatabaki kumbukoni*. Vile vile, watahiniwa wengine walieleza taswira nyingine ambazo ni: *Karanga – kuibua dhamira ya uongozi mbaya, Chai – kuibua dhamira ya usaliti, Ndege – kutoweka kwa demokrasia, Ng`ombe – dhamira ya kutowajibika, Mende* - *kuonesha ukoloni mamboleo* na *Msonga Ugali – dhamira ya matabaka*. Kielelezo Na. 12.1 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeweza kuonesha namna msanii alivyotumia mbinu ya taswira katika kuibua dhamira mbalimbali kwa kutumia diwani ya KARIBU NDANI.

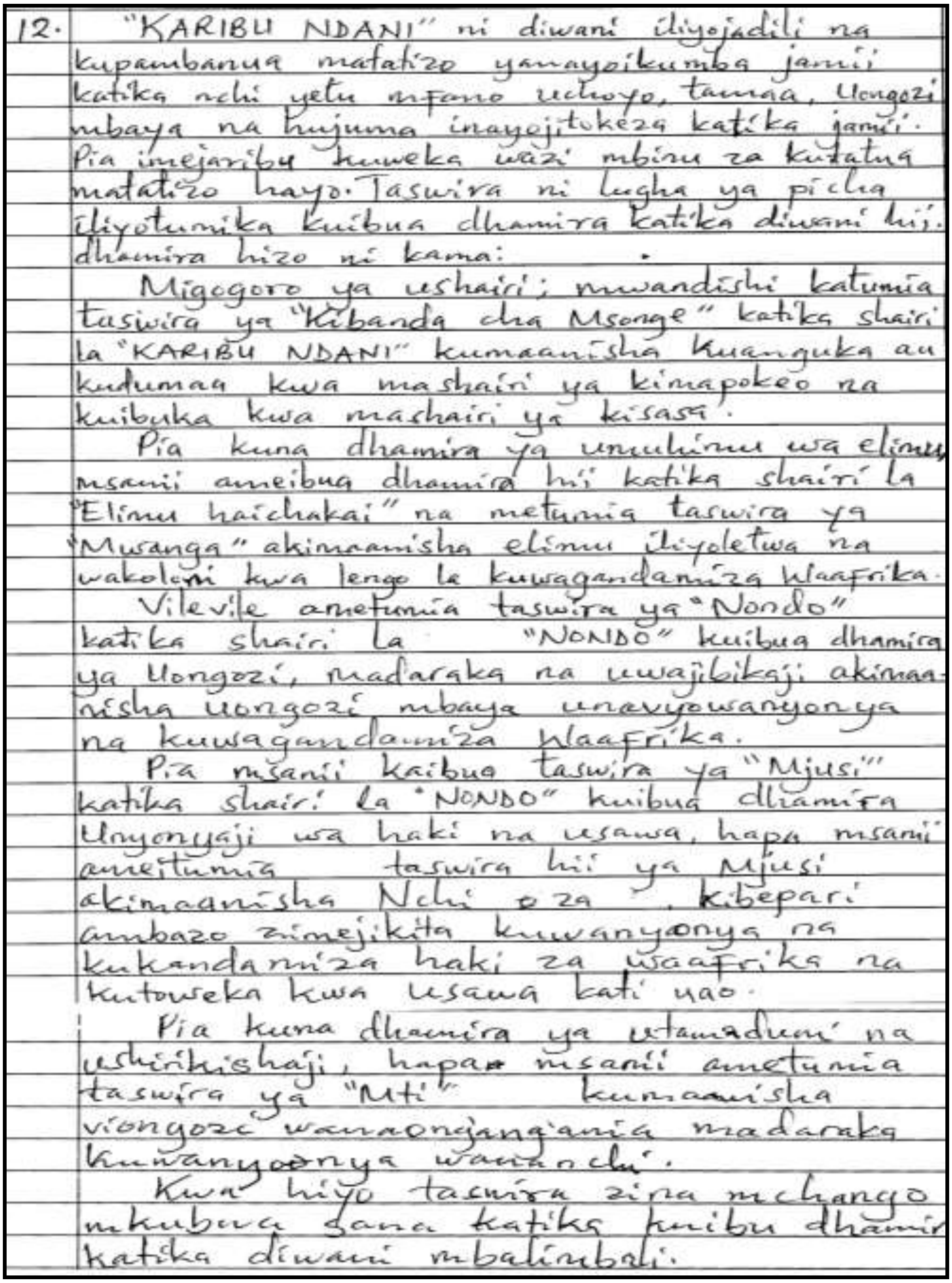

12. "KARIBU NDANI" ni diwani iliyojadili na kupambanua matatizo yanayoikumba jamii katika nchi yetu mfano uchoyo, tamaa, Uongozi mbaya na hujuma inayojitokeza katika jamii. Pia imejaribu kuweka wazi mbinu za kutatua matatizo hayo. Taswira ni lugha ya picha iliyotumika kuibua dhamira katika diwani hii. dhamira hizo ni kama:

Migogoro ya ushairi; mwandishi katumia taswira ya "Kibanda cha Msonge" katika shairi la "KARIBU NDANI" kumaanisha kuanguka au kudumaa kwa mashairi ya kimapokeo na kuibuka kwa mashairi ya kisasa.

Pia kuna dhamira ya umuhimu wa elimu msanii ameibua dhamira hii katika shairi la "Elimu haichakai" na metumia taswira ya "Mwanga" akimaanisha elimu iliyoletwa na wakoloni kwa lengo la kuwagandamiza Waafrika.

Vilevile ametumia taswira ya "Nondo" katika shairi la "NONDO" kuibua dhamira ya Uongozi, madaraka na uwajibikaji akimaanisha uongozi mbaya unaviyowanyonya na kuwagandamiza Waafrika.

Pia msanii kaibua taswira ya "Mjusi" katika shairi la "NONDO" kuibua dhamira Unyonyaji wa haki na usawa, hapa msanii ametumia taswira hii ya Mjusi akimaanisha Nchi za kibepari ambazo zimejikita kuwanyonya na kukandamiza haki za waafrika na kutoweka kwa usawa kati yao.

Pia kuna dhamira ya utamaduni na ushirikishaji, hapa msanii ametumia taswira ya "Mti" kumaanisha viongozi wanaongangania madaraka kuwanyonya wananchi.

Kwa hiyo taswira zina mchango mkubwa sana katika kuibua dhamira katika diwani mbalimbali.

Kielelezo Na.12.1: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 12

Halikadhalika, asilimia 36.4 ya watahiniwa waliojibu swali hili walipata alama za wastani kwani walikuwa na uelewa wa wastani katika mada ya *Uhakiki wa Kazi za Fasihi*. Hivyo, walishindwa kutoa maelezo ya kina katika hoja zao juu ya namna ambavyo msanii alitumia taswira kuibua dhamira mbalimbali katika diwani husika. Kwa mfano, baadhi yao waliishia kutaja

taswira tano kwa usahihi lakini walishindwa kufafanua dhamira zinazoibuliwa kutokana na taswira hizo. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja aliandika taswira kama vile: *Nondo, Mwanga, Mbegu, Msonga ugali na Karibu Ndani*. Watahiniwa wengine, walifafanua hoja 2 hadi 3 badala ya 5 na wengine walishindwa kuandika sehemu ya utangulizi na hitimisho sahihi badala yake walirudia swali katika sehemu hizo na wengine waliorodhesha hoja walizojadili kwenye kiini cha insha hivyo, kusababisha kupata alama za wastani. Vile vile, wengine walifafanua hoja 2 hadi 3 kwa usahihi badala ya 5.

Pamoja na hayo, watahiniwa wengine (25.0%) walipata alama hafifu kutokana na kukosa uelewa kuhusiana na mada ya *Uhakiki wa Kazi za Fasihi* hivyo kujibu kinyume cha matakwa ya swali. Watahiniwa wengi wa kundi hili, walielezea dhamira mbalimbali zinazopatikana katika diwani ya KARIBU NDANI badala ya kuonesha jinsi msanii alivyotumia taswira katika kuibua dhamira hizo. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alieleza dhamira zifuatazo; *wivu – ni hali ya kutamani kitu fulani ambacho wewe mwenyewe huna*, *uongozi mbaya – huleta matabaka katika jamii, kutokuwajibika kwa wanajamii* na *ukoloni mamboleo, umoja na ushirikiano* na *suala la haki* badala ya kutaja na kueleza taswira zinazoibua dhamira kama vile: shairi la: *Hatumuoni – likiashiria usaliti, Kibanda cha Msonge – mashairi ya kimapokeo, Miungu – wasaliti wasiotekeleza ahadi, Nondo – kuwakilisha unyonyaji* na *Msonga Ugali – kuwakilisha dhamira ya matabaka*. Watahiniwa wengine walielezea taswira 2 badala ya 5 na kushindwa kuandika sehemu ya utangulizi na hitimisho linaloendana na swali hivyo, kupata alama hafifu. Aidha, mtahiniwa mwingine alielezea dhamira mbalimbali zinazopatikana katika diwani ya MALENGA WAPYA badala ya KARIBU NDANI. Kielelezo Na 12.2 kinaonesha sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyejibu kinyume na matakwa ya swali.

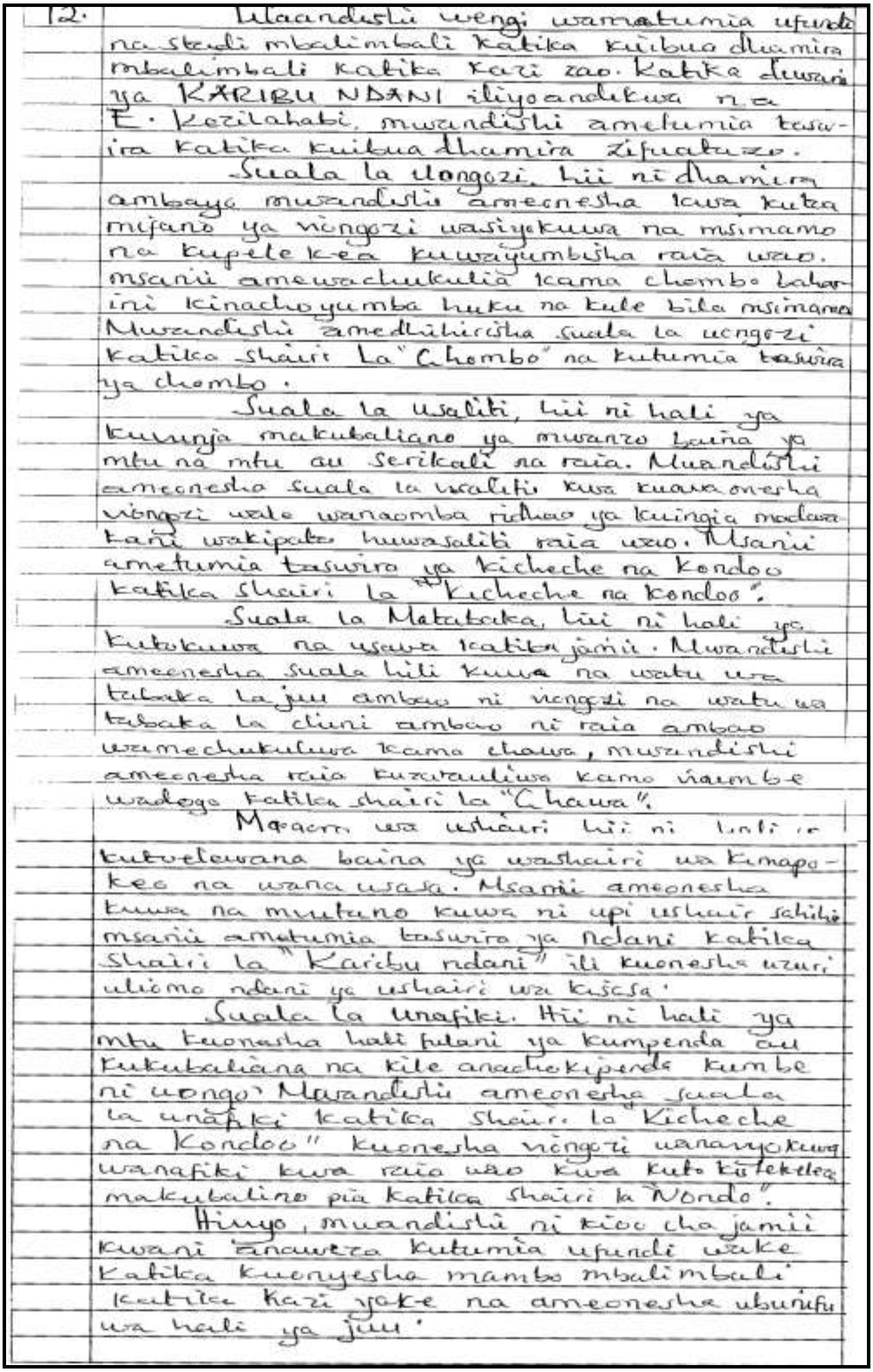

12. Waandishi wengi wametumia ufundi na stadi mbalimbali katika kuibua dhamira mbalimbali katika kazi zao. Katika diwani ya KARIBU NDANI iliyoandikwa na E. Kezilahabi, mwandishi ametumia taswira katika kuibua dhamira zifuatazo.

Suala la uongozi, hii ni dhamira ambayo mwandishi ameonesha kuwa kuna mifano ya viongozi wasiyokuwa na msimamo na kupelekea kuwayumbisha raia wao. msanii amewachukulia kama chombo baharini kinachoyumba huku na kule bila msimamo Mwandishi amedhihirisha suala la uongozi katika shairi la "Chombo" na kutumia taswira ya chombo.

Suala la usaliti, hii ni hali ya kuvunja makubaliano ya mwanzo baina ya mtu na mtu au serikali na raia. Mwandishi ameonesha suala la usaliti kwa kuwaonesha viongozi wale wanaomba ridhaa ya kuingia madarakani wakipata huwasaliti raia wao. Msanii ametumia taswira ya kicheche na kondoo katika shairi la "Kicheche na kondoo".

Suala la Matabaka, hii ni hali ya kutokuwa na usawa katika jamii. Mwandishi ameonesha suala hili kuwa na watu wa tabaka la juu ambao ni viongozi na watu wa tabaka la chini ambao ni raia ambao wamechukuliwa kama chawa, mwandishi ameonesha raia kuzaruliwa kama viumbe wadogo katika shairi la "Chawa".

Mgogoro wa ushairi hii ni hali ya kutoelewana baina ya washairi wa kimapokeo na wana usasa. Msanii ameonesha kuwa na mvutano kuwa ni upi ushairi sahihi msanii ametumia taswira ya ndani katika shairi la "Karibu ndani" ili kuonesha uzuri uliomo ndani ya ushairi wa kisasa.

Suala la unafiki. Hii ni hali ya mtu kuonesha hali fulani ya kumpenda au kukubaliana na kile anachokipenda kumbe ni uongo. Mwandishi ameonesha suala la unafiki katika shairi la "Kicheche na Kondoo" kuonesha viongozi wanavyokuwa wanafiki kwa raia wao kwa kuto kutekeleza makubaliano pia katika shairi la "Nondo".

Hivyo, mwandishi ni kioo cha jamii kwani anaweza kutumia ufundi wake katika kuonyesha mambo mbalimbali katika kazi yake na ameonesha ubunifu wa hali ya juu.

Kielelezo Na.12.2: Sampuli ya majibu yasiyosahihi katika swali la 12

Kielelezo Na. 12.2 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyefafanua dhamira mbalimbali zilizopo kwenye diwani ya KARIBU NDANI badala ya kuonesha namna ambavyo taswira mbalimbali zilizotumika katika diwani hiyo zinavyoibua dhamira hizo.

2.2.3 Swali la 13: Ufahamu

Swali lilimtaka mtahiniwa kusoma shairi kisha kujibu maswali yaliyohusiana na shairi alilosoma. Swali lilikuwa na vipengele vinne, (a) mpaka (d) ambapo kipengele (c) kilikuwa na vipengele vidogo vinne yaani (i) hadi cha (iv).

Kipengele (a) kilimtaka mtahiniwa kupendekeza kichwa kinachoweza kuwa muafaka kwa shairi alilosoma. Katika kipengele (b), mtahiniwa alitakiwa kueleza maana ya “mirija yote kuzibwa” kama ilivyotumika na mshairi katika ubeti wa nne. Aidha, katika kipengele (c), mtahiniwa alipaswa kutoa maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumika katika shairi: (i) shere (ii) kinyama (iii) makupe na (iv) mabeberu na kipengele (d) kilimtaka mtahiniwa kutaja na kueleza maana ya methali inayoweza kupatikana katika ubeti wa mwisho.

Jumla ya watahiniwa 325 walijibu swali hili ambapo watahiniwa 214 sawa na asilimia 65.8 walikuwa na ufaulu wa wastani wa swali hili kwa kupata alama 6 hadi 15. Chati Na. 13 inaonesha mchanganuo wa ufaulu wa watahiniwa katika asilimia.

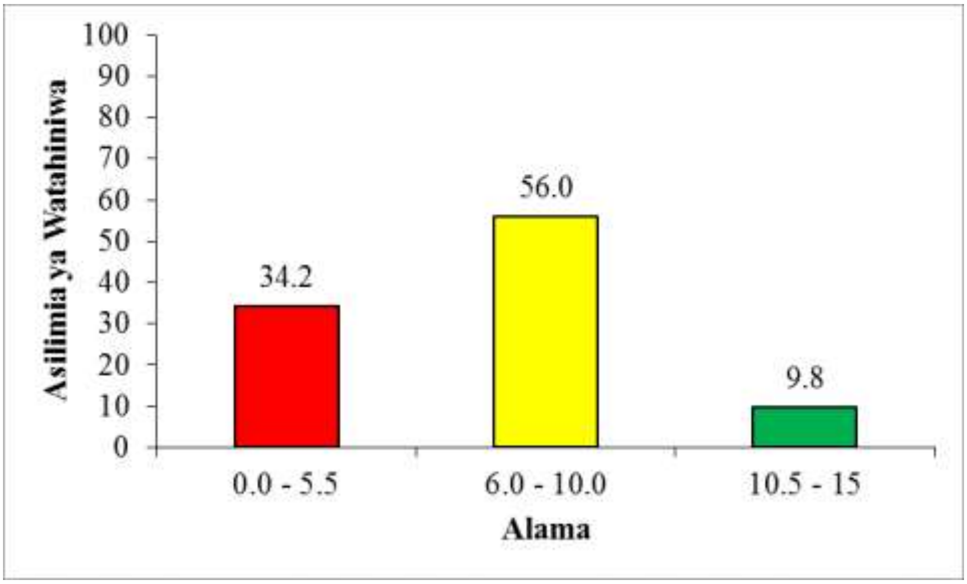

Chati Na. 13: *Ufaulu kwa watahiniwa katika swali la 13*

Uchambuzi wa takwimu unaonesha kuwa, watahiniwa 182 sawa na asilimia 56.0 walikuwa na ufaulu wa wastani kwani baadhi yao walitoa majibu

yasiyokidhi matakwa ya swali kwa baadhi ya vipengele na wengine walitoa majibu sahihi katika vipengele pungufu. Aidha, wengine walishindwa kupendekeza kichwa kinachoweza kuwa muafaka kwa shairi alilosoma katika kipengele (a) na kutoa kwa usahihi maana ya "mirija yote kuziba" kama ilivyotumika na mshairi katika kipengele (b). Hata hivyo, walitoa maana zisizo sahihi za maneno waliyopewa katika baadhi ya vipengele (c) (i) hadi (iv) na kuweza kutaja bila kueleza methali inayoweza kupatikana katika ubeti wa mwisho katika kipengele (d) hivyo, kupata alama za wastani. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alishindwa kupendekeza kichwa cha shairi katika kipengele (a) badala yake alielezea shairi lilihusu nini? Pia, katika kipengele (b), mtahiniwa huyu aliweza kutoa maana ya *mirija yote kuzibwa- mifumo yote ya kulinyonya bara la Afrika izibwe*. Aidha, alitoa maana zisizo sahihi za maneno aliyopewa katika kipengele (c) (i) *shere- ukakamavu* badala ya *viongozi hawakufanya mzaha katika kuhimiza umoja wa Afrika*, (ii) *kupe- wadudu* badala ya *wakoloni walioishi kwa kuwanyonya waafrika* na (iv) *mabeberu- mbuzi* badala ya *mataifa yenye nguvu kubwa kiuchumi yaliyotawala bara la Afrika kwa mabavu* lakini akatoa majibu sahihi katika kipengele (ii) kiyama- *mwisho wa dhuluma na unyonyaji wa wakoloni*. Hata hivyo, katika kipengele (d) mtahiniwa aliweza kutaja methali iliyopatikana katika ubeti wa mwisho ambayo ni: *Muungwana akivuliwa huchutama* ingawa alishindwa kueleza maana yake kuwa ni: mtu mstaarabu anapokosolewa hukubali ili kuepusha aibu zaidi itakayompata.

Uchambuzi zaidi wa takwimu unaonesha kuwa, watahiniwa 32 sawa na asilimia 9.8 walipata alama 10.5 hadi 15. Watahiniwa hao waliweza kupendekeza kichwa kinachoweza kuwa muafaka kwa shairi alilosoma katika kipengele (a), kutoa kwa usahihi maana ya "mirija yote kuziba" kama ilivyotumika na mshairi katika kipengele (b), maana sahihi za maneno waliyopewa katika vipengele (c) (i) hadi (iv) na kuweza kutaja na kueleza methali iliyopatikana katika ubeti wa mwisho katika kipengele (d). Kielelezo Na 13.1 kinaonesha sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeweza kutoa majibu sahihi katika vipengele (a) hadi (d).

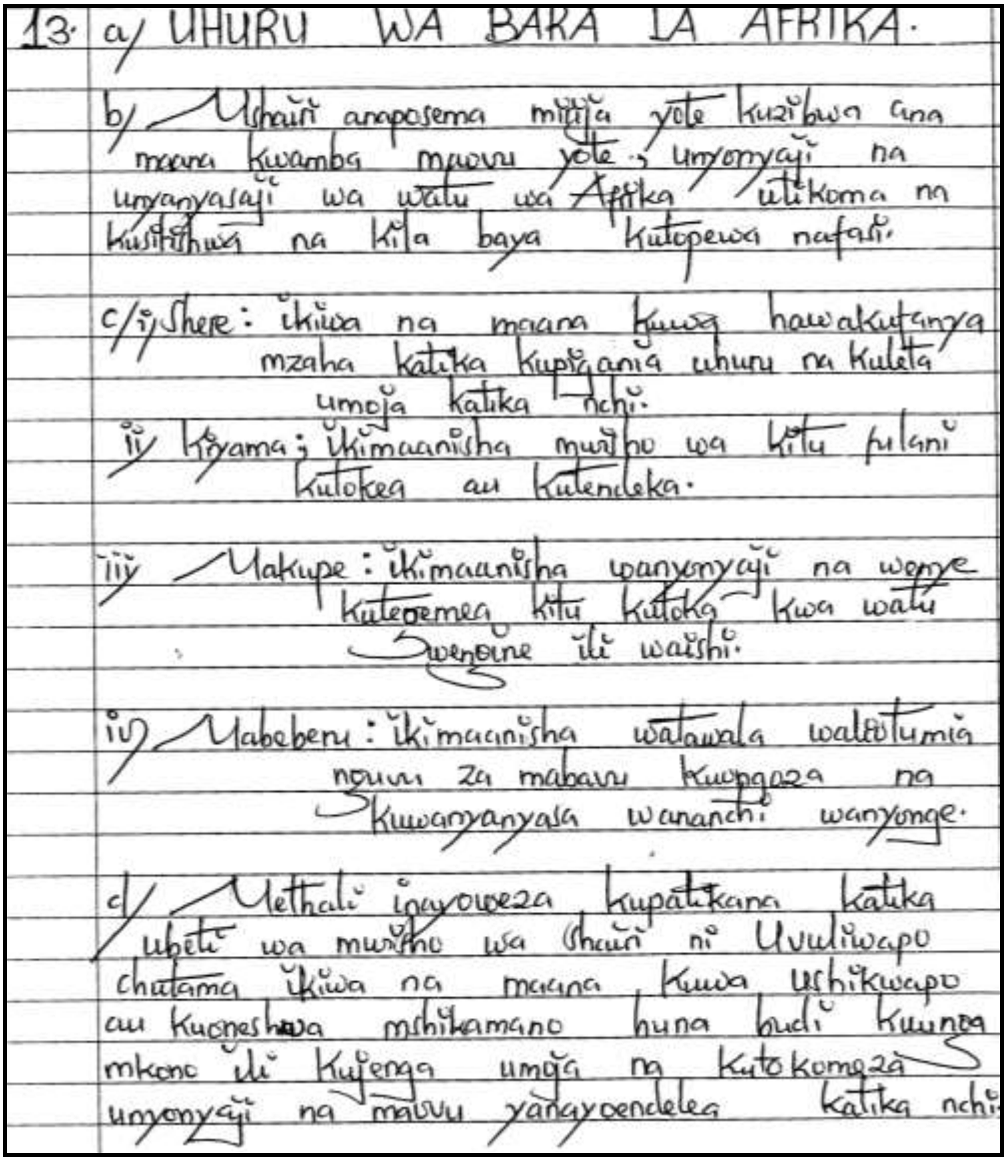
13. a/ UHURU WA BARA LA AFRIKA.

b/ Mshairi anaposema mirija yote kuzibuliwa ana maana kwamba maovu yote; unyonyaji na unyanyasaji wa watu wa Afrika utakoma na kusitishwa na kila baya kutopewa nafasi.

c/ i/ Shere: ikiwa na maana kuwa hawakufanya mzaha katika kupigania uhuru na kuleta umoja katika nchi.

ii/ Kiyama; ikimaanisha mwisho wa kitu fulani kutokea au kutendeka.

iii/ Makupe: ikimaanisha wanyonyaji na wenye kutegemea kitu kutoka kwa watu wengine ili waishi.

iv/ Mabeberu: ikimaanisha watawala walotumia nguvu za mabavu kuonea na kuwanyanyasa wananchi wanyonge.

d/ Methali inayoweza kupatikana katika ubeti wa mwisho wa shairi ni Uvuliwapo chutama ikiwa na maana, kuwa ushikwapo au kuoneshwa mshikamano huna budi kuunga mkono ili kujenga umoja na kutokomeza unyonyaji na maovu yanayoendelea katika nchi.

Kielelezo Na. 13.1: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 13

Hata hivyo, asilimia 34.2 ya watahiniwa waliojibu swali hili walipata alama hafifu kwani baadhi yao walishindwa kupendekeza kichwa kinachoweza kuwa mwafaka kwa shairi walilosoma katika kipengele (a), kutoa maana ya “mirija yote kuzibuliwa” kama ilivyotumika katika ubeti wa nne katika kipengele (b). Pia, walitoa majibu yasiyo sahihi katika vipengele vingi ambapo walitoa maana hafifu za maneno katika kipengele (c) (i) hadi (iv) na kushindwa kutaja na kuelezea methali inayoweza kupatikana katika ubeti wa mwisho hivyo, kupata alama hafifu. Hata hivyo, wengine walishindwa kujibu vipengele vyote vya maswali (a) hadi (d) kutokana na kukosa maarifa

ya kusoma kwa ufahamu. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja, alipendekeza kichwa cha shairi kwa usahihi kuwa ni: *UKOMBOZI WA JAMII* katika kipengele (a). Hata hivyo, katika kipengele (b) alitoa maana ya ‘mirija kuziba’ kuwa ni: *kupiga vita rushwa na uongozi mbaya* badala ya *kuziba mifumo yote ya kulinyonya bara la Afrika*. Aidha, alitoa maana ya maneno katika kipengele (c) kama ifuatavyo: *(i) Shere – kutumia uongozi kwa haki* badala ya *kutokufanya mzaha katika kuhimiza umoja wa Afrika*, *(ii) kiyama- kutumia uongozi kwa kukemea maovu ili kujenga jamii mpya* badala ya *mwisho wa dhuluma na unyonyaji wa wakoloni*, *(iii) makupe – kukataza maovu yaliyojitokeza* badala *ya wakoloni walioishi kwa kulinyonya bara la Afrika* na *(iv) mabeberu – mafisadi yalikatazwa kwa unyanyasaji katika jamii* badala ya *mataifa yenye nguvu ya kiuchumi yaliyotawala Afrika*. Aidha, methali inayoweza kupatikana katika ubeti wa mwisho iliyotolewa na mtahiniwa huyo ni *usipoziba ufa utajenga ukuta* badala ya *muungwana akivuliwa huchutama*. Kielelezo Na 13.2 ni majibu ya mtahiniwa aliyepata alama hafifu kutokana na umahiri mdogo katika kusoma kwa ufahamu.

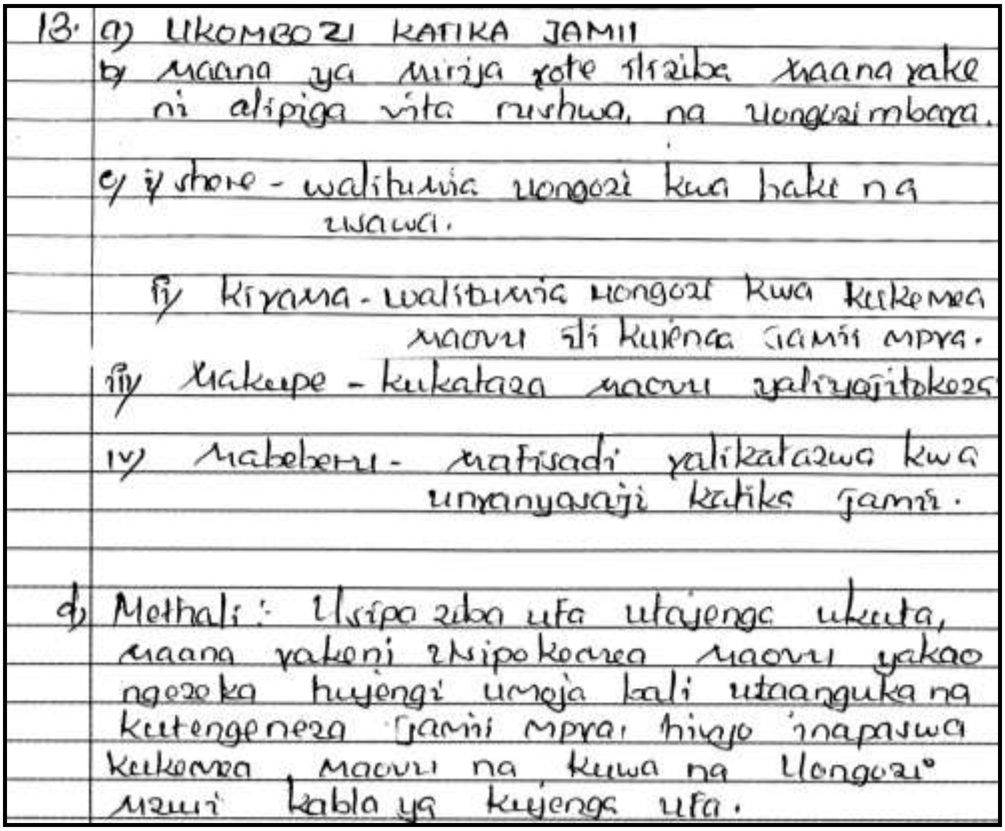
13. a) UKOMBOZI KATIKA JAMII
b) maana ya mirija yote ilizibe maana yake ni alipiga vita rushwa na uongozi mbaya.
c) i) shere - walitumia uongozi kwa haki na usawa.
ii) kiyama - walitumia uongozi kwa kukemea maovu ili kujenga jamii mpya.
iii) makupe - kukataza maovu yaliyojitokeza
iv) Mabeberu - mafisadi yalikatazwa kwa unyanyasaji katika jamii.
d) Methali: Usipoziba ufa utajenga ukuta, maana yake ni usipokemea maovu yakao ngezeka hujengi umoja bali utaanguka na kutengeneza jamii mpya, hivyo inapaswa kukemea maovu na kuwa na uongozi mzuri kabla ya kujenga ufa.

Kielelezo Na. 13.2: Sampuli ya majibu yasiyosahihi katika swali la 13

Kielelezo Na 13.2 kinaonesha majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kutoa majibu sahihi katika vipengele (a) hadi (d) kutokana na kukosa umahiri wa kutosha katika kusoma kwa ufahamu.

2.3 SEHEMU C: Maswali ya Insha (Utaalamu)

Sehemu hii ilikuwa na maswali matatu (3) yaliyohitaji majibu marefu (insha) ambayo yalitungwa kutoka katika mada za *Utaalamu wa Kufundisha Kiswahili*. Mtahiniwa alipaswa kujibu maswali mawili (2). Kila swali lilikuwa na uzito wa alama kumi na tano (15) hivyo, kufanya sehemu hii kuwa na jumla ya alama thelathini (30).

2.3.1 Swali la 14: Vifaa vya Mtaala wa Somo la Kiswahili

Katika swali hili, mtahiniwa alitakiwa kubainisha uhusiano uliopo kati ya muhtasari na vifaa vingine vya mtaala. Asilimia 79.2 ya watahiniwa waliofanya mtihani walijibu swali hili. Swali hili ni miongoni mwa maswali yaliyojibiwa kwa kiwango cha wastani kwani asilimia 56.2 ya watahiniwa walipata alama 6 hadi 15 kama inavyofafanuliwa katika chati Na. 14.

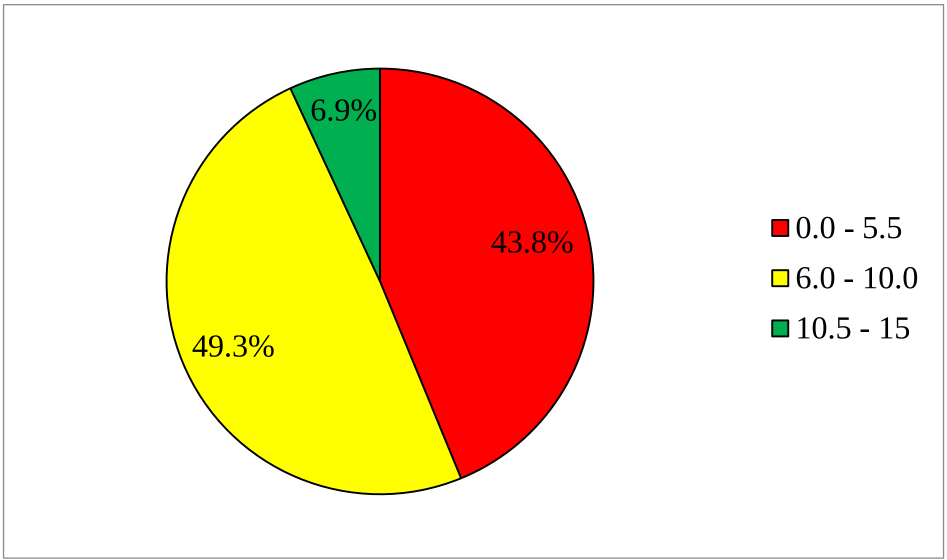

Chati Na. 14: *Ufaulu wa watahiniwa katika swali la 14*

Katika chati Na 14, asilimia 49.3 ya watahiniwa waliojibu swali hili walikuwa na uelewa wa wastani juu ya vifaa mbalimbali vya mtaala. Watahiniwa hao, walihusianisha muhtasari wa somo la Kiswahili na vifaa vingine vya mtaala kwa hoja 2 hadi 3 badala ya 5 kama yalivyokuwa maelekezo ya swali. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alifanikiwa kuonesha uhusiano uliopo kati ya

muhtasari wa somo la Kiswahili na vifaa vingine vya mtaala kwa kuzingatia kipengele cha: *malengo ya elimu- malengo ya elimu yaliyopo kwenye muhtasari ni lazima yaendane na mada zilizopo kwenye vitabu vya ziada na kiada*, *zana za kufundishia na kujifunzia zilizopo kwenye muhtasari zinatakiwa kushabihiana na zilizopo kwenye mwongozo wa kufundishia somo la Kiswahili* na *mbinu za kufundishia na kujifunzia zilizoainishwa kwenye muhtasari ziendane sawia na mbinu zilizopo kwenye mwongozo wa kufundisha somo la Kiswahili* na *kiongozi cha mwalimu*. Aidha, watahiniwa wengine waliweza kubainisha vipengele ambavyo vinafanya kuwepo na uhusiano baina ya muhtasari wa somo la Kiswahili na vifaa vingine vya mtaala na kushindwa kufafanua kwa kina uhusiano uliopo kwa kutumia vipengele hivyo. Hii ilisababisha watahiniwa hao kupata alama za wastani.

Aidha, watahiniwa wachache (6.9%) walipata alama 10.5 hadi 15 kwa kuwa walikuwa na uelewa wa kutosha juu ya vifaa mbalimbali vya mtaala pamoja na mahitaji ya swali. Watahiniwa katika kundi hili, waliweza kubainisha uhusiano uliopo baina ya muhtasari wa somo la Kiswahili na vifaa vingine vya mtaala kwa hoja 4 hadi 5 kama ifuatavyo: *mbinu za kufundishia na kujifunzia zilizopendekezwa ndani ya muhtasari zina uhusiano na mbinu zilizopendekezwa kwenye kitabu cha kiada*, *zana za kufundishia katika muhtasari zina uhusiano na zana zilizopo kwenye kiongozi cha mwalimu au kitabu cha kiada*, *malengo yaliyowekwa katika muhtasari yana uhusiano na mada zilizopo kwenye kitabu cha mwalimu/mwanafunzi*, *namna ya kuwapima wanafunzi iliyobainishwa waziwazi katika muhtasari inaendana na iliyopo katika vitabu vya kiada na ziada* na *maudhui yaliyomo kwenye muhtasari yana uhusiano na maudhui yaliyomo kwenye vitabu vya ziada na kiada*. Kielelezo Na 14.1 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeweza kubainisha uhusiano uliopo kati ya muhtasari na vifaa vingine vya mtaala.

14 Muhtasari ni kitabu au ni miongoni mwa vifaa vya mtaala kinachoonesha au kinachoainisha mada, mbinu, zana, hatua za upimaji au tathmini, malengo na ujuzi mkuu kwa kila mada na darasa husika kwa kipindi cha mwaka mzima. Kifuatacho ni uhusiano uliopo baina ya muhtasari na vifaa vingine vya kimtaala kama kitabu cha kiada, kitabu cha ziada, kiongozi cha mwalimu.

Muhtasari na kiongozi cha mwalimu vitabu hivi vyote huonesha mbinu za ufundishaji na humwelekeza mwalimu njia za kila mada. Mwalimu huchagua njia za kufundishia kutokana mada husika.

Muhtasari na kitabu cha ziada katika mbinu pia za ufundishaji na ujifunzaji na zana za ufundishaji na ujifunzaji vitabu vyo huonesha njia na mbinu pia zana anazoshauriwa mwalimu kutumia wakati wa kufundisha.

Muhtasari na kiongozi cha mwalimu katika hatua anazopaswa mwalimu kupitia wakati wa mchakato wa ufundishaji na ujifunzaji. Kiongozi cha mwalimu humuonesha mwalimu hatua za kupitia kama jinsi ya kuchagua mbinu jinsi ya kuchagua zana pia atumie njia gani kufanya tathmini ya somo kwa wanafunzi pia hatua hizi zote zimeainishwa katika muhtasari mwalimu anaweza chagua atumie njia zipi.

Muhtasari na kitabu cha kiada vyote vimeainisha mada za kusoma mwanafunzi wa darasa fulani kwa kipindi fulani. Kwahiyo muhtasari una uhusiano na kitabu cha kiada katika kuorodhesha na kuainisha vitu vya kufahamu mwanafunzi katika kipindi husika.

Malengo na ujuzi katika muhtasari pia malengo hupatikana kwenye vifaa vingine vya mtaala kama kiongozi cha mwalimu na kitabu cha ziada vikionesha malengo ya kila mada mwanafunzi anatakiwa awe amefikia au awe amefanya nini na kwa kipindi gani.

Yote kwa yote muhtasari una uhusiano wa karibu na vifaa vingine vya kimtaala vyote vikitumika na lengo la kufanya zoezi la ufundishaji na ujifunzaji kuwa rahisi na lengo kufanikiwa.

Kielelezo Na. 14.1: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 14

Hata hivyo, asilimia 43.8 ya watahiniwa waliojibu swali hili, walipata alama 0 hadi 5.5 kutokana na kutokuwa na uelewa wa kutosha juu ya vifaa mbalimbali vya mtaala wa somo la Kiswahili. Hivyo, walishindwa kuonesha uhusiano uliopo baina ya muhtasari wa somo la Kiswahili na vifaa vingine vya mtaala. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alitaja vifaa vingine vya mtaala kama vile: *vitabu vya ziada na kiada, kiongozi cha mwalimu* na *mwongozo wa kufundishia na kujifunzia somo la Kiswahili* lakini alishindwa kuonesha vifaa hivyo vina uhusiano gani na muhtasari wa somo la Kiswahili. Aidha, watahiniwa wengine walishindwa kuelewa matakwa ya swali kwani badala ya kuonesha uhusiano uliopo baina ya muhtasari wa somo la Kiswahili na vifaa vingine vya mtaala, waliandika umuhimu wa vifaa vya mtaala. Kwa mfano, mtahiniwa mmojawapo aliandika kwamba: *vyote ni vifaa ambavyo hutumika kujifunzia na kufundishia, vyote humwongoza mwalimu kufundisha kwa mfululizo mzuri, vyote hutegemeana katika utendaji wake* na *vyote ni nyenzo muhimu katika elimu darasani* badala ya *mbinu za kufundishia na kujifunzia zilizopendekezwa ndani ya muhtasari zina uhusiano na mbinu zilizopendekezwa kwenye kitabu cha kiada, zana za kufundishia katika muhtasari zina uhusiano na zana zilizopo kwenye kiongozi cha mwalimu au kitabu cha kiada, malengo yaliyowekwa katika muhtasari yana uhusiano na mada zilizopo kwenye kitabu cha mwalimu/mwanafunzi, namna ya kuwapima wanafunzi iliyobainishwa waziwazi katika muhtasari inaendana na iliyopo katika vitabu vya kiada na ziada* na *maudhui yaliyomo kwenye muhtasari yana uhusiano na maudhui yaliyomo kwenye vitabu vya ziada na kiada*.

Vilevile, mtahiniwa mwingine, aliandika umuhimu wa muhtasari kwa mwalimu kama ifuatavyo: *muhtasari humsaidia mwalimu kuandaa somo, kuchagua zana, kupanga mtiririko wa mada, kujenga hali ya kujiamini na pia, kuandaa nukuu za somo.* Aidha, watahiniwa wengine walielezea azimio la kazi na andalio la somo kama sehemu ya vifaa vya mtaala na wengine walifanikiwa kueleza uhusiano uliopo kati ya muhtasari na vifaa vingine vya mtaala kwa hoja moja sahihi badala ya tano hivyo, kupata alama hafifu. Kielelezo Na 14.2 kinaonesha sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kubainisha uhusiano uliopo kati ya muhtasari na vifaa vingine vya mtaala.

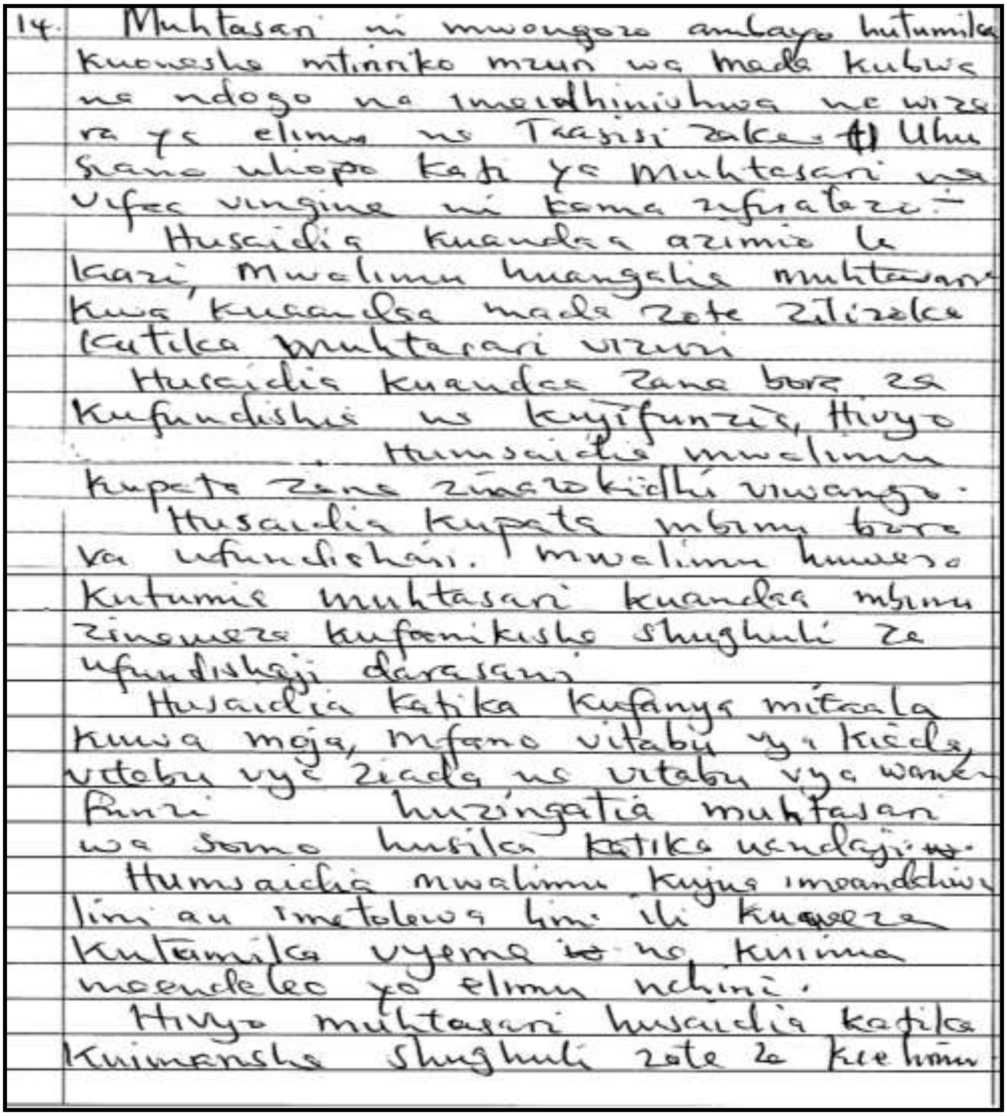

14. Muhtasari ni mwongozo ambayo hutumika kuonesha mtiririko mzuri wa mada kubwa na ndogo na imeidhinishwa na wizara ya elimu na Taasisi zake. (1) Uhusiano uliopo kati ya Muhtasari na vifaa vingine ni kama ifuatavyo:-
Husaidia kuandaa azimio la kazi, Mwalimu huangalia muhtasari kwa kuandaa mada zote zilizoko katika muhtasari vizuri
Husaidia kuandaa zana bora za kufundishia na kujifunzia, Hivyo humsaidia mwalimu kupata zana zinazokidhi viwango.
Husaidia kupata mbinu bora za ufundishaji. Mwalimu huweza kutumia muhtasari kuandaa mbinu zinazoweza kufanikisha shughuli za ufundishaji darasani
Husaidia katika kufanya mitaala kuwa moja, mfano vitabu vya kiada, vitabu vya ziada na vitabu vya wanafunzi huzingatia muhtasari wa somo husika katika uandaaji.
Humsaidia mwalimu kujua imeandikwa lini au imetolewa lini ili kuweza kutumika vyema na kuinua maendeleo ya elimu nchini.
Hivyo muhtasari husaidia katika kuimarisha shughuli zote za kielimu

Kielelezo Na. 14.2: Sampuli ya majibu yasiyosahihi katika swali la 14

Kielelezo Na. 14.2 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeeleza umuhimu wa muhtasari wa somo la Kiswahili na vifaa vingine vya mtaala badala ya kuonesha uhusiano uliopo baina ya muhtasari wa somo la Kiswahili na vifaa vingine vya mtaala.

2.3.2 Swali la 15: Mbinu za Kufundishia na Kujifunzia

Katika swali hili, mtahiniwa alitakiwa kufafanua mbinu tano zinazotumika kusaidia wanafunzi wasioweza kusoma kwa ufasaha katika shule za sekondari. Asilimia 42.6 ya watahiniwa waliofanya mtihani walijibu swali hili. Aidha, asilimia 47.4 ndio waliopata ufaulu wa wastani hadi mzuri hivyo, kufanya swali hili kuwa miongoni mwa maswali yaliyojibiwa kwa kiwango

cha wastani. Chati Na. 15 inafafanua viwango vya ufaulu wa watahiniwa katika asilimia.

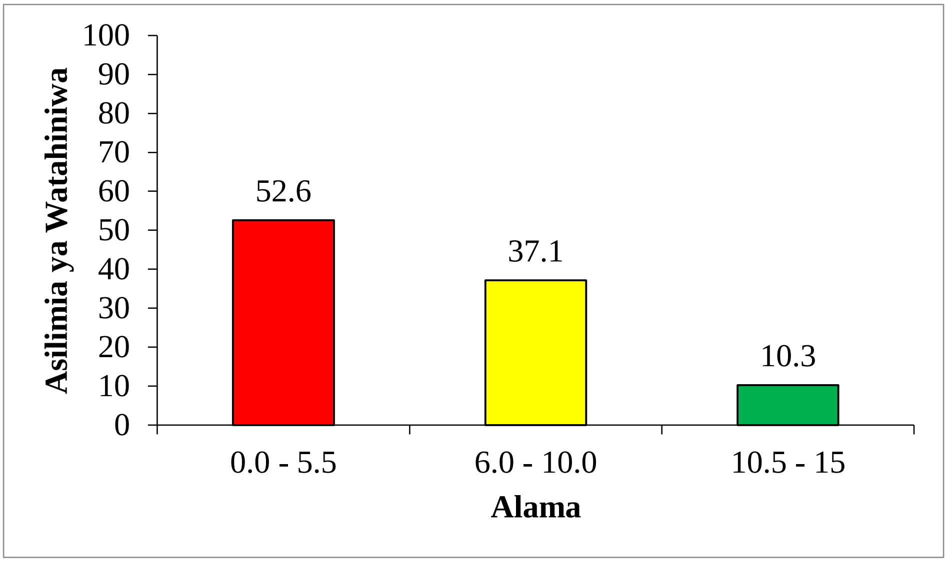

Chati Na. 15: *Ufaulu wa watahiniwa katika swali la 15*

Chati Na. 15 inaonesha kuwa, asilimia 52.6 ya watahiniwa waliofanya swali hili walipata alama 0 hadi 5.5 kutokana na kukosa maarifa ya kutosha kuhusiana na mbinu mbalimbali za kufundishia na kujifunzia. Hivyo, walishindwa kufafanua mbinu tano zinazotumika kusaidia wanafunzi wenye matatizo ya kusoma kwa ufasaha katika shule za sekondari. Watahiniwa wengi wa kundi hili, walishindwa kufafanua mbinu mahsusi zinazoweza kutumika kusaidia wanafunzi wenye matatizo ya kusoma kwa ufasaha badala yake walifafanua mbinu za kufundishia na kujifunzia. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja aliandika: *mbinu ya mdahalo, ziara, majibizano, maswali na majibu na matumizi ya nyimbo*. Mtahiniwa mwingine aliandika mbinu nyingine ambazo ni: *bungua bongo, changanya kete, matembezi ya galari, fikiri kijozi* na *kualika mgeni* badala ya *mazoezi ya kupanga herufi mbalimbali ili kupata neno lenye maana, kuandaa matini mbalimbali ambazo zitasomwa na wanafunzi, kuwapa wanafunzi mazoezi ya mara kwa mara katika kujibu maswali ya ufahamu, kuandaa mashindano ya kusoma kwa haraka, kuwaongoza wanafunzi kujenga mazoea ya kusoma kwa makini na kwa utulivu, kufanya midahalo ya mara kwa mara*, *kuandaa habari mbalimbali za kusikiliza kisha kuwaelekeza wanafunzi kufupisha habari husika, mbinu ya hadithi, nyimbo na maigizo*.

Vilevile, watahiniwa wengine walishindwa kuelewa matakwa ya swali kwani walifafanua umuhimu wa kutumia mbinu mbalimbali katika mchakato wa ufundishaji na ujifunzaji badala ya mbinu zinazoweza kutumika kusaidia wanafunzi wenye matatizo ya kusoma kwa ufasaha. Mathalani, mtahiniwa mmoja aliandika hoja kama vile: *huchangamsha somo, huwafanya wanafunzi kuwa wadadisi, kutunza kumbukumbu ya kile walichojifunza kwani wanashiriki katika ujifunzaji kwa kiasi kikubwa, kulipenda somo, hurahisisha mchakato wa ufundishaji na ujifunzaji na husaidia wanafunzi kujifunza mada husika kwa kina*. Aidha, watahiniwa wengine walifanikiwa kufafanua mbinu moja au mbili sahihi na kushindwa kuandika sehemu ya utangulizi na hitimisho sahihi na kusababisha kupata alama hafifu. Kielelezo Na 15.1 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kufafanua kwa usahihi mbinu tano zinazotumika kusaidia wanafunzi wenye matatizo ya kusoma kwa ufasaha.

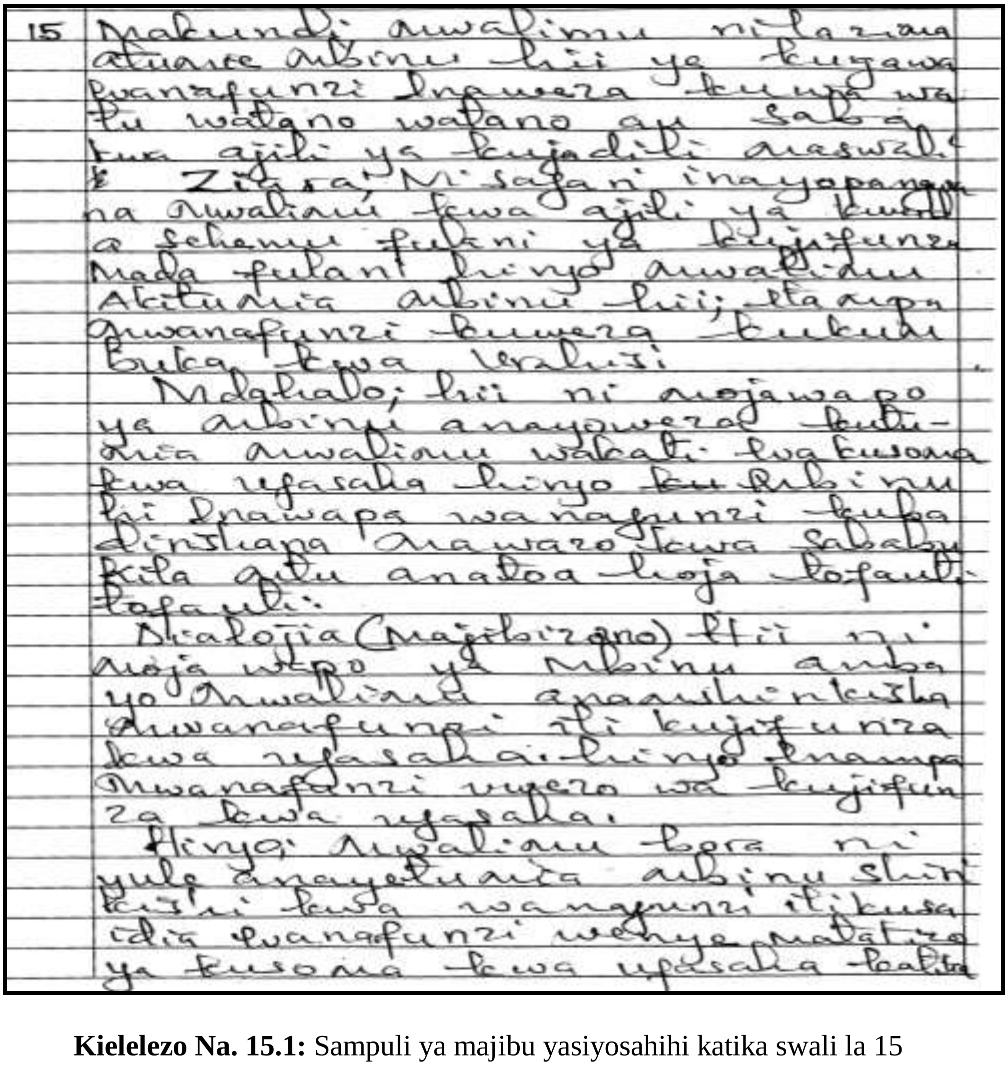
15 Makundi mwalimu nilazima
atumie mbinu hii ya kugawa
wanafunzi kwa makundi ya
tu watano watano au saba
kwa ajili ya kujadili maswali.
Ziara; Mi safari inayopangwa
na mwalimu kwa ajili ya kwenda
a sehemu fulani ya kujifunza
Mada fulani hivyo mwalimu
Akitumia mbinu hii; itampa
mwanafunzi kuweza kukumbu
buka kwa urahisi
Mdahalo; hii ni mojawapo
ya mbinu anayoweza kutu-
mia mwalimu wakati wa kusoma
kwa ufasaha hivyo kwa mbinu
hi inawapa wanafunzi kufa
dinshana mawazo kwa sababu
kila mtu anatoa hoja tofauti
tofauti.
Maigizo (majibizano) hii ni
moja wapo ya mbinu amba
yo mwalimu anaweza kumshirikisha
mwanafunzi ili kujifunza
kwa ufasaha. hivyo inampa
mwanafunzi uwezo wa kujifun
za kwa ufasaha.
Hivyo; mwalimu bora ni
yule anayetumia mbinu shiri
kishi kwa wanafunzi ili kusa
idia wanafunzi wenye matatizo
ya kusoma kwa ufasaha kwa

Kielelezo Na. 15.1: Sampuli ya majibu yasiyosahihi katika swali la 15

Katika kielelezo Na. 15.1, mtahiniwa alifafanua mbinu za kufundishia na kujifunzia badala ya mbinu tano zinazotumika kusaidia wanafunzi wenye matatizo ya kusoma kwa ufasaha. Aidha, hakuweka sehemu ya utangulizi wa swali na hitimisho lake halikuendana na kilichofafanuliwa katika kiini cha insha.

Uchambuzi zaidi unaonesha kuwa, asilimia 37.1 ya watahiniwa walipata alama za wastani kutokana na uelewa wa wastani waliokuwa nao juu ya mada ya *Mbinu za Kufundishia na Kujifunzia*. Hivyo, walishindwa kufafanua hoja zinazojitosheleza, kutoa hoja 2 hadi 3 badala ya tano na wengine waliishia kutaja mbinu husika bila kufafanua jinsi mwalimu anavyoweza kuzitumia ili kutatua matatizo ya mwanafunzi anayeshindwa kusoma kwa ufasaha. Mtahiniwa mmojawapo alitaja mbinu kama vile: *mbinu ya hadithi, nyimbo, midahalo, mashindano ya usomaji* na *kuandaa matini mbalimbali*.

Hata hivyo, watahiniwa wachache (10.3%) walipata ufaulu mzuri katika swali hili kutokana na uelewa wa kutosha waliokuwa nao katika mbinu mbalimbali za kufundishia na kujifunzia. Watahiniwa hao, waliweza kufafanua mbinu 4 hadi 5 zinazoweza kutumika kusaidia wanafunzi wenye matatizo ya kusoma kwa ufasaha katika ngazi ya sekondari. Mbinu hizo ni kati ya zifuatazo: *mazoezi ya kupanga herufi mbalimbali ili kupata neno lenye maana, kuandaa matini mbalimbali ambazo zitasomwa na wanafunzi, kuwapa wanafunzi mazoezi ya mara kwa mara katika kujibu maswali ya ufahamu, kuandaa mashindano ya kusoma kwa haraka, kuwaongoza wanafunzi kujenga mazoea ya kusoma kwa makini na kwa utulivu, kufanya midahalo ya mara kwa mara, kuandaa habari mbalimbali za kusikiliza kisha kuwaelekeza wanafunzi kufupisha habari husika, mbinu ya hadithi, nyimbo na maigizo*. Kielelezo Na 15.2 kinaonesha sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyemudu kufafanua mbinu tano zitakazotumika kusaidia wanafunzi wenye matatizo ya kusoma kwa ufasaha katika shule za sekondari.

15. Mbinu ni namna ambayo mfundishaji na mjifunzaji anavyoweza kupanga ili kuweza kufikisha ujumbe na kufikia malengo anayo tarajia kuyafikia.

Zifuatazo ni mbinu tano zinazotumika kusaidia wanafunzi wenye matatizo ya kusoma kwa ufasaha katika shule za sekondari.

Kuanzisha vikundi vya kujisomea: Mwalimu anatakiwa kuanzisha vikundi mbalimbali vya kujisomea na pia kuwapa vipaumbele wale wanafunzi wenye matatizo ya kusoma.

Kuanzisha mashindano ya kusoma mashuleni: Wataalamu mbalimbali wa elimu husisitiza walimu wanatakiwa kuanzisha mashindano mbalimbali ya kusoma na kuandika insha. Hii itapunguza kabisa suala la tatizo la kusoma.

Kuwapa muda mwingi wa kujisomea: Walimu mashuleni hususani katika shule za sekondari wanatakiwa kutenga muda wa kutosha kuhakikisha kwa wanafunzi wenye matatizo ya kusoma wanasoma kwa ufasaha.

Kuwapa mazoezi ya kutosha. Mwalimu anatakiwa kutoa mazoezi ya kutosha hususan yale mazoezi ya kujisomea kwa wanafunzi ili kuhakikisha kuwa wanafunzi wanasoma kwa ufasaha.

Kutoa maelekezo ya namna ya kutumia alama za uandishi katika usomaji. Walimu wanatakiwa kutoa maelekezo yakutosha kwa wanafunzi wenye matatizo ya kusoma kuhusu matumizi ya alama za uandishi. Mfano alama ya kituo, koma, kiulizo, nukta pacha na alama ya mshangao(!) ili kuweza kuhakikisha kuwa wanafunzi wenye tatizo la kuto kusoma kwa ufasaha wanaweza kusoma kwa ufasaha.

Licha ya kutumia mbinu hizo, lakini pia tatizo hilo huweza kusababishwa na matumizi mabaya ya njia za ufundishaji na pia mwalimu kuto kufuata ratiba, na kuto kujiandaa vizuri kwa mwalimu wa somo.

Kielelezo Na. 15.2: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 15

2.3.3 Swali la 16: Upimaji

Katika swali hili, mtahiniwa alitakiwa kueleza athari tatu chanya na athari tatu hasi za maswali ya insha katika upimaji kwa mwanafunzi. Asilimia 77.3 ya watahiniwa waliofanya mtihani walijibu swali hili. Swali hili ni miongoni mwa maswali yaliyojibiwa vizuri kwa sababu asilimia 74.9 ya watahiniwa waliojibu swali hili walipata alama 10.5 hadi 15. Chati Na. 16 inaonesha viwango vya ufaulu vya watahiniwa.

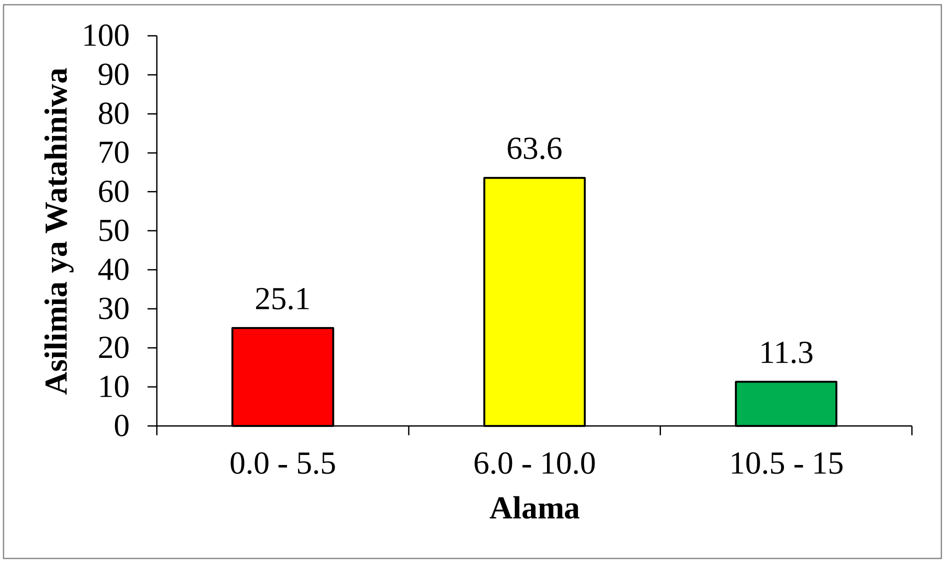

Chati Na. 16: *Ufaulu wa watahiniwa katika swali la 16*

Katika chati Na. 16, watahiniwa zaidi ya nusu (63.6%) walipata ufaulu wa wastani katika swali hili, jambo linalooonesha kuwa walikuwa na maarifa ya wastani katika mada ya *Upimaji*. Hivyo, walitoa hoja sahihi na zisizo sahihi mfano, mtahiniwa mmoja aliweza kueleza athari chanya moja na athari hasi mbili sahihi ambapo aliandika: athari chanya ya maswali ya insha kuwa ni: *upimaji wa insha hupima uwezo wa kujieleza* na athari hasi: *yana ugumu katika usahihishaji kutokana na majibu kuwa mengi iwapo swali halitatungwa vizuri na ni rahisi kutokutenda haki kwa mwanafunzi*. Aidha, alieleza athari mbili chanya zisizo sahihi ambazo ni: *kutokupendwa* na *kuwachosha wanafunzi* hivyo, kupata alama za wastani. Aidha, watahiniwa wachache walishindwa kuandika utangulizi na hitimisho zuri linaloendana na swali.

Vilevile, baadhi ya watahiniwa (11.3%) walipata alama 10.5 hadi 15 kutokana na uelewa wa kutosha waliokuwa nao juu ya mada ndogo ya *Kutunga Maswali Mbalimbali ya Mtihani*. Hivyo, waliweza kueleza athari

tatu chanya na tatu hasi za maswali ya insha katika upimaji wa mwanafunzi. Majibu yaliyotolewa na watahiniwa wa kundi hili ni pamoja na: *athari chanya za maswali ya insha ni:kupima uwezo wa kujieleza, hukuza stadi ya kuandika na hutoa mawanda mapana kwa mwanafunzi kuonesha uelewa wake*. Aidha, athari hasi za maswali ya insha ni: *usahihishaji unaweza kuwa na dosari kutokana na majibu tofautitofauti yanayotolewa na wanafunzi, mwalimu asipokuwa makini anaweza kutokutenda haki, huchukua muda mrefu katika usahihishaji na hupima sehemu ndogo ya mada*. Kielelezo Na. 16.1 kinaonesha majibu ya mtahiniwa aliyeweza kueleza kwa usahihi athari chanya na hasi za maswali ya insha.

16 Maswali ya Insha, Haya ni aina ya maswali ambayo huhitaji majibu marefu. maswali haya hutoa mwanya mkubwa kwa mwanafunzi kupata nafasi ya kujieleza. Mfano wa maswali ya Insha ni eleza athari za madawa ya kulevya, Jadili chanzo cha utoro kwa wanafunzi hasa shule za vijijini. Maswali kama haya yana kuwa hayana jibu moja maalumu. Zifuatazo ni athari chanya za maswali ya Insha kwa mwanafunzi

Hukuza uwezo wa kujieleza kwa mwanafunzi; maswali ya Insha humsaidia zaidi mwanafunzi katika stadi ya kujieleza katika maswali haya ya Insha mwanafunzi anapata nafasi ya kujieleza zaidi hivyo kupeleka mwanafunzi kukuza uwezo wa kujieleza Pia huweza kupangilia hoja zake vizuri. Mwanafunzi anaweza kujieleza kutoka na uelewa wake hivyo mwanafunzi hukuza uwezo wake wa kujieleza

Huibua uwezo wa kufikiri kwa mwanafunzi; maswali ya Insha yanaweza kumfanya mwanafunzi mbunifu zaidi kwa sababu anapata muda wa kutafakari kabla ya kuandika mawazo yake. Hivyo kumfanya mwanafunzi kuwa na uwezo wa kufikiri hata kabla hajaanza kuandika hoja zake.

Hukuza stadi ya kuandika kwa mwanafunzi; maswali ya Insha yanaweza kumsaidia mwanafunzi kukuza stadi yake ya kuandika hii inaweza kuwa kufanya mwanafunzi awe kuandika kwa haraka na kwa kupangilia vizuri mawazo ambayo ana kuwa anayatoa.

Licha ya athari chanya za maswali ya Insha pia zifuatazo ni athari hasi

Huhitaji muda mrefu kuyajibu, maswali ya Insha yanahitaji muda wa kutosha katika kuyajibu hivyo hupelekea mwanafunzi kuchoka kuandika endapo maswali hayo yana kuwa yameandaliwa mengi. Hivyo hupelekea kutumbiwa kwa usahihi kutokana muda elekezi.

Hupima uwanja mdogo wa kielimu, Maswali ya Insha hayawezi kupima uwanja mkubwa wa kielimu kwa sababu maswali yake yana kuwa yameelekezwa katika eneo moja tu. Hivyo kuwa ni

Kielelezo Na. 16.1: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 16

Kielelezo Na. 16.1 kinaonesha majibu ya mtahiniwa aliyeweza kueleza athari chanya na athari hasi za maswali ya insha ingawa alishindwa kuandika sehemu ya hitimisho la swali.

Kwa upande mwingine, watahiniwa 71 (25.1%) walipata alama 0 hadi 5.5 kutokana na kutokuwa na maarifa ya kutosha kuhusu aina za maswali ya upimaji. Kwa hiyo, walishindwa kufafanua athari tatu chanya na athari tatu hasi za maswali ya insha. Baadhi yao, walifafanua athari tatu chanya na athari tatu hasi za insha kama *kifungu cha maneno kilichopangwa kwa mpangilio maalum* badala ya insha kama aina ya maswali yanayohitaji majibu marefu. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alieleza athari chanya kuwa; *humsaidia mwanafunzi kukuza stadi ya kusoma*, *humsaidia mwanafunzi kukuza uelewa wa kutumia alama za uandishi* na *humsaidia mwanafunzi kuongeza maarifa*. Aidha, alieleza athari hasi kuwa ni: *hutumia muda mwingi wakati wa kusoma habari, mwanafunzi atashindwa kubaini mbinu mbalimbali za kisanaa zilizotumika katika habari hiyo hivyo inakuwa vigumu kujibu maswali ya ufahamu*.

Vilevile, watahiniwa wengine waliandika athari chanya za insha kama ifuatavyo: *kuongeza maarifa mbalimbali kwa mwanafunzi kutokana na wanayokutana nayo na kujibu, kufanya mwanafunzi kuwa mjuzi wa lugha na kuitumia katika kazi mbalimbali darasani mfano; majaribio na mazoezi* na athari hasi zilizotolewa na mtahiniwa huyo ni: *si rahisi kueleweka kwa haraka katika suala zima la ujifunzaji na ufundishaji, kutotunza kumbukumbu kwa muda mrefu maswali ya insha hayatunzi kumbukumbu kwa muda mrefu na baadae hupotea*. Hii inadhihirisha kuwa, mtahiniwa huyu hakuwa na uelewa wa kutosha kuhusu maswali ya insha kwani aliandika hoja ambazo hazihusiani na maswali hayo. Aidha, watahiniwa wengine waliandika athari chanya moja na athari hasi moja kwa usahihi na kushindwa kuonesha sehemu ya utangulizi na hitimisho linaloendana na swali hivyo, kupata alama hafifu.

Pia, watahiniwa wengine walishindwa kuelewa matakwa ya swali. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja aliandika athari chanya na hasi za maswali ya majibu mafupi badala ya maswali ya insha. Mtahiniwa huyo aliandika: *ni rahisi kusahihisha, hupima mawanda mapana ya maudhui na hutoa matokeo ya uhakika* na athari hasi ni: *hayampi mwanafunzi nafasi ya kujieleza, ni rahisi kubuni majibu na ni magumu kutunga*. Kielelezo Na. 16.2 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kuelezea athari chanya na hasi za maswali ya insha kwa usahihi.

16. Insha; Ni kifungu au ni habari iliyoandikwa kwa ajili ya kutoa taarifa au kueleza kitu fulani. Kuna aina kuu mbili za insha ambazo ni insha za hoja na insha za wasifu. Kuna athari chanya na hasi za maswali ya insha katika upimaji kwa mwanafunzi. Kwa kuanza na athari chanya. Zifuatazo ni athari chanya za maswali ya insha katika upimaji kwa mwanafunzi;

Mwanafunzi anatoa majibu hapo hapo kwenye habari hii ni athari chanya kwani wakati mwanafunzi anajibu swali la insha kupata majibu ni rahisi kwani hana muda wa kufikiri bali kusoma insha na kutoa majibu mfano anapoulizwa Andika kichwa cha habari cha insha uliyosoma na utakuta insha inajieleza yenyewe kwa hivyo na rahisi mwanafunzi kujua majibu kwa haraka.

Wakati wa kufupisha habari mwanafunzi hajichoshi kutumia maneno yake kufupisha habari bali hutoa ufupisho kupitia habari hiyo hiyo aliyoisoma mfano swali linasema fupisha habari hii kwa kutumia maneno yasiyozidi 40 mwanafunzi atachagua aya moja na kufanya kama ufupisho hivyo anakuwa hajajishughulisha.

Mwanafunzi anasoma habari haraka haraka na sio kuelewa; wakati mwanafunzi anafanya swali la insha muda anasoma habari au insha yake hasomi kwa lengo la kuielewa anasoma kwa lengo la [illegible]

athari hasi za maswali ya insha katika upimaji kwa mwanafunzi;

Inamjengea mwanafunzi kuwa mzembe wa kufikiri hii ni kwa sababu mwanafunzi anaposoma habari au insha anaisoma tu haraka haraka na kujibu maswali kwa sababu majibu yapo ndani ya insha na hivyo inakuwa nguvu kupima kama kaelewa au hajaelewa.

Mwanafunzi anakuwa anakariri na sio kuelewa kwa mfano wakati anafanya maswali ya insha haelewi bali anakariri ukifika muda wa kujibu maswali anatoa majibu katika insha aliyopewa hivyo maswali ya insha ni magumu katika kupima uelewa wa wanafunzi.

Maswali ya insha yanaonyesha ugumu mwalimu kutambua na kujua kama wanafunzi wameelewa au hawajaelewa hivyo inachelewesha kufikiwa kwa lengo mahususi na pia kupoteza muda.

Hitimisho; Maswali ya insha sio magumu sana kwani yanachelewesha kufikiwa kwa lengo mahususi na pia ni ngumu kupima uelewa wa mwanafunzi.

Kielelezo Na. 16.2: Sampuli ya Majibu Yasiyosahihi katika Swali la 16

Kielelezo Na. 16.2 ni majibu ya mtahiniwa aliyefafanua athari chanya na hasi za maswali ya ufahamu badala ya maswali ya insha kwa kuwa alishindwa kutofautisha kati ya maswali ya insha kama aina ya maswali ya upimaji na maswali ya ufahamu anayoulizwa mwanafunzi baada ya kusoma kifungu cha maneno au habari.

3.0 UCHAMBUZI WA KIWANGO CHA KUFAULU CHA WATAHINIWA KWA MADA

Mtihani wa Stashahada ya Ualimu wa Sekondari wa Somo la Kiswahili ulikuwa na maswali (16) yaliyotungwa kutoka katika mada 11. Uchambuzi wa takwimu unaonesha kuwa, watahiniwa wamefanya vizuri katika mada 7 ambazo ni sawa na asilimia 63.6 ya mada zote zilizotahiniwa. Mada hizo ni; *Utumizi wa Msamiati na Miundo ya Kiswahili (88.5%), Ufahamu (88.0%), Maendeleo ya Kiswahili (81.8%), Uhakiki wa Kazi za Fasihi (75.0%), Fasihi (74.9%), Vifaa vya Mtaala wa Somo la Kiswahili (72.9%)* na *Mbinu za Kufundishia na Kujifunzia (70.7%)*.

Mada hizo zilikuwa na ufaulu wa kiwango kizuri kwa sababu watahiniwa wengi walionesha kuwa na maarifa ya kutosha kuhusu mada hizo na kuelewa matakwa ya kila swali. Aidha, waliweza kujieleza kwa ufasaha na kufuata taratibu na kanuni za uandishi hasa katika maswali ya insha.

Vile vile, watahiniwa walikuwa na kiwango cha wastani cha ufaulu katika mada 2 ambazo ni sawa na asilimia 18.18 ya mada zilizotahiniwa. Mada hizo ni : *Upimaji* (66.3%) na *Maandalizi ya Kufundisha Somo la Kiswahili (65.8%).*

Kwa upande mwingine, uchambuzi zaidi wa takwimu unaonesha kuwa, mada za *Zana za Kufundishia na Kujifunzia (36.8%) na Matamshi na Lafudhi (26.7%)* zilikuwa na kiwango hafifu cha ufaulu.

Uchambuzi zaidi wa ufaulu wa watahiniwa unadhihirisha kuwa, mada tatu za *Utumizi wa Msamiati na Miundo ya Kiswahili*, *Fasihi* na *Maendeleo ya Kiswahili* zimekuwa na ufaulu mzuri kwa miaka mitatu mfululizo. Kwa mwaka 2019 mada hizo zilikuwa na ufaulu wa asilimia 86.4, 74.5 ,85.1, kwa mwaka 2020 asilimia 94.7, 87.6 na 77.9 na mwaka 2021 asilimia 88.5, 74.8 na 81.9 mtawalia.

Kwa upande mwingine, kiwango cha ufaulu katika mada ya *Uhakiki wa Kazi za Fasihi* kimeongezeka kutoka ufaulu hafifu hadi mzuri. Ufaulu wa mada hii ulikuwa asilimia 23.5 mwaka 2019, 37.3 mwaka 2020 na asilimia 75.0 mwaka 2021. Pia, mada ya *Mbinu za Kufundishia na Kujifunzia*, *Upimaji*, *Vifaa vya Mtaala wa Somo la Kiswahili* na *Ufahamu* zimeshuka na kupanda kati ya kiwango cha wastani hadi kizuri. Mwaka 2019 asilimia 72.2, 58.5, 57.1 na 92.8, mwaka 2020 asilimia 61.7, 71.8, 47.0 na 41.2 na mwaka 2021 asilimia 70.8, 66.3, 72.9 na 88.0 mtawalia.

Vilevile, kiwango cha ufaulu katika mada za *Zana za Kufundishia na Kujifunzia* na *Matamshi na Lafudh*i kimeshuka. Kwa mwaka 2019 mada hizo zilikuwa na ufaulu wa asilimia 93.8 na 85.6, mwaka 2020 asilimia 90.8 na 54.7 na mwaka 2021 asilimia 36.8 na 26.7 mtawalia. Hata hivyo, kiwango hiki cha ufaulu kwa mwaka 2021 kimepungua kwa asilimia 0.2 ikilinganishwa na mwaka 2020 ambapo watahiniwa walifaulu kwa asilimia 99.1.

4.0 HITIMISHO

Taarifa hii inaonesha kuwa, watahiniwa wamefaulu kwa kiwango kizuri katika somo la 721 Kiswahili kwa mwaka 2021 kwani asilimia 98.9 ya watahiniwa wote waliofanya mtihani walifaulu. Aidha, watahiniwa wamefaulu kwa kiwango hicho kwa kuwa walikuwa na umahiri wa kutosha kuhusu mada mbalimbali zilizotahiniwa na kuelewa matakwa ya maswali mbalimbali.

Hivyo, juhudi zinahitajika katika kuimarisha uelewa wa mada za *Zana za Kufundishia na Kujifunzia* na *Matamshi na Lafudhi* ili kuboresha zaidi kiwango cha ufaulu wa watahiniwa kwa mitihani ijayo.

5.0 MAONI NA MAPENDEKEZO

Ufaulu wa watahiniwa katika somo la 721 Kiswahili ulikuwa mzuri kutokana na juhudi kubwa zinazofanywa na Serikali, wadau mbalimbali wa elimu pamoja na wakufunzi katika kuhakikisha kuwa kiwango cha umahiri kinaongezeka. Ili kuboresha zaidi kiwango cha ufaulu katika somo hili inashauriwa:

(a) wakufunzi watumie njia ya Video katika ufundishaji na ujifunzaji wa mada ya *Matamshi na Lafudhi* ili kuwasaidia walimu tarajali kutofautisha ala za sauti na jinsi zinavyotumika katika utamkaji wa sauti mbalimbali za Lugha ya Kiswahili.

(b) wakufunzi watumie mbinu za mihadhara mifupi, majadiliano ya jumla na ya vikundi, bungua bongo, maswali na majibu na mazoezi katika kufundisha mada ya *Zana za Kufundishia na Kujifunzia* ili walimu tarajali wajifunze kwa vitendo.

(c) wakufunzi watumie zaidi mazoezi ya kuandika, kuzungumza, majaribio na mkoba wa kazi ili waweze kupima uelewa wa walimu tarajali katika mada ya *Maandalizi ya Kufundisha Somo la Kiswahili*.

(d) wakufunzi wawaongoze walimu tarajali kufanya mazoezi ya kina ya usomaji na uchambuzi wa vitabu mbalimbali vya ushairi ili kuelewa vipengele vya fani na maudhui vilivyojengwa katika vitabu hivyo.

(e) walimu tarajali wapewe mazoezi ya kujibu kwa usahihi maswali mbalimbali ili kujijengea uwezo wa kubaini matakwa ya maswali. Aidha, wapewe mrejesho kuhusu namna walivyojibu maswali husika ili kuwajengea uwezo zaidi.

(f) wakufunzi wanapofundisha mbinu za kufundishia na kujifunzia, wazingatie mada mahsusi za somo la Kiswahili zinazofundishwa katika ngazi ya elimu ya sekondari ili walimu tarajali waweze kuzitofautisha na mada za ngazi ya elimu ya msingi.

KIAMBATISHO CHA PEKEE

UCHAMBUZI WA KIWANGO CHA UFAULU WA WATAHINIWA KATIKA KILA MADA

Na	Mada	Namba ya swali	Viwango vya Kufaulu (%)		Maoni
			40 na Zaidi	Wastani	
1.	Utumizi wa Msamiati na Miundo ya Kiswahili	4	88.5	88.5	Vizuri
2.	Ufahamu	8	94.2	88.0	Vizuri
		13	65.8		
3.	Maendeleo ya Kiswahili	9	75.1	81.8	Vizuri
		11	88.6		
4.	Uhakiki wa Kazi za Fasihi	12	75.0	75.0	Vizuri
5.	Fasihi	2	74.8	74.9	Vizuri
6.	Vifaa vya Mtaala wa Somo la Kiswahili	7	89.6	72.9	Vizuri
		14	56.2		
7.	Mbinu za Kufundishia na Kujifunzia	5	94.0	70.7	Vizuri
		15	47.4		
8.	Upimaji	16	74.9	66.3	Wastani
		10	57.7		
9	Maandalizi ya Kufundishia Somo la Kiswahili	1	65.8	65.8	Wastani
10.	Zana za Kufundishia na Kujifunzia	3	36.8	36.8	Hafifu
11.	Matamshi na Lafudhi	6	26.7	26.7	Hafifu